

V ZDRAVOM TELE ZDRAVÝ DUCH

MONIKA STACHO

SPEKTRUM
STU

V ZDRAVOM TELE ZDRAVÝ DUCH

SLOVENSKÁ MODERNISTICKÁ
OZDRAVUJÚCA ARCHITEKTÚRA
V DOBOVÝCH A SÚČASNÝCH FOTOGRAFIÁCH

V ZDRAVOM TELE ZDRAVÝ DUCH

Slovenská ozdravujúca architektúra
v dobových a súčasných fotografiách

Autorka projektu Project Author
Mgr.art. Monika Stacho ArtD.
Ústav dizajnu Institute of Design
Fakulta architektúry a dizajnu
Faculty of Architecture and Design
www.fad.stuba.sk

Publikácia vychádza k výstavám

The publication is published for the exhibitions
5. 3. – 28. 3. 2024 K4, Pistoriho palác Bratislava
15. 4. – 15. 5. 2024 Galéria Campus TUKE Košice
9. 10. – 29. 11. 2024 Štátna vedecká knižnica
Banská Bystrica
Kurátorka Curator **Monika Stacho**

Editor Monika Stacho

©Autor Author **Monika Stacho**
©Texty Texts **Peter Szalay, Ľubo Stacho,**
Monika Stacho
©Texty k stavbám Texts on buildings
www.register-architektury.sk | R-A.sk
& **Monika Stacho** | MS
©Autori fotografií 80. roky
Authors of photographs from the 80s
Ľubo Stacho & Tibor Škandík

Layout Monika Stacho

Vydavateľ Published by
Slovenská technická univerzita v Bratislave
vo vydavateľstve Spektrum STU
Slovak University of Technology in Bratislava
in Spektrum STU Publishing House
Bratislava 2024
ISBN 978-80-227-5394-4

Recenzenti Reviewers

doc. MgA. Jozef Sedlák
Mgr. art. Petra Cepková, ArtD.

HEALTHY BODY HEALTHY MIND

Slovak curative architecture
in period and contemporary photographs

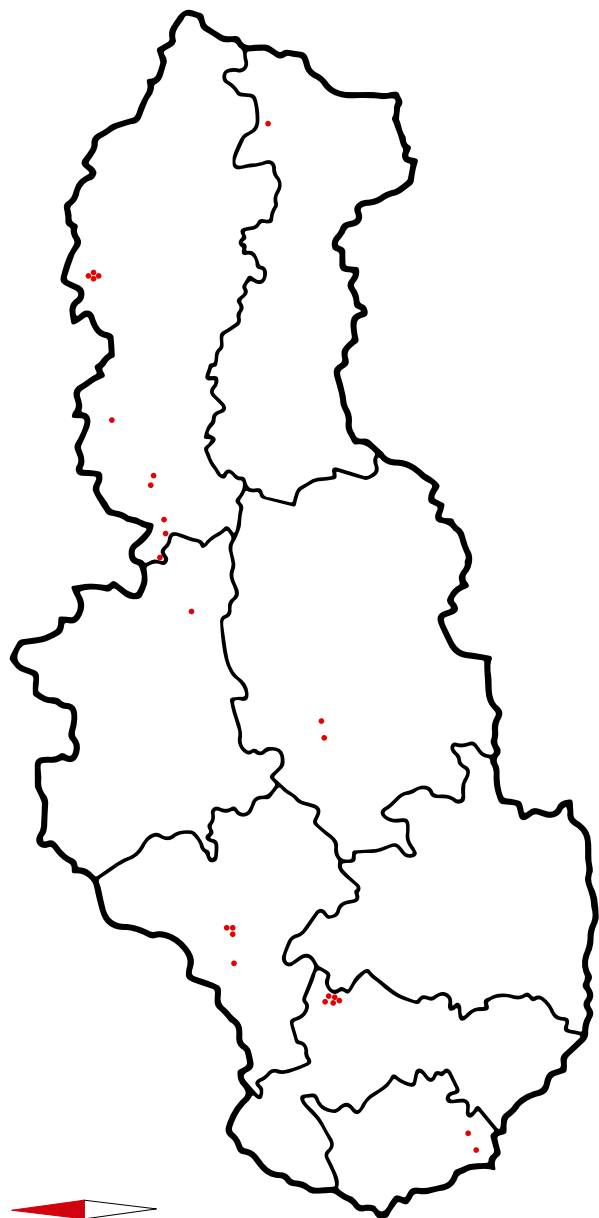
“MENS SANA IN CORPORE SANO”

Publikácia vychádza s finančnou podporou Ministerstva
školsťva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky,
v rámci projektu KEGA č. 015STU-4/2022
Integrovanie praxe a výskumu do novej koncepcie
výučby fotografie v dizajne a architektúre.

The publication is published with the financial support
of the Ministry of Education, Research, Development
and Youth of the Slovak Republic, as part of the
programme KEGA no. 015STU-4/2022 named Integrating
practice and research into a new approach to teaching
photography in design and architecture.

V ZDRAVOM TELE ZDRAVÝ DUCH

MONIKA STACHO

OBSAH TABLE OF CONTENTS

9	ÚVOD INTRODUCTION	Monika Stacho
17	VTEDY A DNES: OD WELFARE PO WELLNESS KÚPEĽNÍCTVO	
24	THEN AND NOW: FROM WELFARE TO WELLNESS SPAS	Peter Szalay
33	K DEJINÁM FOTOGRAFIE ARCHITEKTÚRY	Ľubo Stacho
49	SLOVENSKÁ ARCHITEKTÚRA VO FOTOGRAFII PODNES	Monika Stacho
65	VOJENSKÁ ZOTAVOVŇA, ZEMPLÍNSKA ŠÍRAVA	MILITARY CONVALESCENT CENTRE IN ZEMPLÍNSKA ŠÍRAVA
81	KÚPEĽNÝ DOM, BARDEJOVSKÉ KÚPELE	SPA HOUSE IN BARDEJOVSKÉ KÚPELE
93	LIEČEBNÝ DOM DRUŽBA, BARDEJOVSKÉ KÚPELE	MEDICAL HOUSE DRUŽBA IN BARDEJOVSKÉ KÚPELE
105	LIEČEBNÝ DOM OZÓN, BARDEJOVSKÉ KÚPELE	MEDICAL HOUSE OZÓN IN BARDEJOVSKÉ KÚPELE
117	PANORAMATICKÉ KINO, BARDEJOVSKÉ KÚPELE	PANORAMATIC CINEMA IN BARDEJOVSKÉ KÚPELE
129	LIEČEBNÝ DOM TRAVERTÍN, VYŠNÉ RUŽBACHY	SPA HOUSE TRAVERTÍN IN VYŠNÉ RUŽBACHY
141	EUROCAMP FICC, TATRANSKÁ LOMNICA	EUROCAMP FICC IN TATRANSKÁ LOMNICA
153	ZOTAVOVŇA MORAVA, TATRANSKÁ LOMNICA	RECREATION CENTRE MORAVA IN TATRANSKÁ LOMNICA
165	SANATÓRIUM VYŠNÉ HÁGY	SANATORIUM IN VYŠNÉ HÁGY
181	ZOTAVOVŇA BANÍK, ŠTRBSKÉ PLESO	RECREATION CENTRE BANÍK IN ŠTRBSKÉ PLESO
193	OKD PERMON, PODBANSKÉ	OSTRAVA-KARVINÁ MINES RECREATION CENTRE PERMON IN PODBANSKÉ
209	ZOTAVOVŇA MÁJ, LIPTOVSKÝ JÁN	RECREATION CENTRE IN LIPTOVSKÝ JÁN
225	LIEČEBNÝ DOM PALACE, SLIAČ	PALACE SPA HOUSE IN SLIAČ
237	LIEČEBNÝ ÚSTAV MARÍNA, KOVÁČOVÁ	MEDICAL RESORT MARÍNA IN KOVÁČOVÁ
249	LIEČEBNÝ DOM MACHNÁČ, TRENČIANSKE TEPLICE	MACHNÁČ CURATIVE HOUSE IN TRENČIANSKE TEPLICE
265	HOTEL JALTA, TRENČIANSKE TEPLICE	HOTEL JALTA IN TRENČIANSKE TEPLICE
281	KÚPALISKO ZELENÁ ŽABA, TRENČIANSKE TEPLICE	SWIMMING BATHS (GREEN FROG) IN TRENČIANSKE TEPLICE
297	DETSKÉ MESTEČKO, ZLATOVCE, TRENČÍN	CHILDREN'S VILLAGE IN ZLATOVCE
313	BALNEA ESPLANADE, PIEŠŤANY	ESPLANADE SPA IN PIEŠŤANY
329	BALNEA GRAND A SPLENDID, PIEŠŤANY	GRAND AND SPLENDID SPA IN PIEŠŤANY
345	KONGRESOVÉ CENTRUM, PIEŠŤANY	CONGRESS CENTRE IN PIEŠŤANY
361	ZOTAVOVŇA ROH, PIEŠŤANY	RECREATION CENTRE ROH IN PIEŠŤANY
373	KÚPALISKO EVA, PIEŠŤANY	SWIMMING BATH EVA IN PIEŠŤANY
385	IHRISKO SÍDLISKO MEDZIJARKY	PLAYGROUND IN THE MEDZIJARKY HOUSING ESTATE
397	IHRISKÁ PETRŽALKA BRADÁČOVA, ROMANOVA, JANKOLOVA	PLAYGROUNDS IN PETRŽALKA HOUSING ESTATE
413	SUMMARY	Monika Stacho
414	INDEX	

ÚVOD

MONIKA STACHO

Projekt, ku ktorému vznikla táto publikácia, a práve ju držíte v rukách, dostal názov podľa jedného z výrokov zo satiry rímskeho básnika Juvenalia z prelomu 1. – 2. storočia po Kristovi: „v zdravom tele zdravý duch“ (z lat. mens sana in corpore sano). Publikácia je jedným z hlavných výstupov projektu podporeného grantovým programom KEGA, okrem rovnomennej výstavy, ktorá bude putovať po Slovensku.

Cieľom tejto časti bolo, v rámci edukačného procesu a zároveň v konexii s praxou, spracovať do digitálnej podoby – zdigitalizovať časť analógových archívov dvoch najvýraznejších osobností fotografov, ktorí sa zaoberali fotografiou architektúry v slovenskom prostredí od svojich začiatkov – od konca 70. rokov, *Luba Stacha a Tibora Škandíka*.

Pri spracúvaní ich archívov, do podoby náhľadov a zoznamov stavieb, vznikla otázka konzistentného výberu pre možnú prezentáciu ich diel, ktorá bola, no iba čiastkovo, zastúpená v dobových tlačovinách, no doposiaľ nezdigitalizovaná do elektronických archívov pre ďalšie možné použitie, skúmanie, či zachovanie unikátneho kultúrneho, architektonického dedičstva, často stavieb, ktoré za desaťročia zmenili svoju podobu. Pri ich súpise sme dospeli k záveru, že markantná väčšina sa týkala stavieb oddychu, zotavovní, liečebných a kúpeľných domov s príslušenstvom ako kiná a kúpaliská, najčastejšie v rekreačných oblastiach, čo bol prirodzene ten druh stavieb, ktorý v danej dobe 80. rokov zažíval najväčší rozkvet. To bol dôvod, prečo sa dostal na fotografie i stránky časopisov. Výber preto zohľadňuje tento ozdravovací aspekt, podporujúci zdravého ducha, v zdravom tele, prototypovacie ihriská v hlavnom meste, s rovnakým účelom, nevynímajúc.

V aplikácii s vyučovaným predmetom Fotografia architektúry, ktorý nedávno na Fakulte architektúry a dizajnu vznikol, študenti v rámci edukačného procesu a na základe vybraných dobových fotografií objektov architektúry, fotograficky skúmali ich súčasný stav, a tak sa cvičili v zaznamenávaní nielen technickej fotografie architektúry, ale snažili sa o pridanú hodnotu snímok.

Výsledkom trojročnej práce je publikácia, ktorá obsahuje okrem vybraných stavieb – ich pôvodné a súčasné fotografické zobrazenie, aj náhľad do

ozdravovacej politiky od vzniku stavieb podnes. V kontraste minulého a súčasného, necháva nás zamyslieť sa nad unikátom termálnych vôd, čistého vzduchu na našom území v rekreačných oblastiach, v kombinácii s funkcionalistickou a neskoromodernou architektúrou, ktorej potenciál vnímame zatiaľ len v liečebnom kúpeľníctve skupín A a B.

Toto unikátne kultúrne dedičstvo dopĺňa vybavenie stavieb, ktoré prispieva k zdraviu ducha a navzájom sa podporujú. Pôvodne mala byť výstava prenesene pomenovaná *V zdravom tele zdravý dych*, aby upozornila na súčasné omnoho väčšie ozdravovacie účinky dychu samotného pred kúpaním a klasickou rekreáciou. Obidve slová – duch a dych majú rovnaký základ v slovenčine, ale aj v hebrejčine svätého písma znamená slovo duch (hebrejsky ruah), dych, vietor, vzduch. Ľudský život je závislý od dýchania, a keď sa dýchanie zastaví, život sa skončí. Tie dve slová sa chápu ako jednota. Bez zdravého dychu, neexistuje zdravý duch, a naopak. Okrem toho zabudnuté liečebné metódy zdravého dychu nám môžu priniesť okrem zdravia, i dlhší život, a môžu byť súčasťou pobytov v kúpeľoch, ozdravovniach, spolu s kultúrnym zážitkom, na ktorý sa pri výstavbe týchto zariadení v 70. rokoch nezabúdalo (kinosály, spoločenské centrá a sály, sochy, ihriská a pod.).

Publikácia sa nesnaží byť vyčerpávajúcou encyklopédiou stavieb tohto typu, lebo vychádza len z dostupných archívov a jej zámerom bolo zdigitalizovať vizuálny materiál, ktorý môže byť použitý na ďalšie vedecké skúmanie, či podniknúť diskusiu o obnovách a rekonštrukciách dotknutých aglomerácií, investíciách štátu do zakonzervovania unikátnych lokalít s termálnymi prameňmi používanými našimi predkami, v niektorých prípadoch, možno tisícročia. S týmto súvisí zvelaďovanie týchto miest a ich opätovné navrátenie do užívania širokej verejnosti v dostupnejších moduloch ako je to teraz.

Možno sa pýtate prečo práve digitalizujem aj manželov archív? Mám to šťastie, že mi dovolil doň z časti vstúpiť a myslím, že to bola posledná šanca, zatiaľ stále malú časť z jeho analógového archívu (myslí sa diapozitívov a negatívov, ktoré sa dajú prezeráť až po naskenovaní a adekvátnej úprave, čo by zvyčajne trvalo roky, pri postihnutí ho celého), zdieľať s odbornou verejnosťou, s bonusom mikropribehov, ktoré sa odohrali pri fotení s vtedy ešte žijúcimi autormi stavieb. Uvedomujem si, koľko námahy a práce bolo potrebnej na udržiavanie funkčného stavu archívu po desaťročia a rovnako si vážim jeho vlastenectvo, pre ktoré sa tieto hodnoty a architektonické kultúrne dedičstvo

10

11

nakoniec zachovalo a dáva priestor na jeho ďalší výskum či všeobecnú dokumentáciu zmien pôvodných stavov vzácných objektov.

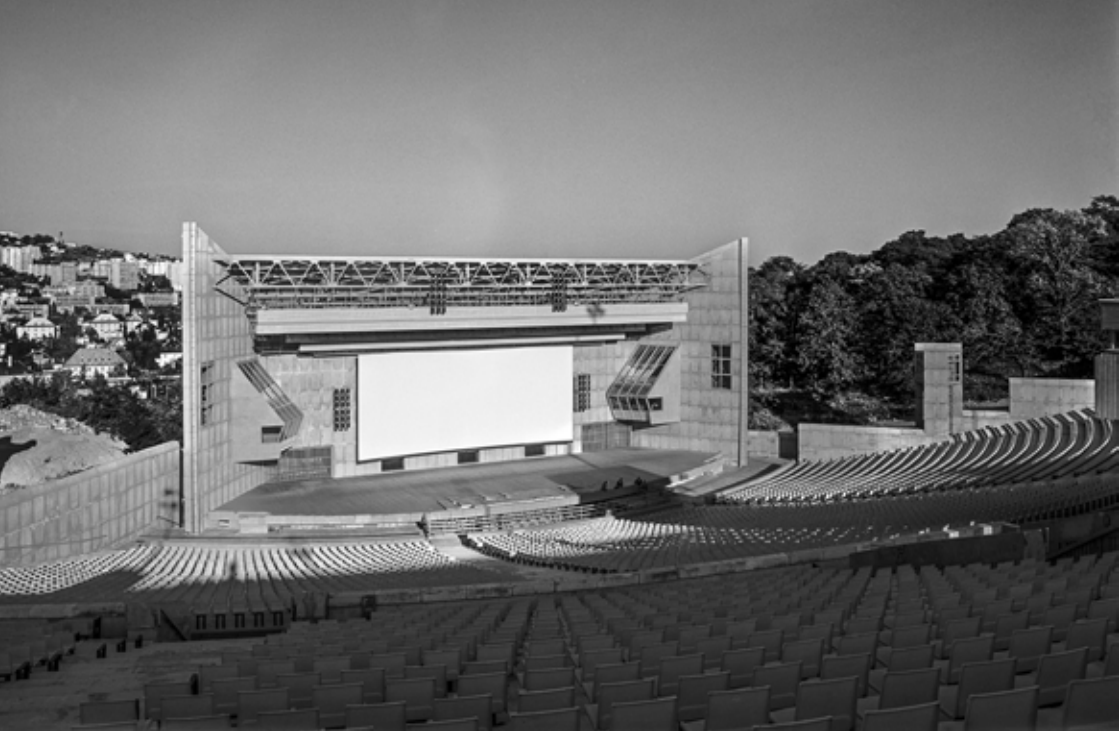
Výber neprezentuje len najvýraznejšie stavby toho obdobia, ktoré fotografi nafotografovali, ale riadi sa aj dohľadným množstvom s nutnou selekciou pre prezentáciu. Rovnako výber závisel na materiáli, ktorý si Stacho zachránil z archívu Spolku architektov, aby neskončil zničený ako napr. pri zrušení archívu Umeleckých remesiel, kedy mnohé fotografické záznamy vtedajšej architektúry a interiérov zmizli nenávratne.

Som vďačná i študentom, ktorí precestovali celé Slovensko, aby zaznamenali súčasný stav objektov, od východu na západ, a tak sú radené aj stavby v publikácii, aby mohli nakoniec prejsť na fotografiách, svoju výstavnú púť symbolicky opačným smerom, zo západu na východ.

Publikácia obsahuje odborný text *Petra Szalaya* z oddelenia Historického ústavu Slovenskej akadémie vied, ktorý s nami spolupracoval a vďačíme jeho kolektívu za poskytnutie textových materiálov spravovaných v Registri modernej slovenskej architektúry na webe www.register-architektury.sk.

Ďalej publikujeme dobové pojednanie o dejinách fotografie architektúry od *Luba Stacha* pod názvom *K dejinám fotografie architektúry z roku 1986*, doplnené o môj článok zaoberajúci sa súčasnými trendami v tomto špecifickom druhu fotografie v slovenskom prostredí *Slovenská architektúra vo fotografii*, ktorý by mohol poslúžiť aj študentom na zorientovanie sa v tomto druhu fotografie z dnešného pohľadu.

Verím, že tento malý prehľad pripomenie hlavne vizuálne, stavby i regióny, naše kultúrne dedičstvo, ktoré stojí za to navštíviť.

12

INTRODUCTION

MONIKA STACHO

The publication you are now holding in your hands was created within the project named after a phrase from a satirical work by the Roman poet Juvenal, written at the turn of the 1st and 2nd centuries AD: “healthy, body, healthy mind” (from the Latin “mens sana in corpore sano”). This publication is one of the main outcomes of the project supported by the KEGA grant programme, alongside the exhibition by the same name, which will travel around Slovakia.

The aim of this part was, within the educational process and connected with practice, to digitise a part of the analogue archives of the two most prominent photographers involved in architectural photography in Slovakia since their beginnings – from the end of the 1970s, Lubo Stacho and Tibor Škandík.

When processing their archives, in the form of previews and lists of buildings, the question arose of a consistent selection for the possible presentation of their works. The photographs had been, but only partially, represented in contemporary printed materials, but not yet digitised into electronic archives for further use, exploration, or preservation of unique cultural and architectural heritage, often buildings that changed their appearance over the decades. When taking inventory of them, we found that a striking majority were recreational buildings, convalescent centres, curative and spa houses with amenities such as cinemas and swimming pools, most often in recreational areas, which was, naturally, the type of buildings that flourished the most in the 1980s. This is why the buildings made their way into photographs and onto the pages of magazines. The selection therefore takes into account this curative aspect, promoting a healthy mind in a healthy body. This definition also includes the prototype playgrounds in the Slovak capital that bear the same purpose.

In application with the course Photography of Architecture, which had been recently introduced at the Faculty of Architecture and Design, students, as part of the educational process and on the basis of selected contemporary photographs of architectural objects, photographically explored the current state of those buildings and thus practiced recording not only the technical photography of architecture, but also sought to add value to the images.

The three years of work have resulted in a publication which, in addition

13

to selected buildings and their original and current photographic depictions, also provide an insight into the curative policies since the period of the buildings' construction up to present day. Contrasting the past and the present, it leaves us to reflect on the uniqueness of the thermal waters and clean air in the recreational areas in Slovakia, combined with the functionalist and late-modern architecture, whose potential we can see so far only in the curative spa industry of groups A and B.

This unique cultural heritage complements the buildings which contribute to the health of the mind, and they support one another. Originally, the exhibition was to be figuratively titled Healthy body, healthy breath, to draw attention to the current much greater healing effects of breathing alone before bathing and conventional recreation. Human life is dependent on breathing and when breathing stops, life ends. The two words are taken as unity. Without a healthy breath, there is no healthy mind, and vice versa. In addition, the forgotten healing methods of healthy breathing can bring us, besides health, a longer life and can be part of stays in spas and convalescent centres, along with cultural experience that was not forgotten when these facilities were built in the 1970s (cinemas, community centres and halls, statues, playgrounds, etc.).

This publication does not attempt to be an exhaustive encyclopaedia of buildings of this type, as it is based only on available archives and its intention was to digitise the visual material. It can be used for further scientific research, or to stimulate discussion about the revitalisation and restoration of the agglomerations concerned, about the government's investment in the preservation of unique sites with thermal springs used by our ancestors in some cases perhaps for millennia. Related to this is revitalising these sites and bringing them back into use by the general public in more accessible modules than is the case now.

Why am I digitising my husband's archive, you may ask? I am lucky he allowed me to enter part of it and I think it was the last chance to share a fraction of his analogue archive (meaning the slides and negatives, that can only be viewed after scanning and adequate editing, which would probably take years for the whole archive) with the professional public. Including a bonus of micro-stories that took place during the photo shoot with the then still alive architects of the buildings. I am aware of how much effort and work was required to keep the archive in a functional state for decades, and I also appreciate his patriotism, thanks to which these values and architectural cultural heritage were

ultimately preserved, providing the opportunity for further research or general documentation of the changes in the original states of the precious buildings.

The selection does not present only the most significant buildings of the period, which were photographed by the photographers, but is also partly dictated by the quantity of found materials and selected for presentation purposes. The selection also depended on the material that Stacho had saved from the Society of Architects archive in order not to get destroyed as, for example, when the Artistic Crafts archive was closing down and many photographic records of architecture and interiors of the time disappeared irretrievably.

I am also grateful to the students who travelled all across Slovakia from east to west to record the current state of the buildings. This is also how the buildings are arranged in the publication, so that the students could make their exhibition pilgrimage in photographs symbolically in the opposite direction – from west to east.

The publication contains an expert text by Peter Szalay from the Department of Architecture of the Institute of History of the Slovak Academy of Sciences, who collaborated with us, and we are grateful to his team for providing the texts published in the Register of Modern Architecture in Slovakia at www.register-architektury.sk/en/.

We are also publishing a contemporary treatise from 1986 by Ľubo Stacho entitled *On the History of Architectural Photography*, accompanied by my article on contemporary trends in this specific type of photography in the Slovak environment entitled *Slovak Architecture in Photography*. This article could be useful for students to orient themselves in this type of photography from today's perspective.

I hope this brief overview will visually remind you of the buildings and regions – our cultural heritage – that are worth visiting.

VTEDY A DNES: OD WELFARE PO WELLNESS KÚPEĽNÍCTVO

PETER SZALAY

Výstava a katalóg, ktorý držíte v ruke predstavuje dnes populárny koncept prezentácie kontrastu vtedy a dnes. Koncept, ktorý častokrát a hlavne na sociálnych sieťach hovorí nostalgickým jazykom o kontraste idyllickej minulosti a upadajúcej súčasnosti. Koncept, ktorý má nielen rozosmútiť za starými časmi, ale aj podnecovať nepokoj nad súčasným stavom.

O čom hovoríme, keď hovoríme o stave kúpeľnej architektúry na Slovensku? Na jednej strane hovoríme o súčasnej wellness architektúre, ktorá je dominantne ponímaná ako produkt turistického ruchu, ako významné odvetvie terciárneho sektora priemyslu, ktorý u nás stále zaostáva a nevyužíva dostatočne potenciál, ktorý mu poskytujú prírodné podmienky a ľudské zdroje našej krajiny. Na druhej strane pri kúpeľnej architektúre hovoríme o „architektúre starostlivosti“, architektúre, ktorej ciele mali sociálny charakter, poskytnúť spoločenský blahobyť, ktorý sa v povojnovom období pretavil do politik sociálneho štátu – *welfare state* na celej severnej pologuli.

V tejto eseji sa budem zaujímať predovšetkým o tú druhú polohu, ktorá vychádza z emancipačného úsilia architektov. Moderné kúpele, ktoré sa na Slovensku formovali spolu s modernou priemyselnou spoločnosťou zohrávali úlohu takýchto emancipačných miest novej spoločnosti. Boli priestorom, kde sa ako prvé aplikovali nové poznatky zo *zdravotníctva hygieny*. Stali sa priestorom inovatívneho hľadania novej spoločnosti založenej na starostlivosti, vytvárania zdravých tel so zdravým duchom.

MEDZIVOJNOVÉ VÝCHODISKÁ

Liečebný dom Machnáč v Trenčianskych Tepliciach možno považovať za jeden z východiskových modelov modernej kúpeľnej architektúry na Slovensku. Dielo výnimočného architekta *Jaromíra Krejčara*, ktoré vzniklo na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov 20. storočia, bolo stavané pre Nemocenskú poisťovňu súkromných úradníkov. Teda ako zdravotná a rekreačná infraštruktúra pre, vo svojej

dobe prestížneho a finančne relatívne dobre ohodnoteného povolania súkromných úradníkov. V protiklade s dnešnými predstavami o liečení a užívaní si kúpeľného života v čo najindividualizovanejšej podobe, sú súkromné priestory pre jednotlivca v Krejcarovom Machnáči minimalizované.

Dispozičný rozvrh tejto ikonickej pamiatky československého funkcionalizmu reprezentujú kontrast medzi rozsiahlymi spoločnými, spoločenskými priestormi a skromným riešením dvojposteľových izieb. Pričom ani pri samotných izbách sa nepočítalo, že by návštevníci prišli s rodinou či blízkym, naopak predpokladalo sa, že tu budú ubytovaní vždy dvaja cudzí kúpeľní hostia. Preto architekt umiestnil každú posteľ s malým stolíkom do protihlahlého kúta, pričom na minimálnom priestore dokázal efektívne vytvoriť súkromie pre spolubývajúcich.

Exkluzívne spoločné priestory, reštaurácie, tančiarne, pochôdznych plochých striech určených na „helioterapiu“ slnenie, ale aj vlastné široké chodby pred vstupmi do ubytovania a ikonické vysunuté balkóniky boli priestormi stretávania a komunikácie. Spoločného prežívania liečebných procedúr. Nečudo, že preto významný súdobý teoretik *Karel Teige* označil Machnáč ako *prvú tuzemskú realizáciu kolektívneho bývania*. Kolektívne bývanie ako utopický komunistickej ideál, ktorý mal priniesť luxus hotelových služieb pre všetkých pracujúcich zhmotnili sovietsky avantgardný konštruktivisti v dvadsiatych rokoch 20. storočia a stal sa inšpiráciou pre moderné sociálne bývanie v celom západnom svete. Málokde sa však podarila zrealizovať kolektívna starostlivosť tak dôsledne vychádzajúca z komunistických ideálov ako práve v kúpeľnej architektúre Liečebného domu Machnáč. Paradoxne v dome určenom finančne nadštandardne zabezpečeným používateľom.

SYSTEMATICKÉ BUDOVANIE KÚPEĽOV PRE ZDRAVIE VŠETKÝCH

Utopická predstava o kolektívnej starostlivosti bez triedneho rozdielu sa tak mohla uskutočňovať až s nástupom komunistického režimu. Ideál kolektívnej rekreácie aký poznáme zo série filmov o revízorovi Andělovi bol silne zhovievavý k realite stalinského teroru, kde aj samotná rekreácia mala ideologicky vplyvať na jednotlivca. Úprimné povojnové nadšenie k budovaniu novej lepšej spoločnosti však nesporne stálo pri rozvoji kúpeľníctva. Už v roku 1947 teda ešte pred nástupom komunistického režimu v Československu sa prejavila systematická snaha rozvíjať kúpeľnú starostlivosť na Slovensku. V tomto roku sa na Štrbskom

plese konala takzvaná VI. balneologická anketa, na ktorej sa určili základné smery rozvoja kúpeľov na Slovensku. Viac ako 50 kúpeľných miest či lokalít s kúpeľným potenciálom bolo rozdelených do 3 kategórií. Prvá najmenšia bola tvorená kúpeľmi s medzinárodným významom, okrem vysokých Tatier, Piešťan, Trenčianskych Teplíc, Sliača a Bardejova sem zaradili malé Smrdáky a novoobjavené Dudince. Druhú kategóriu, kúpeľov štátneho významu, tvorili kúpele, ktorých väčšina v podstate dodnes funguje a tretiu – kúpele lokálneho významu, ktoré väčšinou zanikli a dnes už takmer nie sú známe.

Tento výber, takpovediac nalinajkoval vývoj výstavby slovenských kúpeľov. Bol zostavený výlučne z odborného zdravotníckeho hľadiska a na základe takéhoto hľadiska mal byť aj rozvíjaný. Na rozdiel od predošlých období, keď bolo kúpeľníctvo chápané nielen ako liečebný proces, ale aj ako rekreácia, miesto pre turistický ruch. V období socializmu sa začal významne posilňovať predovšetkým pohľad na kúpele ako zdravotnícke zariadenie, čo potvrdili aj zákonom z roku 1955, kedy kúpele zadefinovali ako „zariadenie preventívnej a liečebnej starostlivosti“, dostali sa pod správu Ministerstva zdravotníctva, a neskôr sa stali v centralizovanom projektovaní, aj temer výhradnou doménou špecializovaného projektového ústavu na výstavbu zdravotníckych zariadení *Zdravoprojekt*.

20

21

RADIKÁLNA ARCHITEKTONICKÁ MODERNIZÁCIA KÚPEĽNEJ ROMANTIKY

Ak bol Liečebný dom Machnáč v niečom blízky súdobému konceptu kúpeľov bol to fakt, že samotný liečebný dom bol vlastne len ubytovacím zariadením, za procedúrami museli hostia Machnáča chodiť do bazénov a kúpeľných zariadení situovaných v centre Trenčianskych Teplíc. Ideálom socialistického kúpeľníctva však bolo budovanie celostných kúpeľných komplexov, ktoré umožňovali suchou nohou prejsť z izby na procedúry, do reštaurácie a večer na spoločenskú zábavu. Nadviazali tak na „medzivojnové kolosy“ kúpeľov ako bol Palace v Sliachi, či sanatórium vo Vyšných Hágoch.

Tento komplexný modernizačný prístup sa ukazoval vo výraznej systematickosti plánovania. Postupne vznikali súťaže na urbanistické riešenie kúpeľných miest, ktoré mali určiť smer rozvoja a miesta pre modernizáciu historických kúpeľných miest, či budovanie celkom nových kúpeľných miest ako boli juhoslovenské Dudince. Do urbanizmu kúpeľných miest sa prirodzene premietli súdobé modernistické urbanistické koncepty založené na rozvoľnených kompozíciách solitérnych objektov umiestnených v zeleni, dôsledného členenia do funkčných zón, či segregovania dopravy. A nielen pri výstavbe nových kúpeľov, ale aj pri modernizácii a rozširovaní historických kúpeľných miest.

Impulzom k vzniku radu súťaží na prestavbu a rozšírenie kúpeľných miest bola organizačná zmena riadenia kúpeľov, teda založenie organizácie *Slovakoterma* v roku 1965, ktoré samostatne riadilo rozvoj kúpeľov na Slovensku a rok nato založenie spomínaného *Zdravoprojektu* teda projekčného ústavu, ktorý sa špecializoval na projekciu zdravotníckych a kúpeľných stavieb. Práve v druhej polovici šesťdesiatych rokov sa rozbehol rad najvýznamnejších urbanistických súťaží a masívnejšej výstavby v kúpeľoch na Slovensku.

Najskôr pristúpili k výstavbe v Bardejovských kúpeľoch, v ktorých bol najvýraznejší nedostatok ubytovacích, ale nedostatočne boli riešené aj samotné terapeutické časti. Už v roku 1967 začali s výstavbou objektu Balneoterapie (budovy Kúpeľného domu, pozn. red.), kúpeľnej kolonády a liečebného ústavu – domu Ozón podľa návrhu *Viktora Uhliarika* a *Jozefa Schustera* najvýznamnejších osobností *Zdravoprojektu*. Práve liečebný dom Ozón, vtedy len 27-ročného architekta Schustera možno považovať za charakteristický vstup do prostredia kúpeľného parku, ktorý nastavil novú mierku zástavby.

V Bardejovských kúpeľoch však v zásade išlo o zasadenie novej štruktúry do existujúceho parku a prírodného prostredia. Na konci šesťdesiatych rokov tiež z nedostatku priestorov a ubytovacích kapacít vyhlásili súťaž pre Trenčianske Teplice. Úlohou pre architektov v tomto populárnom kúpeľnom meste bolo vytvoriť nové moderné centrum. Architekti v súťaži priniesli radikálnu prestavbu mesta, aj keď zachovávali časť historickej hlavnej ulice ich predstavou bolo preniesť život mesta do nových rozsiahlych blokov liečebných ústavov, ktoré budú prepojené systémom vyzdvihnutých terás. Architekti *Ivan Michalec* a *Róbert Ondrejka*, ktorí boli v súťaži umiestnení až na druhom mieste, boli neskôr v roku 1971 oslovení na vypracovanie nového územného plánu, ktorý bol rok na to mestom schválený. Tento počítal s úplnou asanáciou centra mesta, pričom ako jediný plánoval zachovať ikonické kúpele Sina a Hammam a funkcionalistický monument, Liečebný dom Machnáč. Tento rozsiahly plán sa našťastie nezrealizoval a s výstavbou sa začalo len v blízkosti miesta bývalého ústredného kúpeľného domu, ktorý bol zbúraný kvôli vážnemu statickému poškodeniu už na začiatku šesťdesiatych rokov.

Bol ním liečebný ústav s balneoterapiou Krym. Dielo architekta *Milana Šavlika*, ktoré sa zapísalo do histórie nielen architektúry Trenčianskych Teplíc. Je nositeľom charakteristických znakov dobovej kúpeľnej alebo zdravotníckej architektúry. Biela monumentálna budova s dominantným horizontálnym prvkom balkónov či terás, ktoré zdôrazňujú plasticitu fasády ako aj dynamickosť ustupujúcich terás smerom ku kúpeľnému parku. *Martin Zaiček* vo svojej publikácii zdôraznil samotný vzťah funkcionalistického Machnáča s povojnovým Krymom, ktorý podobne pracoval s lodnou estetikou, pričom Krym je podľa neho „modernou verziou výletnej lodi“.

O tom, že investície do kúpeľov boli v socialistickom Československu nadštandardné, hovorí nielen to, že boli bohato vybavené nielen technicky ako aj umeleckými dielami, ale že samotnú realizáciu a dodávky stavebných materiálov riešili sprostredkovane cez firmu Neimar z Belehradu, ktorá umožňovala dodávať materiály a vybavenie aj spoza železnej opony. Vďaka nemu mal kúpeľný dom výnimočné vybavenie aj západnými materiálmi ako boli talianske keramické dlažby či stropy s integrovaným osvetlením. Mimo iné budovala Juhoslovanská firma Neimar aj komplex moderných liečebných ústavov Grand a Splendid na kúpeľnom ostrove v Piešťanoch, ktoré sú dodnes vlajkovou loďou kúpeľnej architektúry Piešťan.

Trenčiansko teplícky Krym, ktorý v sebe integroval všetky funkcie, mal byť zároveň prepojený s celou sieťou ďalších liečebných domov a kultúrno-

22

ločenského centra s rozmernou spoločenskou sálou. Podľa územného plánu malo toto prepojenie prebiehať nielen po teréne, ale aj terénom na terasách ako bezpečných plochách bez ohrozenia automobilovou dopravou. Prepojenie stihli vyriešiť len z vedľa postaveným hotelom Slovakia (pôvodne Jalta, pozn. red.) od architekta *Vladimíra Fašanga*. Soliterný komplex týchto dvoch objektov, pred ktorým sa rozprestiera rozsiahla voľná plocha námestia a parku je dnes charakteristickým urbanistickým fragmentom z čias socializmu, hovorí o ambiciózných plánoch režimu vytvárať komplexnú infraštruktúru rekreácie a ozdravovania. K jej porozumeniu a prijatiu prichádza až o pol storočie neskôr.

DEKONŠTRUKCIA WELFARE KÚPEĽNÍCTVA

V polovici desiatych rokov prebehla rekonštrukcia liečebného ústavu Krym. Samotný liečebný ústav, ktorý stále ešte plní funkciu ubytovania na zdravotné poukazy, teda je určený predovšetkým komerčne nie až tak zaujímavým návštevníkom, bol rekonštruovaný lacno, akoby išlo o panelák. Pôvodný kamenný obklad odstránili, prvky zateplili polystyrénom s omietaným povrchom.

Nutnou rekonštrukciou prešli aj interiéry izieb, kde bol mierne zvýšený štandard obytných buniek, predovšetkým však vedľa na pôvodnom meste parku z východnej strany Krymu bol pristavaný malý akvapark s toboganom. Na námestí tak vznikol súkromný priestor, dôsledne fyzicky aj vizuálne (banálnou zelenou sieťkou) ohradený od centrálného námestia. Formálne najnecitlivejším vstupom spolu so zateplením do dnešnej podoby objektu okrem zateplenia, bolo odstránenie rámp čím nielen ochudobnili výzor liečebného ústavu ale sprivatnili tak aj pôvodne verejnú plochu terasy.

Krym v rámci mesta zároveň stojí medzi dvoma ďalšími príkladmi vývoja súčasných kúpeľných miest, ktorý fyzicky prezentuje obrazový koncept vtedy a dnes. Na západ ďalej od centra vznikol gated hotelový komplex „Kristoff plaza“, ktorý prináša privátny luxus s dozvukmi podnikateľského baroka a na opačnej strane na začiatku kúpeľného parku stojí ruina Liečebného domu Machnáč, ako symbol neúspechu architektúry starostlivosti v podmienkach na profit orientovanej spoločnosti.

Uplynulé roky prebieha dlhý boj o záchranu – vyvlastnenie tohto výnimočného diela, z rúk cynických vlastníkov. Tento boj dáva nádej, že sú možné aj alternatívne verzie budúcnosti, že nebude vtedy a dnes len obrazom úpadku a skazy.

23

THEN AND NOW: FROM WELFARE TO WELLNESS SPAS

PETER SZALAY

The exhibition and the catalogue you are holding in your hands present the currently popular concept of contrasting then and now. A concept that often, and especially on social media, speaks in nostalgic language about the contrast between the idyllic past and the deteriorating present. A concept that is meant not only to evoke nostalgia for the old days, but also to incite unease about the current state of affairs.

What do we talk about when we talk about the state of spa architecture in Slovakia? On the one hand, we talk about contemporary wellness architecture, which is predominantly conceived as a product of tourism, as an important branch of the tertiary sector of industry. It is still lagging behind in Slovakia and does not make sufficient use of the potential offered by the natural conditions and human resources. On the other hand, in spa architecture we speak of “architecture of care”, architecture whose aims were social, meant to provide social welfare, which in the post-war period was translated into *welfare state* policies throughout the northern hemisphere.

In this essay I will be primarily interested in the latter position, which stems from the emancipatory efforts of architects. The modern spas, which were formed in Slovakia along with modern industrial society, played the role of such emancipatory sites of the new society. They were the place where new knowledge of *health hygiene* was first applied. They became a place of the innovative search for a new society based on care, creating healthy bodies with healthy minds.

INTER-WAR STARTING POINTS

The Machnáč Curative House in Trenčianske Teplice can be considered one of the initial models of modern spa architecture in Slovakia. The work of the exceptional architect *Jaromír Krejcar*, which was built at the turn of the 1920s and 1930s, was created for the Health Insurance Company of Private Clerical Workers. Thus, it served as health and recreational infrastructure for the in its

24

25

time prestigious and financially relatively well-paid profession of private clerks. In contrast to today's notions of healing and enjoying spa life as individually as possible, private individual spaces are minimal in Krejcar's Machnáč.

The layout of this iconic monument of Czechoslovak functionalism represents the contrast between the large common, social spaces and the modest design of the double rooms. Even with the rooms themselves, it was not assumed that spa guests would arrive with family or loved ones; on the contrary, it was assumed that two strangers would be accommodated here. Therefore, the architect placed each bed with a small table in the opposite corner, effectively creating privacy for the roommates in a minimal space.

Exclusive common areas, restaurants, dance halls, walkable flat roofs designed for “heliotherapy” (sunbathing), but also the wide corridors in front of accommodation entrances and the iconic protruding balconies were spaces for meeting and communication, for experiencing the curative procedures together. It is no wonder that the eminent contemporary theorist *Karel Teige* therefore described Machnáč as *the first domestic realisation of collective living*. As a utopian communist ideal that was supposed to bring the luxury of hotel services

to all workers, collective housing was materialised by the Soviet avant-garde constructivists in the 1920s and became the inspiration for modern social housing throughout the Western world. However, few places have managed to implement collective care so thoroughly based on communist ideals as the spa architecture of the Machnáč Curative House. Paradoxically, in a facility intended for financially well-off clients.

SYSTEMATICALLY BUILDING SPAS FOR THE HEALTH OF ALL

The utopian notion of collective care without class distinction could thus only be realised with the advent of the communist regime. The ideal of collective recreation as we know it from the series of films about Inspector Anděl was strongly lenient towards the reality of Stalinist terror, where even recreation itself was meant to have an ideological impact upon the individual. However, the sincere post-war enthusiasm for building a new and better society was undeniably at the heart of developing the spa industry. Already in 1947, before the establishment of the communist regime in Czechoslovakia, there was a systematic effort to develop spa care in Slovakia. In that year, the so-called VI. balneological survey was held at Štrbské Pleso and it determined the main directions of spa development in Slovakia. More than 50 spa towns and locations with spa potential were divided into three categories. The first and the smallest was made up of spas of international importance: besides the High Tatras, Piešťany, Trenčianske Teplice, Sliač and Bardejov, it also included the small Smrdáky spa and the newly discovered Dudince spa. The second category – spas of national importance – consisted of spas most of which are still in operation today. The third category consisted of spas of local importance, which have mostly disappeared and are almost unknown today.²

This selection outlined how the construction of Slovak spas later developed. It was made entirely from a professional medical perspective and was to be developed based on such perspective as well.³ This is in contrast to previous periods, when the spas were regarded not only as a place for healing, but also as a place for recreation and tourism. During the socialist period, the perception of spas as a medical facility began to be significantly strengthened, which was confirmed by the 1955 law that defined spas as “preventive and curative care facilities”⁴ and placed them under the administration of the Ministry of Health.

26

In the centralised design process, spas also later became the almost exclusive domain of a specialised design institute for the construction of medical facilities called *Zdravoprojekt*.

RADICAL ARCHITECTURAL MODERNISATION OF SPA ROMANCE

If the Machnáč Curative House was close to the current spa concept in any way, it was by being just an accommodation facility. For treatments, the guests had to walk to the swimming pools and spa facilities located in the centre of Trenčianske Teplice. However, the ideal of socialist spa industry was the development of holistic spa complexes, which allowed to go from one's room to the procedures, then to the restaurant and in the evening to enjoy social entertainment, all without stepping outside. This was a continuation of the “interwar colossus”⁵ spas such as the Palace in Sliač or the sanatorium in Vyšné Hágy.

This comprehensive modernisation approach was evident in the highly systematic nature of planning. Various competitions for the urban design of spa towns were gradually held to determine the direction of development as well as the locations for modernisation of historic spa towns or for building entirely new ones, such as the southern Slovak town of Dudince. The urbanism of spa towns naturally reflected contemporary modernist urban planning concepts that were based on loose compositions of solitary buildings placed in greenery, consistent division into functional zones, and segregation of traffic. This was true not only in building new spas, but also in modernising and expanding historic spa towns.

What prompted a series of tenders for the restoration and expansion of spa towns was the organisational change in spa management, i.e. the establishment of the *Slovakoterma* organisation in 1965, which independently managed the development of spa towns in Slovakia, and a year later the establishment of the aforementioned *Zdravoprojekt*, i.e. a design institute that specialised in the design of medical and spa buildings. It was precisely in the second half of the 1960s that a series of the most important urban planning competitions and massive spa construction in Slovakia started.

First construction began in the Bardejov Spa, where the lack of accommodation was most pronounced, and the therapeutic sections were also inadequate. As early as 1967, the construction started on the Balneotherapy building (the Spa House building, ed. note), the spa colonnade and the medical

27

28

29

facility – the Ozón Medical House, designed by *Viktor Uhliarik* and *Jozef Schuster* as the most prominent personalities of *Zdravoprojekt*. It was the Ozón Medical House by the then only 27-year-old architect Schuster that can be regarded as a characteristic entrance to the spa park area, and it set a new scale for other building to follow.

In the Bardejov Spa, however, it was basically a matter of fitting the new structure into the existing park and nature. At the end of the 1960s, also due to the lack of premises and accommodation capacities, a tender was announced for Trenčianske Teplice. The challenge for the architects in this popular spa town was to create a new modern centre. In the tender, the architects presented a radical transformation of the town. While preserving part of the historic main street, their idea was to bring the town's vibrancy into the new large blocks of treatment facilities, which would be connected by a system of raised terraces. Architects *Ivan Michalec* and *Róbert Ondrejka*, who came second in the tender, were approached later in 1971 to draw up a new zoning plan, which was approved by the town a year later. This plan envisaged the complete redevelopment of the town centre, preserving only the iconic Sina and Hammam spas as well as the functionalist monument – the Machnáč Curative House. Fortunately, this extensive plan was not implemented, and construction began only near the site of the former central spa house, which had been demolished in the early 1960s due to a serious structural damage.

The Krym Medical House with balneotherapy followed. It is the work of architect *Milan Šavlík* and it has entered the history of architecture not only of Trenčianske Teplice. It bears the characteristic features of contemporary spa and medical architecture. The monumental white building contains a dominant horizontal element of balconies or terraces, which emphasise the plasticity of the facade as well as the dynamism of the receding terraces towards the spa park. In his publication, *Martin Zaiček* emphasised the relationship of the functionalist Machnáč to the post-war Krym, which likewise worked with a ship aesthetic, with the Krym being, in his view, “a modern version of a cruise ship”.⁶

The fact that investments in spas were above standard in socialist Czechoslovakia is evidenced not only by the abundant technical equipment and works of art, but also by the fact that the actual implementation and supply of construction materials was arranged indirectly through the Neimar company from Belgrade, which made it possible to supply materials and equipment also from

behind the Iron Curtain. Thanks to the company, the spa house had exceptional furnishings, including western materials such as Italian ceramic tiles and ceilings with integrated lighting. Among other projects, the Yugoslav company Neimar also built the complex of modern treatment facilities Grand and Splendid on the spa island in Piešťany, which remain the flagship of Piešťany's spa architecture to this day.

The Krym in Trenčianske Teplice, which combined all functions, was to be connected to the whole network of other treatment houses and to a cultural and social centre containing a large event hall.⁷ According to the zoning plan, this connection was to exist not only on the ground, but also on the terraces that provided safe areas free from the dangers of car traffic. The connection was completed only with the adjacent Slovakia Hotel (originally Jalta Hotel, ed. note) by architect *Vladimír Fašang*. The solitary complex of these two buildings, in front of which stretches a large open area of the square and park, is today a characteristic urban fragment from the socialist era, testifying to the ambitious plans of the regime to create a complex infrastructure of recreation and healing. Understanding and acceptance of it only comes half a century later.

DECONSTRUCTION OF THE WELFARE SPA INDUSTRY

The Krym Medical House was renovated in the mid-2010s. The medical house itself, which still functions as a health voucher accommodation (i.e. it is mainly intended for guests who are not very commercially attractive), was reconstructed cheaply, as if it were a prefabricated block of flats. The original stone cladding was removed, and the elements were insulated with polystyrene and plastered over.

The room interiors have also undergone a necessary renovation, with the living quarters' standard being slightly raised, but most importantly, a small water park with a slide has been added to the original park site on the Krym's eastern side. This created a private space on the square, thoroughly physically and visually (with a trivial green netting) fenced off from the central square. Formally the most insensitive intervention, along with the insulation of the building, was the removal of the ramps, which not only deprived the appearance of the medical house, but also made the originally public area of the terrace private.

Krym also stands within the town between two other examples of the

development of present-day spa towns and this physically presents the visual concept of then and now. To the west, further away from the centre, has emerged the gated hotel complex Kristoff Plaza, which brings private luxury along with the echoes of “entrepreneurial Baroque”. On the opposite side, at the beginning of the spa park, stands the ruin of the Machnáč Curative House symbolising the failure of the architecture of care in the conditions of a profit-oriented society.

In the past years, there has been a long struggle to save it – to expropriate this exceptional work of art from the hands of its cynical owners.⁸ This struggle provides hope that alternative versions of the future are possible, that then and now does not have to be just an image of decay and destruction.

POZNÁMKY

1 Architektúru starostlivosti, ako zastrešujúci pojem pre kúpeľnú architektúru priniesli do slovenského prostredia Martin Zaiček, Andrea Kalinová a Petra Hlaváčková v rovnomennej publikácii.

Architecture of care as an umbrella term for spa architecture was brought to the Slovak context by Martin Zaiček, Andrea Kalinová and Petra Hlaváčková in the publication bearing the same title. Architektúra starostlivosti. Slovenské kúpele v druhej polovici 20. storočia. Zaiček M., Kalinová A., Hlaváčková P. (edd.) Bratislava: Archimera 2019.

2 Podrobnejšie viď **For more details see Zaiček M.: Neskorý modernizmus v prostredí slovenských kúpeľov Late modernism in the Slovak spa localities. Architektúra & urbanizmus, 2016, č. 1-2, s. 57 – 76.**

3 Hladký R.: *Budovanie kúpeľov – cesta k našim prírodným bohatstvám. Projekt, 1979, č. 5, s. 2-3.*

4 Zákon č. 43/1955 z 30. augusta 1955 o československých kúpeľoch a žriedlach. **Law no. 43/1955 of August 30, 1955, on Czechoslovak spas and hot springs.**

5 Dulla M.: *Slávne kúpele Slovenska, Bratislava: Foibos 2015, s. 308.*

6 Martin Zaiček, Andrea Kalinová a Petra Hlaváčková v rovnomennej publikácii, **in the publication bearing the same title. Architektúra starostlivosti. Slovenské kúpele v druhej polovici 20. storočia. Zaiček M., Kalinová A., Hlaváčková P. (edd.) Bratislava: Archimera 2019, s. 256.**

7 Imrich. Š.: *Štúdiijná úloha na riešenie Trenčianskych Teplic. Projekt 1969, č. 3-4, s. 72.*

8 K téme pozri napríklad **on the subject see for example Zaiček M.: Posledná fáza desaťročnej snahy o záchranu klenoty architektúry modernizmu na Slovensku. s. 178-191, In: Správa o slovenskej architektúre, ed. Moravčíková H., Krištáková L., Bratislava: Slovart, 2023.**

K DEJINÁM FOTOGRAFIE ARCHITEKTÚRY

ĽUBO STACHO 1986

Článok sa zaoberá fotografickou prezentáciou architektúry. V úvode zdôrazňuje, že fotografia objektu nemá len informatívny charakter. V prvej časti sa autor zaoberá históriou fotografie architektúry od prvých záberov Niepcea až po najnovšie príklady z celého sveta. Druhá a tretia časť sa zaoberajú fotografiou architektúry v Čechách a na Slovensku, osobitnú pozornosť venuje autor Josefovi Sudkovi a Karlovi Plickovi, Eduardovi Kozičovi, Karolovi Körperovi a Jozefovi Hofferovi.

Vo vývoji každého odvetvia sme svedkami stále užšej a užšej špecializácie. Aj keď fotografia je ešte relatívne mladá, v súčasnosti v tomto odbore existuje viacero špecializácií, ktoré sledujú už zasa svoj vývoj a ďalej sa delia. Jednou z týchto špecializácií je aj fotografia architektúry.

Nemožnosťou zobrazenia architektúry sa ľudia zaoberali zrejme od samého vzniku architektúry. Predovšetkým im išlo o zachytenie istého javu a jeho sprostredkovanie, neskôr vznikla potreba projektovať, čiže pripraviť architektonické dielo dopredu v mysli tvorca a nejako ho znázorniť, aby bolo zrozumiteľné viacerým ľuďom, ktorí sa budú zúčastňovať na realizácii tohto diela. Aj keď v súčasnosti fotografia pomáha v štádiu projektovej prípravy stavby (zakreslenie budúceho objektu do súčasného stavu na fotografii, zhotovenie záberov architektonických modelov zo stanovíšť priamo na modeli a ich vyhodnotenie atď.), budeme sa ďalej hlavne zaoberať už spomenutým zobrazením hotového architektonického diela.

Tak ako architektúra spĺňa funkčné a estetické nároky ľudí, je to aj s jej zobrazením. Okrem toho, že fotografia stavby má podať informačné údaje, musí zároveň aj emocionálne pôsobiť na diváka, tlmočiť trojrozmerný priestor na dvojrozmernom papieri tak, aby bola vyjadrená podstata myšlienky stavby. Nie vždy sa toto podarí a práve tu záleží na fotografovi ako subjekte, čiže tvorcovi novej dvojrozmernej skutočnosti. Uvedme si tu niekoľko citácií o problémoch a charakteristike fotografie architektúry od viacerých teoretikov a historikov fotografie: „Zatímco snímky obrazu jsou vzhledem ke dvojrozměrnosti předloh v podstatě řemeslného charakteru, může fotograf přispět svou osobní interpretací značně k pochopení sôch a architektury“.¹ „Na to, aby foto-

grafia architektúry bola umelecká, nestačí iba sama krása architektonickej predlohy: ide o také zmocnenie sa tohto námetu, ktorý môže byť sám osebe krásny, prípadne aj škaredý, autorom, ktorý robí osobitým daný námet svojim vlastným videním, vnímaním aj cítením“.² „Autor musí mať predovšetkým predbežné vedomosti o podstate a umelecko-historickom zaradení zvolených námetov, a to v súlade so všeobecným poznatkom, že snímkom môže niečo zaujímavé povedať len ten, ktorý správne pochopil zmysel zobrazovanej skutočnosti“.³

Z toho vidíme, že vlastne všetko v tomto obore závisí len a len od človeka, a preto na záver tohto úvodu k dejinám fotografie architektúry nechajme prehovoriť fotografa-tvorcu národného umelca prof. *Karla Plicku*. „Pre mňa je svetlo všetkým, svetlu vďačím za mnohé najťažšie kompozície, svetlo je objaviteľ, svetlo je zo všetkého vo fotografii najdôležitejšie. Kto nepozná opojenie svetlom, nevychutná ani priestor, ani hmotu a vari ani obrazovo nevidí. Svetlo ma jednoducho fascinuje“.⁴

DEJINY FOTOGRAFIE ARCHITEKTÚRY VO SVETE

Hneď od začiatku vývoja fotografie bola architektúra jedným z jej hlavných námetov na zobrazenie. Bolo to spôsobené hlavne dlhými expozičnými časmi, počas ktorých sa objekt nesmel pohybovať a architektúra túto podmienku dobre spĺňala.

Už prvú známu dochovanú fotografiu, heliografiu od *Nicephora Niepcea* (1765-1833) z roku 1826, zachytávajúcu pohľad na rad domov, môžeme považovať za fotografiu architektúry. A hneď ďalšou je brána Saint Denis (1839) od Francúza *L. M. Daguerra* (1787-1851). Zatiaľ čo predošlý obraz ulice bol veľmi nedokonalý, v tomto prípade ide už o kvalitnú snímku architektonickej pamiatky, pričom sú všetky podrobnosti dobre vykreslené. Ďalej spomeňme dochovaný kalotypický snímok veterných mlynov na Mont Martri (z roku 1842) od *Hippolyta Bayarda* (1801-1887), ktorý vynašiel priamu fotografiu na citlivý papier a bol aj prvým fotografom verejne vystavujúcim

Joseph Nicéphore Niépce (1765-1833) - Pohľad z okna na ulicu (1827).

svoje práce v roku 1839. Prvým špecialistom na architektúru bol pravdepodobne *Henri Le Secq* (vlastným menom Jean-Louis-Henri Le Secq Detournalles, 1818-1882).

V roku 1851 francúzska vládna komisia pre historické monumenty zadala piatim popredným fotografom veľký projekt: dokumentovať architektonické pamiatky vo Francúzsku. Popri spomínanom už Bayardovi a Le Secqovi boli v tejto skupine ešte fotografi *Gustave Le Gray* (1820-1862), *Edouard-Denis*

34

Baldus (1820-1882) a *C. Mestral*. Celé Francúzsko bolo rozdelené na viacej častí, pričom každú časť fotografoval jeden fotograf. Baldus napríklad fotografoval v roku 1851 Fontainebleau, Burgundsko a Dauphínsko.

V nasledujúcom roku pracoval v strednom Francúzsku a v Provence. Jeho práca bola taká kvalitná, že ho vláda v roku 1852 poverila ďalším projektom: v nasledujúcich piatich rokoch dokumentovať renováciu a výstavbu Louvru. Pri tejto práci zhotovil vyše 1500 fotografií, ktoré boli publikované vo viacerých zväzkoch. Hodnota týchto dokumentárnych fotografií neskôr ešte viac stúpla, pretože francúzske mestá v druhej polovici 17. storočia zaznamenali veľký stavebný vývoj a často len na fotografiách sú zachytené stavby neskôr zbúrané.

V roku 1853 za vlády Napoleóna III. bol schválený plán prestavby Paríža Baronom Hausmannom. Táto veľkolepá prestavba vytvorila nové bulváry a námestia na miestach, kde boli staré budovy a úzke uličky. Tieto zaniknuté budovy a štvrte si aj dnes môžeme prezrieť na fotografiách vo Francúzskej národnej knižnici. Okrem Bayarda a Baldusa sa na tejto dokumentácii zúčastňovali ešte fotografi *Charles Marville* a *Charles Nègre* (1820-1879). Prvými fotografmi vo Francúzsku, ktorí použili v roku 1862 vizitkového formátu (približne 6x9 cm) na zachytenie mestskej veduty, boli bratia *Louis August* a *August Rossali Bissonovci*. Ďalšími významnými francúzskymi fotografmi, ktorí sa vo svojej tvorbe venovali fotografii architektúry, boli ešte *Louis-Desiré Blanquart-Evrard* (1802-1872) a fotograf *Fortier*.

Zatiaľ čo francúzski fotografi sa prevažne sústreďovali na zachytenie architektúry vo vlastnej krajine, anglickí fotografi často za námetmi cestovali do exotických krajín. Tak sa nám napríklad zachovala fotografia *John Shaw Smitha*, ktorá predstavuje piliere veľkej haly na Karnackom chráme v Luxore. Viacero expedícií na Stredný východ podnikol v rokoch 1857 až 1859 anglický fotograf *Francis Frith* (1822-1898). Cestovanie pre fotografa v tom čase bolo namáhavé, pretože sa pracovalo na mokré koloidové dosky, ktoré bolo treba pripraviť tesne pred expozíciou.

Okrem tmavej komory, ktorá bývala umiestnená v stane alebo na voze, musel fotograf viesť ešte so sebou sklenené dosky (obvyčajne formáty okolo 18 X 24 cm a väčšie), chemikálie a samozrejme fotoaparáty veľkých rozmerov. *Frith* mal na tento účel zhotovený špeciálne upletený voz, ktorý okrem tmavej komory slúžil zároveň ako kuchyňa a spálňa. Najväčšie problémy pri spracúvaní fotografií však spôso-

Edouard-Denis Baldus (1820-1882) - Knižnica v Louvri (1855).

35

bovali vysoké tropické horúčavy. Z tohto hľadiska, keď dnes pozeráme na jeho fotografie Egypt, Sinai a Jeruzalem a ďalšie, žasneme nad pracovitosťou a vytrvalosťou tohto fotografa. Výsledky práce boli zrejme najväčším motivačným faktorom pri dosahovaní nových a väčších výkonov. Počas ciest Frith publikoval u druhých vydavateľov. Po poslednej ceste v roku 1857 si založil vlastné vydavateľstvo, ktoré bolo najväčším na svete v tejto špecializácii. V tom čase nebolo vo Veľkej Británii kníhkupca, ktorý by nepoznal Frithove pohľadnice. Po usadení zúročil Frith svoje skúsenosti z ciest ešte v dokumentovaní architektúry na Britských ostrovoch a v západnej Európe.

Ďalším anglickým fotografom-cestovateľom bol *Roger Fenton* (1819-1869), ktorý vstúpil do dejín fotografie prvými zábermi z vojny. Pre svoju fotografickú činnosť bol dobre pripravený, pretože študoval maliarstvo v Paríži (1841-1844) a neskôr právo v Londýne, ktoré skončil v roku 1847. S fotografiou sa prvý raz stretol v Paríži roku 1841 a už vtedy mu počarila. V roku 1852 podnikol cestu do Ruska, z ktorej sa nám zachovali jedny z prvých fotografií tejto krajiny. Zvlášť za zmienku stojí fotografia moskovského Kremľa z roku 1852. Neskôr sa usadil doma a v šesťdesiatych rokoch minulého storočia sa prevažne venoval fotografii architektúry vo Veľkej Británii. Z tohto obdobia sa nám zachovala aj séria fotografií britských katedrál od fotografa *Fredericka Henryho Evansa* (1853-1945).

Epochálnym zlomom v architektúre bola výstavba Kryštálového paláca v Londýne v roku 1851, ktorú na vrhol *Joseph Paxton* (1801-1865). Mimoriadne rýchlu výstavbu tohto paláca (17 týždňov) zachytil na fotografiách fotograf *Philip Henry Delamotte* (1820-1889).

V Nemecku medzi prvých fotografov architektúry patrili *Hermann Krone* (1827-1916), *Albrecht Meydenbauer* (1834-1921) a *Gottfried Riehm* (1858-1928).

V tomto ranom období fotografie nachádzame zábery architektúry aj u amerických fotografov *Carletona E. Watkina* (1829-1916), *Timothyho H. O'Sullivan* (1840-1882) a *Wiliama Henryho Jacksona* (1843-1942), ktorí sa prevažne venovali krajinárskej fotografii. Zaujímavý záber mrakodrapu z vtáčej perspektívy nachádzame u kubistického fotografa *Alvina Langdona Coburna* (1882-1966).

Taliansku sa v tomto období systematicky venoval fotografii architektúry *Carlo Ponti* (1820-1883), ktorý pripravil knihy o Benátkach, Padove a Verone. Fotografickú knihu o Florencii v tomto období nafotografoval *Leopoldo Alinari*. Hoci neskorší piktorialistický spôsob zobrazenia vo fotografii je v rozpore so základnou funk-

36

ciou dokumentárnej fotografie architektúry, spomeňme si tu aspoň zaujímavú gumotlač zachytávajúcu Benátky v roku 1897 od rakúskeho piktorialistu *Heinricha Kühna* (1866-1944).

Tak ako sa rozvíjala technika fotografie, pribúdali aj autori, ktorí sa jej venovali. Na začiatku nášho storočia sa fotografia začala dostávať spod vplyvu maliarstva a hľadala si svoju vlastnú cestu. Boli to výboje spojené s „čistou fotografiou“ a „novou vecnosťou“. Tieto nové prúdy vo fotografii nadväzovali na celkové premeny v spoločnosti tohto obdobia. V architektúre sa najviac prejavili nástupom konštruktivismu a funkcionalizmu. Podobne ako konštruktivisti objavili novú krásu v samej konštrukcii budovy, fotografi si uvedomili, že ostrosť je jednou z najvlastnejších princípov fotografie a treba ju rozhodne vyzdvihovať, a nie potláčať.

Ešte skôr ako sa tieto prúdy vo fotografii aj teoreticky vykryštalizovali, vytvoril Francúz *Eugene Atget* (1857-1927) tisíce realistických a pritom poetických fotografií Paríža, pričom architektúra bola jedným z jeho najčastejších námetov. Jeho fotografie mali veľmi prostú funkciu - slúžili ako predlohy pre maliarov. Významné fotografické dielo vytvoril aj Rus *Maxim Petrovič Dmitrijev* (1858-1948). Jeho fotografie z konca 19. storočia okrem ľudí a krajiny programovo zachytávajú aj architektúru v dedinách a mestách na rieke Volge.

Jedným z popredných predstaviteľov „novej vecnosti“ v Nemecku bol *Albert Renger Patzsch* (1897-1966). V roku 1928 vydal knihu *Svet je krásny* (*Die Welt ist schön*), ktorá svojimi remeselné dokonalými fotografiami ukazovala formálnu krásu prírody a objektov novej civilizácie.

„V jeho rozvíjajúcom sa diele nechýbali ani zábery architektúr, zachytával ich niekedy z odvážnych pohľadov, pričom sa odvážil aj k takým riešeniam, na ktorých došlo k prudkému zbiehaniu zvislíc, lebo vychádzal z toho, že z rovnakého stanoviska vidí podobne aj ľudské oko.“⁵

Zaujímavé zábery priemyselnej architektúry vytvoril v tomto čase aj jeho krajan fotograf *Emil Otto Hoppé* (1878-1972). Ešte pred Rengerom Patzschom vydal v roku 1925 v Nemecku knihu *Maliarstvo, fotografia, film* (*Malerei, Fotografie, Film*) pedagóg na Bauhause vo Weimare a *Desave László Moholy-Nagy* (1895-1946). Táto kniha princípy spomínanej avantgardnej školy prakticky aplikovala na fotografiu. Bauhaus nás zaujme aj z tohto hľadiska, že to bola prvá vysoká škola, kde sa popri viacerých odboroch vyučovala architektúra a fotografia, pričom jeden z princípov školy bol v jednote umenia pod vedením architektúry. Spomedzi popredných osobností, ktoré pôsobili na Bauhause, spomeňme z architektov *Henryho van de Velde* (1863-1957), *Waltera Gropiusa* (1883-1969), *Hannesa Meyera* (1889-1945), *L. Miesu van der Rohe* (1886-1969) a z fotografov okrem *Lászla Moholyho - Naďa Waltera Peterhansa* (1897-1960).

Obdobou Bauhausu v Sovietskom zväze bola škola VCHUTEMAS, na

37

ktorej pôsobili napríklad architekti *Alexander Alexandrovič Vesmin* (1880-1933), *Moisej Jakovlevič Gizzburg* (1892-1946), *Ilja Alexandrovič Golosov* (1883-1945) a ďalší, ale zároveň tu pôsobil aj popredný sovietsky výtvarník a fotograf *Alexander Rodčenko* (1891-1956). Rodčenko sa usiloval o nezvyčajné a dynamické zobrazenie architektúry, pričom často fotografoval z vtáčej alebo žabej perspektívy.

V polovici nášho storočia sa vyložene špecializoval fotografiu architektúry aj *Andreas Feininger* (1906). Po štúdiách na Bauhause vo Weimare odišiel v roku 1933 do Švédska, kde sa živil prácou v tomto odbore. Je zrejme, že k tomuto druhu fotografie ho privedol práve pobyt na škole, čo sa odzrkadlilo aj v jeho neskoršej tvorbe v USA. Jeho snímok centra New Yorku z lietadla, urobený širokouhľým objektívom, vzbudzuje v človeku strach z architektúry mrakodrapov, kde sa ľudská mierka úplne stráca. Svoje znalosti z fotografie neskôr uplatnil v niekoľkých učebniciach.

Zábery architektúry nájdeme aj u viacerých popredných svetových fotografov. Spomeňme aspoň tých najvýznamnejších, ako sú napríklad *Edward Steichen* (1877-1973), *Paul Strand* (1890-1976), *Walker Evans* (1903-1975), *Ansel Adams* (1903-1984) a *Charles Scheeler* (1883-1965). Po I. svetovej vojne sa zdokonalili tlačiarenské techniky a fotografia čím ďalej tým viac začala prenikať na stránky časopisov a kníh. Hoci neskôr, koncom šesťdesiatych rokov túto pozíciu fotografie vytlačila televízia natoľko, že niektoré popredné časopisy zanikli, zdá sa, že fotografia architektúry v to zrejme podmienené tým, že dobrá architektonická fotografia je nielen informatívna, ale musí aj z emocionálnej stránky pôsobiť na diváka, a preto sa tomuto odboru venuje čoraz viac fotografov. Nie je možné ďalej touto štúdiou sledovať tento odbor podrobnejšie. Sústreďme sa len na

niekoľko výrazných príkladov, na ktorých sa dá dokumentovať vývoj tohto odboru.

V roku 1960 pripravil knihu o fotografii architektúry americký fotograf *Julius Schulman*, do ktorej napísal úvod jeho krajan architekt, pôvodom z Moravy, *Richard J. Neutra* (1892-1970). Schulman sa v knihe zaoberal nielen technickými problémami tohto zobrazenia, ale veľa priestoru venoval filozofickým, estetickým, historickým a pri fotografovaní novej architektúry dával dôraz najmä na spoluprácu architekta a fotografa. Tomuto faktu sa niet čo diviť, pretože zrejme čerpal z vlastných skúseností. Z týchto dôvodov sa vo svojej tvorbe sústreďil na fotografovanie stavieb len niektorých architektov, pričom Neutra zaujímal prvé miesto.

V tejto súvislosti spomeňme ďalšieho amerického fotografa *Ezru Stollera*, ktorý za svoju tvorbu v ob-

38

lasti fotografie architektúry získal cenu Zväzu architektov USA (AIA).

V Londýne vyšla v roku 1961 kniha *Photography Architecture* od *Erica De Maré*. Zatiaľ čo predošlá knižka sa sústredila prevažne na zobrazenie novej architektúry, De Maré sa venoval tomuto odboru z širšieho hľadiska. V obrazovej časti sú nielen ukážky jeho práce, ale fotografie architektúry z rôznych časových období od viacerých fotografov.

V NDR sa systematicky venuje fotografii architektúry *Roger Rössing* (1929), ktorého kniha *Architekturfotografie* vyšla v roku 1976 v Lipsku. Jej náplň je niekde v strede už spomínaných kníh.

Spomedzi architektonických časopisov, ktoré v súčasnosti vychádzajú, stojí za pozornosť japonský časopis *The Japan Architect*. Fotografii sa tu venuje maximálna plocha, ktorú doplnia krátky text o stavbe, prípadne niekoľko reprodukcii výkresov so základnou dispozíciou. V redakcii tohto časopisu pracuje už dlhý čas päť fotografov: *Taisuke Ogawa*, *Masao Arai*, *Mitsuo Matsuoka*, *Hiroshi Kobayasa* a *Tomio Ohasi*. Fotografický rukopis všetkých piatich je zjednotený. Redakcia má vlastné laboratórium, ktoré spracúva dodaný exponovaný materiál. Snímky sa vyznačujú širokou škálou poltónov, perfektným podaním materiálu stavieb, jemným mäkkým nasvetlením, prekreslením v najväčších jasoch aj najväčších tieňoch a zaujímavými kompozíciami. Fotografie sú často dvojstranové a časť z nich býva farebná.

V tejto súvislosti spomeňme ešte časopis *Domus*, ktorý sa orientuje hlavne na postmodernistické realizácie. Väčšinou sú farebné fotografie od fotografov z celého sveta na dobrej profesionálnej úrovni. Na záver spomeňme fotografa a vydavateľa *Yukio Futagawu*, ktorý sa špecializuje na fotografiu architektúry už veľa rokov. Je autorom viacerých monografií o popredných svetových architektoch, čo zvyrazňuje aj vlastnou grafickou úpravou kníh. V poslednom čase *Yukio Futagawa* vydáva aj časopis venovaný architektúre.

FOTOGRAFIA ARCHITEKTÚRY V ČECHÁCH

O vývoji starej fotografie architektúry v Prahe nám istý prehľad poskytla výstava „Fotografie z kníhkupectva *Zigmunda Reacha* 1865-1935“, pripravená Múzeom hl. mesta Prahy r. 1982. Boli tu zastúpené napr. snímky od *Františka Fridricha* (1829-1892), *Jana Malocha*, *Jindřicha Eckerta* (1833-1905), *Františka Kranzfeldera*. Prvým väčším špecialistom na fotografiu architektúry v Prahe bol zrejme *Jan Kříženecký* (1868-1921). Študoval na ČVUT pozemné stavebníctvo a architektúru. Štúdium nedokončil, stal sa úradníkom stavebného úradu magistrátu, kde v jeho pracovnej náplni bolo dokumentovať stavby. Podobne ako Paríž pred prestavbou sa nám zachoval na snímkach už spomínaných fotografov, *J. Kříženecký* zachytil Prahu pred jej zmenami na začiatku nášho storočia.

Edward Steichen (1879-1974) *Empire state Building* (1932).

39

Dodnes sú pôsobivé, napríklad fotografie z výstavby Hlávkovho a Mánesovho mosta.

Medzi fotografov Prahy, ktorí svojim snímkom vtláčili osobitý ráz, patria *Drahomír Josef Ružička* (1870-1960), *Ján Lauschmann* (1901), *Tibor Honty* (1907-1968), *Eugen Wiškovský* (1888-1964).

Z fotografov, ktorí sa venovali len niektorej architektúre, spomeňme fotografa *Gubčevského*, ktorý fotografoval pre architekta pražského hradu *Josipa Plečnika* (1872-1957). Profesor *Emanuel Hruška* (1906) spomína na Gubčevského aj preto, že to bol jeden z mála fotografov, ktorý v rokoch 1925-1935 neváhal spolupracovať s mladou architektonickou generáciou.⁶ Fotograf *Jindřich Koch* (1896-1934) pracoval pre architekta *Jaroslava Fragnera* (1898-1967). Neskorší profesor na FAMU *Jaroslav Bouček* (1902) pre architekta *Jána Víška* (1890-1966) a *Bohuslava Fuchsa* (1895-1972), fotograf *Wenzel* pre architekta *Lubomíra Šlapetu* (1908-1983) na Ostravsku, *Eduard Podlipný* zachytil realizácie *Jiřího Krohu* (1893-1979) v Brne. Vyloženým špecialistom na avantgardnú architektúru bol brnenský fotograf *Rudolf de Sandalo*. Ešte dnes jeho fotografie Penzijného ústavu v Prahe od architektov *Josefa Havlíčka* (1899-1961) a *Karla Honzika* (1900-1966) alebo Liečebného ústavu Machnác v Trenčianskych Tepliciach od architekta *Jaromíra Krejčara* (1895-1948) patria k najlepším fotografiám avantgardnej architektúry u nás. *De Sandalo* fotografoval aj na Slovensku pre architekta *Emila Belluša* (1899-1979) družstevné domy na nám. SNP v Bratislave.⁷

Ojedinelou publikáciou, ktorá predstavuje pražskú architektúru v panoramatických snímkach, je kniha *Josefa Sudka* (1896-1976) *Praha panoramatická*. Fotografie komponované na veľkú šírku sú nielen ojedinelé, ale zobrazujú architektonický priestor tak, že človek môže túto realitu vnímať akýmsi kľzavým pohľadom zľava doprava a naopak, tak ako je to v skutočnosti. *Sudek* nezachytil len staré architektonické skvosty, ako to robil napríklad *Karel Plicka* (o ktorom budeme písať v ďalšej kapitole), ale zobrazoval

aj súčasnú Prahu, z tej druhej stránky. Nachádza krásu v tých najobyčajnejších veciach a zavádza nás aj na perifériu, kde by sa sviatočný návštevník Prahy asi veľmi ťažko dostal.

Krásny príklad toho je napríklad fotografia Pražského hradu, kde v prvom pláne sú skleníky a pareniská, v druhom Pražský hrad. Človek si až tu uvedomí, že vlastne také záhradníctvo je krásne. V tom je asi umenie fotografie, priblížiť ľuďom všedné veci tak, že sú krásne. Okrem tejto knihy vyšli *Sudkovi*

40

41

nasledujúce súbory fotografií s tematikou architektúry: *Sv. Vít* (1928), *Pražský hrad* (1947), *Náš hrad* (1948), *Praha* (1948), *Praha panoramatická* (1959), *Karlův most* (1961). Okrem toho *Sudek* fotografoval aj avantgardnú architektúru pre svojich priateľov architektov. Z tejto doby sú zaujímavé napríklad fotografie administratívnej budovy firmy *Tatra* v Kolíne. Takisto firma *Baťa*, aj keď mala vlastné fotografické oddelenie na dobrej úrovni, pre dokumentáciu novej administratívnej budovy vo vtedajšom Zlíne na odporúčanie architekta *Vladimíra Karfíka* objednala fotografovať *Josefa Sudka*. Jeho fotografie interiérov sa vyznačujú maximálnym prekreslením v najväčších jasoch aj v najväčších tieňoch. Táto kvalita fotografií je mimoriadne výhodná hlavne pri reprodukcii v tlači. Tieto vlastnosti zrejme majster *Sudek* dosiahol laboratórnym spracovaním.⁸ Pri tejto príležitosti spomeňme aj jeho fotografie z cyklu *Prechádzka po kúzelnej záhradke*. Tieto obrazy sú vlastne aj umeleckým dokumentom záhradnej architektúry vytvorenej architektom *Rothmayerom*, blízkym spolupracovníkom už spomínaného architekta *Plečnika*.

Jaromír Funke (1896-1945) okrem toho, že bol uznávaný fotograf, zároveň sa venoval aj teórii. Mal neobyčajný prehľad o dianí či už vo výtvarnom umení alebo v architektúre. Myšlienkovito bol spojený s avantgardou medzivojnového obdobia. Z týchto dôvodov sa prevažne zaujímal o novú funkcionalistickú architektúru, ktorú aj pre svojich priateľov architektov fotografoval. Často mu bola architektúra aj prostriedkom na vyjadrenie svojich snových predstáv vo voľnej tvorbe. „Jeho rozsiahle dielo však obsahuje okrem experimentov v duchu svetovej avantgardy aj práce, ktoré

možno označiť za jedinečné realistické štúdie. Na popud historika umenia Oldřicha Stefana vzdal cyklami pražských kostolov (1942-1944) hold starej architektúre Prahy⁹. Jaromír Funke vplýval aj na vývoj fotografie na Slovensku, pretože začiatkom tridsiatych rokov pôsobil SUR v Bratislave.

Perfektným technikom a znalcom remesla, ktorý sa hlavne venoval fotografovaniu architektúry v Čechách a na Slovensku, bol *Alexander Paul* (1907-1981). V svojej pozostalosti zanechal jeden z najväčších archívov negatívov hnutelných a nehnuteľných pamiatok Československa viac ako 30 000 negatívov), ktoré aj teraz slúžia pri rekonštrukciách. Veľa je ich uložených ako dokumentácia v Ústave dejín umenia ČSAV. Prof. *Ludvík Baran* o ňom píše: „Jeho tvorivá práca vyzrela na tematike pražských celkov, priečelí zámkov, palácov a starých interiérov. Trójsky zámok, staromestské a malostranské kostoly, námestia, brány, fasády domov a ulice zobrazoval v maximálne plastickom brilantnom svetle, v naprostej ostrosti s podrobnosťami kresby sotva ináč dosiahnuteľnými ako na málo citlivých veľkých doskách, laboratórne ultra-jemnozrne spracovaných. Chránové klenby s freskami, stĺporadia lodí a výšky triumfálnych oblúkov sú v Paulovom podaní vyššie, priestornejšie, hlbšie, štukové výzdoby zreteľnejšie, prehľadnejšie“.¹⁰ Paul mal mimoriadny cit pre zobrazenie materiálu. Pod záštitou Umeleckej besedy vychádzali v názvom Documenta Bohemiae Artis Phototypica.

Zvláštny a originálny pohľad na architektúru uplatnil aj *Zdenko Feyfar* (1913-2001) „poetický realista, pracuje s výrazným kontrastom hlavných aj doplnkových motívov. Rozvinul zaujímavú poetiku pražských vertikálnych vedút a ukázal cestu aj grafikom a maliarom pri objavovaní neznámeho sveta spojením niekoľkých objektov a prostredí do novej jednoty“.¹¹ Jeho vertikálne fotografie sú protipólom Sudkových panoramatických fotografií.

V tridsiatych rokoch fotografia architektúry bola častým námetom aj avantgardného fotografa *Jaroslava Rösslera* (1902-1990).

Z generácie, ktorá sa po II. svetovej vojne venovala fotografii architektúry v Čechách, spomeňme *Ladislava Šitenského* (1919-2009), *Josefa Ehma* (1909-1989), *Alenu Šourkovú*, *Jaroslava Vebra*, *Ivana Adamíka*. Zvláštne postavenie zaujíma fotograf *Vajdiš*, ktorý vytvoril zaujímavé zábery ľudovej architektúry.¹²

Zobrazením urbanistických celkov z lietadla sa u nás zaoberal *Eugen Vasiliak*. V roku 1964 vyšla od neho kniha *Nad Československom*, kde zachytil najmä väčšie bálne celky hradov, zámkov a kaštieľov.

Mimoriadne krásny príklad spolupráce fotografa a architekta nám ukazujú v knihe *Dialóg Tvaru architekti Milan Pavlík* (1930) a fotograf *Vladimír Uher* (1925-2016). Túto knihu fotografií ocenili na viacerých knižných medzinárodných veľtrhoch a predstavuje pražskú barokovú architektúru úplne ináč, ako to bolo zvykom doteraz. Fotografia je tu vyabstrahovaním myšlienky natoľko, ako sa v tomto odbore podarilo

málokomu. Pražský barok sa tu predstavuje hlavne z práve na barokovej architektúre, že na dotvorení architektonického diela pri pozorovaní sa najviac zúčastňuje svetlo, ktoré vlastne emocionálne pôsobí na človeka. Až fotografia, ktorá zachytáva okamžik nasvetlenia, sa stáva trvalým dokumentom súzvuku viacerých komponentov.

Zdeněk Voženílek (1929-1981) vyštudoval stavebnú priemyselnú školu a začal pracovať v Pražskom projektovom ústave. Neskoršie sa stal vedúcim fotografického oddelenia tohto ústavu. V roku 1978 odišiel do slobodného povolania. Svoju pozornosť sústredil hlavne na novú českú architektúru.

Na základe znalostí z projekčnej praxe dokázal fotografiou o architektúre povedať viac ako iní. Jeho obrazy sa vyznačujú čistotou kompozície a zrozumiteľnosťou podania hlavného zámeru architekta. Jeho fotografie architektúry ČSSR prešli prostredníctvom výstav skoro celý svet.¹³

Predmet fotografia architektúry sa vyučuje aj na jedinej fotografickej vysokej škole u nás na pražskej FAMU. Seminár vedie doc. *Jaroslav Rajzík* (1940). Počas semestra majú poslucháči za úlohu vytvoriť samostatné štúdie o starej a novej architektúre. Ako ročníkovú prácu predkladajú ucelený súbor fotografií kniha o slohu, ktorý obsahuje 30 až 40 čiernobielych a farebných snímok z niektorého obdobia vývoja architektúry alebo niektorej stavby. Poslucháč na túto tému musí spracovať aj teoretické štúdiu. V pre študentov význam aj seminár dokumentárnej fotografie, ktorý vedie *Pavel Štecha* (1944-2004).

FOTOGRAFIA ARCHITEKTÚRY NA SLOVENSKU

Hneď na začiatku tohto krátkeho pohľadu spomeňme putujúcich dagerotypistov, ktorí sa zastavili pri svojich cestách v Bratislave. Bol to napríklad *Josef Weninger*, známy vo viacerých mestách Rakúsko-Uhorskej monarchie, *Carlo Naya* (v Bratislave r. 1846) prišiel z Paríža, *H. N. Lobethal* (v Bratislave r. 1846), *Jakub Marastoni* (v Bratislave r. 1843). Do dnešných dní však nie je známa dagerotypia zachytávajúca Bratislavu, a tak sa ďalej týmto obdobím nebudeme zaoberať.

Prvým významným fotografickým ateliérom v Bratislave bol ateliér *Eduarda Koziča* (1829-1874), rodáka z Dubnice nad Váhom. Popri portrétoch sa venoval aj

zobrazovaniu mestských vedút. Od roku 1863 vydával vizitkové karty s motívmi Bratislavy. Zachovalo sa ich aspoň dve desiatky a boli aj v Bratislave vystavené a to: r. 1971 a 1984. Po jeho smrti viedla ateliér jeho manželka Karolína. Z roku 1904 pochádza záber budovy priemyselnej komory na Csáky tér (kedysi András utca, teraz Gorkého ulica). Je to poctivo vyhotovená fotografia architektúry.¹⁴

Karol Körper (1845-1923) fotografoval prevažne krajinu a pohľady na Bratislavu. Jeho séria „souvenir de Pressborg“, vydaná lipsko-bratislavským nakladateľstvom v kabinetkovom formáte, je mimoriadne vydarená. V AmB sa nachádza veľké množstvo perfektne technicky zvládnutých fotografií architektúr, ktorých veľké sklenené doskové negatívy formátu 24 X 30 cm pravdepodobne fotografoval už *Eugen Körper* (1885), najmladší syn Karola. Už od roku 1910 viedol ateliér, nachádzajúci sa na Mariánskej ulici, dnešnej Markušovej. Bibiana Gašparíková vo svojej diplomovej práci píše: „Tieto fotografie sú nielen dôkazom jeho vynikajúcich technických schopností, ale aj kultivovanosti ich videnia, ktorá sa prejavuje v kompozíciách a vhodnom osvetlení“.¹⁵ Okrem už spomenutých fotografií architektúry Bratislavy máme zachované ešte tieto cykly: „Erinerung an Pressburg, Poszoni emlék“ (Pamiatka na Bratislavu), „Presburger Wegweiser“ a kalendár mesta Bratislavy.

Pavol Socháň (1862-1941) pôsobil v Martine. Vyštudoval národopis a maliarstvo v Prahe a Mníchove a tieto dve profesie potom v rokoch 1890-1912 spojil vo svojej fotografickej činnosti. Svoje schopnosti plne venoval obrodeneckým cieľom, za čo bol často prenasledovaný. Vlastnil ateliér v Martine, v meste, kde sa v tom období formovala slovenská inteligencia. *Martin Slivka* (1929-2002) o jeho fotografiách zachytávajúcej architektúru hovorí: „Priestor, svetlo, hmota, tvar objektov sú činitele, z ktorých buduje fotografický obraz. V urbanistických celkoch obce je funkčnou súčasťou krajina a práce. Takto je architektúra, najmä ľudová, spojnicou medzi témami krajina a človek“.¹⁶

Z ďalších mimobratislavských fotografov, ktorí sa zaoberali zobrazením mestských vedút a dodnes sa nám zachovali ich fotografie, spomeňme *E. Ivanského*, *O. Lechnitzkého*, *J. Annera*, *J. Reisza*, firmu *Sztraka a Würsching*, *Banovsky a Jílovského* (pohľadnica Prievidze z mu Steiner Miksa (záber Zvolena z roku 1910).¹⁷

Jozef Hoffer (1883-1967) pôsobil v období, keď bol riaditeľom vedeckých ústavov v Bratislave dr. *Ovidius Faust*, ako fotograf múzea. „Skoro vo

Karel Plicka (1894-1987) - Belveder na Pražskom hrade na pohľadnici.

všetkých fotografiách zachycujúcich väčšie celky bratislavských ulíc výrazne používa svetlo a tieň k presným kompozičným zámerom. Používa bočné tieň, ktoré budovy vrhajú na cestu...“¹⁸

Množstvá fotografií, ktoré sú uložené v AmB, sú na vysokej technickej, ako aj výtvarnej úrovni. Zrejme spolupráca historika a fotografa aj v tomto prípade prospela hlavne konečnému výsledku. *Hoffer* si neskôr otvoril vlastný ateliér, ale naďalej spolupracoval s dr. *Faustom* pri dokumentácii architektonických pamiatok Bratislavy.

Osobitné miesto vo fotografii architektúry v medzivojnovom období zaujíma *Karel Plicka* (1894-1987), ktorý prišiel na Slovensko v roku 1923 ako zberateľ piesní pre Maticu slovenskú. Pri tomto svojom povolani začal postupne používať aj svojho konička z chlapčenských rokov fotografu. V rokoch 1927-1931 absolvoval externé štúdium národopisu a hudobnej vedy na UK v Bratislave. K fotografii architektúry mal veľmi blízko, čomu nasvedčujú jeho slová: „V detstve bolo perspektívne kreslenie mojou posadnutosťou. Kde som natrafil na tvárnu tufovú skalku, zabudol som na všetko, dal sa „do práce“ a formoval svoje vidiny o bájných mestách a hradoch...“¹⁹

Ďalej hovorí o tom, že by rád aj on tvorivo pôsobil v architektúre, ale žiaľ, okolnosti mu to neumožnili, a tak aspoň pri fotografovaní niekedy „zasahuje“ do architektúry, ale len tak, ako to určite mali na mysli pôvodní tvorcovia týchto architektonických diel. V roku 1937 vyšla v náklade Matice slovenskej kniha Slovensko, kde okrem národopisných snímok je značne zastúpená aj fotografia architektúry. Plicka má svoj vyhranený štýl: „Vo fotografii som nikdy nezatúžil po imitovaní grafiky, ako to s obľubou pestovalo veľa fotografov. Nebol dôvod, aby som opúšťal nekonečné vyjadrovacie možnosti realistickej, prirodzenej fotografie. Zostal som jej verný“.²⁰

V roku 1939 odišiel do Prahy a tu pokračoval vo svojej fotografickej práci v Štátnom fotomeračskom ústave, kde dokumentoval architektonické pamiatky Prahy. „Tak ako *Sudek*, *Funke* či *Růžička* ovládol *Plicka* kúzlo ohniskových vzdialenosti objektívu, ktorými obsiahol motívy v zvláštnych priestorových vzťahoch. Pochopil totiž celkom urbanistické a architektonické dimenzie Prahy a transformoval ich tvorivo do dimenzií fotografických“.²¹

Postupom času sa jeho záujem rozrástol na celú ČSSR a v roku 1974 vyšla jeho publikácia Československo, ktorá patrí medzi najlepšie fotografické knihy v tomto odbore u nás. Jeho fotografie sú zastúpené aj v už spomínanej knihe Erika De Maré Photography Architecture.

Z ďalších fotografov, ktorí sa venovali fotografii architektúry, spomeňme ešte *Miloša Dohnányho* (1904-1944), *Štefana Chmulíka*, *Iľju J. Marku* (1907-1980), *Štefana Tamáša* (1917-1977), *Emanuela Procházku* (fotografoval hlavne pre architekta *D. Jurkoviča*).

Po druhej svetovej vojne dochádza k novému rozmachu Slovenska. Buduje

sa nový priemysel, rozrastajú sa mestá a toto všetko treba zachytiť na citlivú vrstvu. Fotograf, ktorý sa v tomto období venuje výhradne novej architektúre, je *Rajmund Müller* (1927-2006). Vyšťudoval ŠUR v Bratislave u prof. Kožehubu a potom pôsobil na katedre geodézie a fotogrametrie Stavebnej fakulty SVŠT. Tu sa začali jeho prvé kontakty s architektúrou a architektmi. Neskôr R. Müller prednášal študentom architektúry nepovinný predmet fotografiu architektúry. Jeho fotografie reprezentovali slovenskú architektúru na tuzemských a zahraničných výstavách.

Stredoveká architektúra Banskej Štiavnice sa stala fotografickým námietom tvorby etnografky a fotografky *Ester Plickovej* (1928-2011). Fotografovaniu starej slovenskej architektúry sa v tomto období venuje aj *Ladislav Borodáč* (1933-1992), ktorý v spolupráci s architektom *Jánom Lichnerom* (1930-1986) pripravil na túto tému knihu vydanú v zahraničí.

Miro Gregor (1931-2019), ktorý v súčasnosti pripravuje knihu o Slovensku v publikácii o Bratislave dokázal, že má pre architektúru cit a vie dobre pracovať so svetlom.

K najmladšej generácii fotografov architektúry na Slovensku patrí absolvent tohto odboru na Bratislavskej SVŠT *Tibor Škandík* (1953). Vo svojich tmavšie tonálne ladených fotografiách spája znalosti architekta so znalosťami fotografa, pričom spolupracuje s teoretikom a historikom architektúry *Štefanom Šľachtom* (1939-2016).

Slovensky historik fotografie *Ludovít Hlaváč* o jeho fotografiách napísal: „Predovšetkým architektúru snímal tak, aby zaregistrovali a sprostredkovali čo najviac informácií; preto aj detail a pohľad používajú nie ako princíp, ale skôr ako výnimku. Ďalej kompozíciu budujú s nevzrušenou prehľadnosťou; napätie do nej vnášajú kontrapunktickou výstavbou prvého a druhého plánu; informačnú vecnosť hlavného motívu presúvajú do emotívnej polohy jeho konfrontáciou s detailom architektúry, motívom sochy alebo stromu v popredí“.²²

Na záver tejto štúdie dodajme už len toľko, že z historického a umeleckého hľadiska záujem o fotografiu v poslednom desaťročí mimoriadne vzrástol. Fotografia sa stáva stredobodom záujmu nielen špecializovaných múzeí a galérií, ale aj súkromných zberateľov. V našom prípade je to aktivita nielen zo strany fotografov, ale aj architektov. Táto štúdia je len skromnou pomocou tomuto úsiliu.

POZNÁMKY

- 1 TAUSK, P.: *Súčasný stav fotografie*. Praha, FAMU 1976, s. 27.
- 2 GREGOROVA, A.: *Fotografická tvorba*. Martin, Osveta 1972, s. 213.
- 3 TAUSK, P.: *Ciernobiela tvorivá fotografia*. Martin, Osveta 1980, s. 149.

- 4 SLIVKA, M.: *Karel Plicka básnik obrazu*. Martin, Osveta 1982, s. 61.
- 5 TAUSK, P.: *Súčasný stav fotografie*. Praha, FAMU 1976.
- 6 V rozhovore s prof. E. Hruskom, september 1984.
- 7 Informácie získané u vedúceho oddelenia architektúry NTM Prahe Ing. arch. V. Šlapetu (december 1983) a v pozostalosti po prof. E. Bellušovi (máj 1981).
- 8 V rozhovore s prof. Karfikom, august 1983.
- 9 BARAN, L.: *Praha objektivem mistrů*. Praha, Panoráma 1981.
- 10 BARAN, L.: *Praha objektivem mistrů*. Praha, Panoráma 1981, s. 11.
- 11 BARAN, L.: *Praha objektivem mistrů*. Praha, Panoráma 1981, s. 11.
- 12 V rozhovore s prof. E. Hruskom, september 1984.
- 13 Katalóg výstvy „Praha ve fotografií Zdeňka Voženilka“: 1981.
- 14 GAŠPARIKOVÁ, B.: *Fotografické pohľady na Bratislavu*. Dipl. práca FAMU, Praha 1982.
- 15 GAŠPARIKOVÁ, B.: *Fotografické pohľady na Bratislavu*. Dipl. práca FAMU, Praha 1982.
- 16 SLIVKA, M.: *Pavel Sochán: Bratislava, Pressfoto* 1982.
- 17 Výstava „Za čarom starej fotografie“: B. Bystrica, august 1983.
- 18 GAŠPARIKOVÁ, B.: *Fotografické pohľady na Bratislavu*. Dipl. práca FAMU, Praha 1982.
- 19 SLIVKA, M.: *Karel Plicka básnik obrazu*. Martin, Osveta 1982.
- 20 SLIVKA, M.: *Karel Plicka básnik obrazu*. Martin, Osveta 1982.
- 21 BARAN, L.: *Praha objektivem mistrů*. Praha, Panoráma 1981.
- 22 HLAVÁČ, L.: *O fotografický obraz architektúry*. Katalóg výstavy fotografií L. Stacha a T. Škandika. MDKO, Bratislava 1976.

LITERATÚRA

1. *Architektúra Slovenska - Katalóg výstavy*. Bratislava, ZSA 1972.
2. BARANOV, N.: *Moskva 1945-1957. Gosudarstvennoje izdatelstvo* 1958.
3. BARAN, L.: *Praha objektivem mistrů*. Praha, Panoráma 1981.
4. BERKOVA, V.: *Fotografie z knihkupectví Zigmunda Reacha. 1865-1935. Katalog výstavy M. hl. m. Prahy*, 1982.
5. BERKOVA, V.: *Jan Kříženecký, fotografie Prahy 1898-1915*. M. hl. m. Prahy 1979.
6. COE, B.: *Techniques of the world's great photographers*. 1981.
7. DE MARE, E.: *Photography Architecture*. London, The architectural Press 1961.
8. FEININGER, A.: *Škola modernej fotografie*. Praha, Orbis 1971.
9. FUTAGAWA, Y.: *Kevin Roche John Dinkeloo and associates 1962-1975*. Stuttgart, Verlag Gert Hatje.
10. LICHNER, J. BORODAC, L.: *Kunstdenkmäler in der Slowakei. Tschechoslowakei*
11. GAŠPARIKOVÁ, B.: *Fotografické pohľady na Bratislavu*. Diplomová práca FAMU. Praha 1982.
12. HAAS, F.: *Architektura 20. století*. Praha, SPN 1978.
13. HAAS, F.: *Moderná svetová architektúra*. Bratislava, SFVU 1968.
14. HLAVÁČ, L.: *Fotografický detail ako metóda tvorby*. Martin, Osveta 1964.
15. HLAVÁČ, L.: *Dejiny fotografickej tvorby*. Bratislava, Osvetový ústav 1967.
16. HLAVÁČ, L.: *O fotografický obraz architektúry*. Katalóg výstavy fotografií L. Stacha a T. Škandika. MDKO, Bratislava 1976.
17. JENCKS, CH. CHAITHIN, W.: *Current Architecture*. London, Academy edions 1982.
18. MOHOLY NAGY, L.: *Malerei, Fotografie, Film*. München 1926.
19. MOLITOR, W.: *Architektura Photography*. John Wiley sons.
20. PLICKA, K.: *Slovensko*, Martin, Matica slovenská 1949.
21. PLICKA, K.: *Československo*. Martin, Osveta 1974.
22. PLICKOVA, E.: *Banská Štiavnica*. Martin, Osveta 1973.
23. *Praha vo fotografii Zdeňka Voženilka katalóg výstavy* 1981.
24. RENGER PATZSCH, A.: *Die Welt ist schön*. München 1928.
25. ROSSING, R.: *Architekturfotografie*. Leipzig, VEB Fotokinoverlag 1976.
26. SHULMAN, J.: *Photographing architecture and interiors*. New York 1962.
27. SLIVKA, M.: *Karel Plicka básnik obrazu*. Martin, Osveta 1982.
28. SLIVKA, M.: *Pavel Sochán*. Bratislava, Pressfoto 1982.
29. STRNADOVA, E.: *Fotografovanie architektúry*. Praha, Orbis 1961.
30. SUDEK, J.: *Praha panoramatická*. Praha, SNKLH 1959.
31. SZÖNYI, A.: *Tak rástla Bratislava*. Bratislava, SFVU 1967.
32. SALEK, P.: *Alexander Paul*. Diplomová práca. Praha, FAMU.
33. TAUSK, P.: *Ciernobiela tvorivá fotografia*. Martin, Osveta, 1980.
34. UHER, V. PAULIK, M.: *Dialóg Tvaru*. Praha, Odeon 1974.
35. VASILIAK, E.: *Nad Československom*. Praha, SNKL a U, 1964.
36. VEBR, J.: *Soudobá Architektura CSSR*. Praha, Panoráma 1980.

SLOVENSKÁ ARCHITEKTÚRA VO FOTOGRAFII PODNES

MONIKA STACHO 2024

Čo dopovedať dnes, k tak obsiahlemu pojednaniu *Luba Stacha k Dejinám fotografie architektúry* z roku 1986, ktoré v tejto knihe publikujeme v pôvodnom znení? To, čo sa v tomto smere odvtedy na Slovensku udialo, sa pokúsím popísať v texte nižšie.

Je nutné podotknúť, že odkedy fotografia vznikla jedným z hlavných motívov sa stala prirodzene architektúra, čo dokazuje vôbec prvý fotografický snímok s námetom architektúry z roku 1839 (viď text *Luba Stacha*). Bez fotografie, ktorá pomáha architektúre vyniknúť a pripomenúť si ju, by sa architektúra – matka všetkých umení v súčasnej dobe nevedela prezentovať a to nielen preto, že nie všetci môžeme za architektúrou cestovať, aby sme pocítili jej atmosféru z priameho kontaktu s ňou.

Bez fotografickej reprodukcie projektovej dokumentácie nutnej v 2. polovici 20. storočia, kým ju nahradila digitálna technika, by oblasť architektúry nezvládla časový nátlak ručného prekresľovania. Bez fotografie ako média by architektúra neexistovala, ako povedala fotografka *Imogen Cunninghamovej* „čo nie je na fotografii, neexistuje“...

Je tiež pravdou, že stavby modernej architektúry vo fotografii prispeli k ich skutočnému ponímaniu ako objektu cez fotografický obraz (obidve: moderná architektúra aj fotografia sa vyvíjali v rovnakom čase), čo môžeme vnímať ako dôkaz prepojenia týchto médií. Jedno bez druhého nedokáže existovať. Či ich vnímame ako priestor, či ako obraz niečoho – umenie alebo cez racionálny pohľad odborníka na architektúru či cez emotívny pohľad užívateľa. Tieto aspekty fotografického nazerania na architektúru nemožno oddeliť. Fotografia ako médium sa stala nepostrádateľnou zložkou architektúry.

KNOW HOW

Mnohé praktické teórie o fotení architektúry sa prenositeľné do súčasnosti, len sa vykonávajú za použitia modernejších technológií. Z praktického hľadiska a na základe foto-vybavenia pre jej fotografovanie, ide o náročnejší žánr, no po technickej stránke v oboch smeroch, v digitálnom aj analógovom, pociťujeme dnes z hľadiska výstupov rozkvet.

Ako dôležité predpoklady na vôbec akékoľvek zaznamenávanie architektúry, sú podstatné poznatky ešte *Luba Stacha* v autorskej knihe o architektúre Bratislavy,

ktorú v niekoľkých analógových kusoch vyrobili s *Tiborom Škandikom*: „Fotografia, ktorá má vystihnúť architektonické dielo, je závislá na dokonalom poznaní architektúry. Preto fotograf, ktorý chce fotografovať architektúru, musí mať o nej základné znalosti; je potrebné, aby ju najskôr precítil, musí poznať stabilitu a dynamiku stavby, jej hmotu, vidieť prácu svetla, nájsť a uvedomiť si autorovu myšlienku, vnímať okolie, v ktorom je dielo zasadené atď. Pri fotografovaní sme viazaní danou umelecky zrelou skutočnosťou, pre ktorú hľadáme správne vyjadrenie. Na to, aby fotografia architektúry bola fotografiou umeleckou, nestačí iba sama krása architektonickej predlohy autorom, ktorý robí osobitným daný námet svojim vlastným videním, vnímaním aj cítením. Autor môže byť subjektívny, ale nálada snímku musí vyplývať z prostredia. Toto zaberá veľa času. Je nutné chodiť k stavbe, sledovať ju za rôzneho osvetlenia a kontrastu s oblohou, zavítať a obracať hlavu aj tam, kde si človek myslí, že nič nie je, zohnúť sa, pozrieť sa cez medzeru v plote, alebo spoza stĺpa.“²

Ako dôležitý aspekt z komplexného hľadiska vnímania architektúry spomínajú *stafáž*³, ktorá neprekročí svojim upozornením na osobu v architektúre. Tiež typ pre úvahu o fotografovaní modernej architektúry, *pri tvrdom nasvetlení a veľkom kontraste s oblohou*. Čisté, bledé plochy nádherne vyskočia, keď kontrastujú s tmavou oblohou, ktorá býva tmavomodrá, najčastejšie na jeseň a v zime alebo na jar a v lete po daždi, a za použitia správnych flitrov pri týchto obdobiach a počasí.⁴

Iný spôsob zobrazovania architektúry sa nesie v intencióch novej vecnosti, kde hlavnou črtou bola maximálna ostrosť v celom obraze. Zvolila si ho významná nemecká dvojica fotografův *Bernd a Hilla Becherovci*, ktorí v rovnakom čase (70. – 80.

50

Bernd (1931-2007) a Hilla (1934-2015) Becherovci: Typológia (1959-1972)

51

roky) dokumentovali priemyselné stavby tesne pred ich zánikom. Fotografovali spôsobom bez priameho slnečného svetla, v rozptýlenom osvetlení zobrazovali budovy technických stavieb od Holandska, cez Francúzsko, Belgicko, Britániu aj USA. Ich konceptuálne projekty industriálnych stavieb v čierno-bielej fotografii rezonujú dodnes.

Základné technicko-umelecké odporúčania, ktoré si vtedy stanovili *Stacho a Škandík*, dľa vtedajšieho skúmania a praxe, ktorú sami vykonávali, platia i po rokoch, lebo sa týkajú základných pravidiel zaznamenávania 3D architektúry do 2D obrazu, ktoré sa nikdy nezmenili.

Významné z technického hľadiska je pri fotografii architektúry *kipovanie* (reštitácia) – vyrovnanie vertikálnych línií. V analógovom procese vedeli previesť túto úpravu pri vyvolávaní fotografií na zväčšováku (jeho náklonom) no s nežiaducim predĺžením stavby. Zamedziť zbiehavosti hlavne vertikálnych línií vo fotografii architektúry nutnej, vieme niekoľkými spôsobmi. Najjednoduchším je zmena stanoviska ak je to možné z hľadiska infraštruktúry či urbanizmu okolia, teda využitím inej oproti-stojacej budovy, približne vo vertikálnom strede budovy, ktorú fotíme, ak ide o celok. Digitálnou úpravou snímok z digitálnych fotoaparátov alebo skenov v softvéroch, pri malej strate kvality obrazu v daných miestach, samozrejme tiež s nežiaducim predĺžením, ktoré vieme odstrániť digitálnou transformáciou. Poslednou, najexektívnejšou možnosťou je použitie špeciálneho tilt-shiftového objektívu pre architektúru, ktorý vo svojej podstate kopíruje proces súdobých analógových kipovacích stredoformátových a veľkoformátových analógových kamier ako Linhof, Sinar a Toyo, len v digitálnom prostredí. Tie dokážu meniť pozíciu objektívu vzhľadom k telu fotoaparátu a tak vyrovnať – reštituovať vertikálne

Rajmund Müller (1929-2006), Národné rehabilitačné centrum Kováčová, od Viktora Uhliarika a Christa Tursunova, 2. pol. 20. storočia

i horizontálne línie do rovnobežných zvislíc. Je možné na nich aplikovať digitálnu stenu a tak dosiahnuť rýchlejší výsledok na úkor ceny za techniku.

Čo sa týka spôsobov zobrazenia architektúry poznáme ich niekoľko, ktorými vieme architektúru prezentovať. Podľa šírky pohľadu môžeme rozlišovať klasické celkové pohľady v urbanizme zástavby, celok budovy, až po zaujímavé architektonické detaily. Podľa využitia objektu je možné pracovať s príslušným užívateľom v interiéri či stafážou v exteriéri. Z hľadiska žánru môže ísť o technickú fotografiu architektúry, reportážny pohľad na ňu alebo subjektívny pohľad apod. Konečný vizuál môže obsahovať dokumentárnu, technickú polohu či inscenovanú alebo štylizovaný komerčný pohľad na architektúru.

K DEJINÁM

Spočiatku bola fotografia architektúry ponímaná v slovenskom prostredí ako úžitkový materiál, preto sa v menovaných časopisoch neudávalo autorstvo fotografov, až kým *Stacho* po vzore z českého prostredia presadil uvedenie autora fotografií aspoň v zadnej tiráži čísla časopisu. Podľa súčasných autorských práv by uvedenie autorstva fotografie malo byť automatické, no i dnes sa stane, že je opomínané a figuruje len v zozname v tiráži bez presného určenia.⁵ Výnimky tvoria publikácie, kde sa meno autora fotografií dostalo na obálku knihy o architektúre.⁶ Takáto identifikácia autorov hrá dôležitú rolu pri skúmaní dejín fotografie architektúry na Slovensku, vzhľadom k jej autorom a vývoju.

Z hľadiska dejín tohto oboru, vieme naň pozrieť z dvoch strán. Z publikačnej, ktorú predstavujú odborné časopisy, publikácie o architektúre a autorské fotografické knihy. A z výstav, ktoré sa fotografii architektúry a priori venujú.

Jana Šturdíková (1983): kaštieľ Vlasy z projektu *Châteaux po našom* (knižne 2019 a 2021)

52

53

Oboch fotografov, ktorých fotografické archívy sme v samotnom projekte využili, *Škandika* aj *Stacha* ich štúdium architektúry a záujem o fotografiu predurčil na budúcich pokračovateľov v odbore fotografie architektúry. V prípade *Stacha* sa to stalo jeho celoživotným poslaním, v časti teoretickej i praktickej. V 80. rokoch obaja pravidelne prispievali do vtedajších časopisov *Projekt* (vydávaný od 1955) a *Architektúra & Urbanizmus* (1967 – 2003)⁷, neskôr do časopisu *Arch* (1994 – 2023).

Rajmunda Müllera, podobne ako neskôr *Luba Stacha* oslovovali architekti ako *Belluš*, *Vilhan*, *Milučký*, *Matušík*, *Svetko* atď., mali s nimi blízke pracovné vzťahy, ktoré využívali pre vizuálne uchopenie ich architektúry pred jej fotografovaním. *Stacho* osobitne vtedy, keď pracoval pre Zväz slovenských architektov ako zamestnanec v rokoch 1978 – 1986⁸. Vtedy sa venoval zachyteniu Domu umenia v Piešťanoch, Svetkovmu rozhlasu, ale cestoval aj po celom Slovensku, aby zachytil napr. vtedy novopostavenú vojenskú zotavovňu na Zemplínskej šírave.⁹ *Stacho* aj po revolúcii okrem svojej pedagogickej praxe na VŠVU, kde založil štúdium fotografie na Slovensku, sa venoval voľnej tvorbe, ktorá sa prelína s fotografiou architektúry a to platí podnes.¹⁰ *Stacho* spolu s *Tiborom Škandikom*, svojim súputníkom a kolegom, odvtedy prispievali aj do mienkotvorných publikácií o postmodernej i súčasnej slovenskej architektúre, ktoré na Slovensku doteraz vznikali.¹¹ V roku 2011 sa *Stacho* zúčastnil knižného a výstavného projektu *Divadelnej architektúry*, kde sa venoval exteriérom slovenských divadiel na objednávku Divadelného ústavu.

Obaja sa svojou dlhoročnou činnosťou prirodzene zapísali do dejín fotografie architektúry na Slovensku a dnes ich roky vznikajúce a uchovávané archívy zažívajú renesanciu.

Okrem nich sa na Slovensku venovali fotografii architektúry aj iní autori. Medzi nimi dlhé desaťročia aj *Alexander Jiroušek* (1934 – 2021), zastrešoval hlavne východné Slovensko. Až do roku 2021, kedy zomrel sa aktívne venoval fotografovaniu aj publikovaniu fotografií architektúry pre mnohé subjekty. Zo starších autorov prispievali do časopisov a architektom hlavne fotograf *Pavel Meluš*, *Paťo Safko*, z mladších absolventi VŠVU *Tomáš Mani-*

Peter Korček (1980): železničná stanica Nové Zámky z projektu *Stanice* (2023)

na, Boris Németh, Eva Benková, z teoretikov architektúry Ján Krcho či Matúš Dulla¹², čo odzrkadľujú dostupné publikácie a časopisy o architektúre.

Fotografi svoju záľubu v architektúre smerovali často do autorských publikačných projektov, ako napr. Anton Sládek¹³, ktorý vydal niekoľko kníh o fotografii architektúry. Súčasní fotografi využívajú fotografiu architektúry vo svojich konceptuálnych projektoch ako napr. Jana Šturdíková, ktorá skúmala stav až 150 rozpadávajúcich sa slovenských kaštieľov¹⁴ alebo Peter Korček, ktorý sa dlhé roky venuje zaznamenávaniu železničných staníc a v minulom roku vydal rovnomennú knihu.¹⁵ Do záujmu o architektúru závislú od fotografie, prispievajú aj združenia, akými sú napríklad Čierne diery, ktoré dlhoročne mapujú industriálnu¹⁶ či inú vytrácajúcu sa architektúru ako napríklad nedávno zbúraný Istropolis, pôvodne obložený mramorom dovezeným z tisíce kilometrov vzdalenej Kuby. Na projektoch synergicky spolupracujú s Historickým ústavom Slovenskej akadémie vied, ktorý dlhé roky skúma poctivú slovenskú architektúru a snaží sa ju zozbierať do registra modernej architektúry, voľne dostupného na webe¹⁷ pre všetkých milovníkov slovenskej architektúry a aj v tomto projekte je našim partnerom.

V konečnom dôsledku, otváranie vizuálnych archívov sa dnes stáva prirodzene módou, potrebnou a nutnou, ktorá nám pomáha sledovať našu dejinnú identitu. „V tejto súvislosti je dôležité vyťahovať práve aj takéto zábery z archívov, ktoré ukazujú nielen pôvodné umeleckohistorické hodnoty a auru týchto stavieb, ale zároveň autentický život, ktorý v nich bol, farebnosť fasád, dizajnu interiérov a včlenených výtvarných diel“¹⁸, ktoré sme doteraz nemohli vidieť v pôvodnom farebnom znení. Všetky tieto aspekty prispievajú k povedomiu a váhe nášho kultúrneho dedičstva a jeho zachovaniu aspoň v polohe fotografickej a odpublikovaním v podobe výstavy a knihy sa už nikdy nestratia.

54

VÝSTAVNÉ PREZENTÁCIE ARCHITEKTÚRY

Ak by sme mali nazeráť na fotografiu architektúry z hľadiska jej prezentácie na Slovensku, jednou z prvých prezentácií slovenskej architektúry vo fotografii v tej dobe bola práve výstava *Luba Stacha a Tibora Škandíka* pod názvom *Architektúra Bratislavy po oslobodení*. Pre veľký úspech projektu v rámci Študentskej vedecko-odbornej činnosti (ŠVOČ) bola prezentovaná prvý raz v roku 1976 v Bulharskej Sofii a hneď na to v Galérii Profil pod kurátor-

Lubo Stacho (1953), Tibor Škandík (1953): Architektúra Bratislavy, 1x1m, Centrum Československej televízie, Struháň, Čurilla (1985)

ským vedením *Ludovíta Hlaváča*¹⁹, vtedy známeho teoretika v oblasti fotografie. Okrem 50 fotografií formátu 1x1m, ktoré sa nachádzajú v zbierkach SNG vzniklo aj niekoľko autorských kníh *Architektúra Bratislavy vo fotografii*, obsahujúcich skoro 100 bratislavských stavieb. Odvtedy boli tieto metrové fotografie vystavené len raz na výstave pod názvom *Architektúra Slovenska pred a po roku 1989*²⁰ v roku 2011 v konfrontácii so súčasnou fotografiou slovenskej architektúry z prelomu storočí, opäť v podaní *Luba Stacha*.

Ten, svoj archív súčasnej slovenskej architektúry, ktorý pôvodne vznikol pre časopis Arch alebo ako zákazková tvorba, sa snažil prezentovať aj mimo Slovenska, a tak propagovať našu architektúru navonok. Výberom vznikla výstava *Contemporary Slovak Architecture in Photography*²¹, ktorú prezentoval v Londýne v roku 2009. Neskôr v spolupráci so mnou, keďže spravujem a digitalizujem od roku 2008 jeho analógový archív architektúry na digitálny, cestovala výstava do Ostravy pod názvom *Současná slovenská architektúra 1989 – 2011*²² a neskôr do poľskej Wroclavy²³ v roku 2013.

V roku 2014 sa k téme prioritne *architektúry vo fotografii*, z pohľadu mienkotvornej inštitúcie²⁴, uskutočnila prvá významná výstava s názvom *Svetlo na hrane, Moderna a neskorá moderna, Architektúra vo fotografii* v Slovenskej národnej galérii.²⁵ Kurátorky *Lucia Almášiová* a *Viera Dlháňová* sa ju snažili poňať cez rôzne roviny fotografie architektúry, vlastný pohľad na fotografiu architektúry v dejinách a aj cez pohľad fotografov. Napriek tomu, že si vybrali na prezentovanie len modernú a postmodernú architektúru, ich prínos pre vnímanie fotografie architektúry ako svojbytného umeleckého diela bol enormný a otvoril možnosti pre jej ďalšie bádanie a vystavovanie. Práve tento druh architektúry a modernistickí architekti, ktorí vycítili potenciál média fotografie pri prezentovaní ich stavieb, stáli na počiatku akceptácie aj tohto žánru

55

Lubo (1953) a Monika Stacho (1977): Obytný dom Karloveské rameno, od architekta Juraja Šujana, z výstavy Slovenská architektúra po roku 1989

v našom domácom prostredí, ako potvrdzuje v úvodnom texte výstavy Alexandra Kusá: „... fotografia architektúry, ktorá nie je iba dokumentáciou stavby, ale je identifikovateľná ako plnohodnotné fotografické dielo, ktoré je takpovediac na hrane, pretože napriek svojej fotografickej emancipácii stále dokumentuje aj konkrétne architektonické dielo²⁶.“ A tak sa stala fotografia dôležitým dokumentačným, archivačným nástrojom štátnych inštitúcií²⁷, spolkov a organizácií. Niektoré archívy po revolúcii bohužiaľ zanikli, boli zničené alebo sa stratili²⁸, nevedno už z akých dôvodov.

Ďalším unikátnym prínosom do témy fotografie architektúry bola výstava *Vízie modernosti*²⁹ kontroverzného brňenského rodáka fotografa *Rudolfa de Sandala* v kurátorskej koncepcii *Jindřicha Chatrného*, ktorá sa uskutočnila v Slovenskom národnom múzeu v Bratislave, kde vystavovali 200 jeho fotografií architektúry zachytených aj na slovenskom území.

Na poslednej známej výstave pod názvom *Fotíme architektúru*, ktorá sa uskutočnila v rámci 14. ročníka podujatia *DAAD*³⁰ v priestoroch novozrekonštruovanej Slovenskej národnej galérie, medzi staršími autormi – *Lubo a Monika Stacho*, architekt *Peter Jurkovič* ocitli i najmladší fotografi ako *Matej Hakár*, *Olja Triaška Stefanovič*, *Peter Čintalan* či dvojica *Nora a Jakub Čaprkovci*.³¹ Výstava prezentovala autorské fotografie výberu desiatich profesionálnych fotografov a mala snahu priniesť záujemcom o architektúru jej najlepšie fotografické podoby, ktoré na Slovensku máme. Bola promovaná týmto výstižným textom: „Fotografia je často jediným svedectvom o existencii budovy či interiéru, a to nemáme na mysli len fyzické miznutie architektonických diel, ale aj ich zanášanie pribúdajúcimi prevádzkovými vrstvami. Dobrá *foto*ka je často jediný dôkaz o podobe architektúry, tak ako ju zamýšľal jej autor. Krásny ideál a niekedy aj ilúzia.

56

Fotografi by určite mohli rozprávať farbisté príbehy o tom, čo všetko musia podstúpiť a urobiť pre perfektný záber. Taký, ktorý nielenže reprezentuje ich profesionálny postoj, ale aj architektonickú ideu v jej čirej podstate. Pri fotení architektúry však nejde len o službu architektom. Je to širošia krajina možností, ako nazerať na prostredie, ktoré nás obklopuje. Nové, ale aj starnúce, premenlivé či zanikajúce. Túto rôznorodosť reprezentuje aj desať autorských pohľadov na architektúru na Slovensku.³²

57

VZDELÁVANIE VTEDY A DNES

„Začleniť fotografiu ako súčasť štúdia architektov a stavebných inžinierov bolo snahou vedenia vtedajšej Stavebnej fakulty SVŠT v Bratislave už v 40. rokoch 20. storočia³³ a bolo určite prirodzeným vyústením snáh o komplexné zručnosti študentov. Na fakulte bol vtedy zamestnaný *Rajmund Müller*³⁴, ktorý sa zaoberal prefocovaním projektov z matric a pauzákov pre architektov za pomoci špeciálneho pneurámu a zároveň aj architektonických modelov, čo bolo v čase jeho pôsobenia špecializovanou záležitosťou. Okrem toho práve z jeho archívu poznáme prvé fotografie stavieb zachytávajúce modernistickú architektúru fotografiou, v celom priereze vtedy vznikajúcich stavieb a modelov dnes dohľadateľných z jeho pozostalosti v SNG na www.webumenia.sk.

Predmet *Praktickej fotografie* na Slovenskej technickej univerzite bol vyučovaný pre študentov staviteľstva od roku 1938, pravdepodobne jeho výučbu podnietil princíp školenia podľa vzoru Bauhausu. Na začiatku 60. rokov tento predmet zanikol³⁵, možno preto, že sa vtedy Stavebná fakulta zlúčila s Fakultou architektúry, po neúspechu spoločného fungovania sa v roku 1977 opäť rozdelili. Fotografia na novo-

dobej Fakulte architektúry figurovala iba ako reprodukčná záležitosť a zabezpečovali ju špeciálni technickí pracovníci – fotografi, ktorí sa na štyroch vtedajších katedrách venovali reprografii plánov, vyvolávaniu filmov a fotografií, či prefocovaniu fotografií z publikácií pre edukačné účely, pedagógom i študentom, keďže vtedy iný spôsob reprodukcie okrem kresby, premietania pomocou meotaru alebo diapozitívov neexistoval. Študentom architektúry a urbanizmu bola výučba fotografie s ohľadom na architektúru dočasne ponúknutá v roku 2001, no pravdepodobne sa nedostala trvale do výučby, iba ako súčasť všeobecnej výučby fotografie pre študentov z odboru dizajn výrobkov. Až po viac než 60. rokoch sa opäť predmet Fotografia architektúry vrátila do študijných osnov ako voliteľný predmet pre študentov architektúry, urbanizmu a dizajnu od roku 2021. Keďže sa predmet teší vysokej návštevnosti, verím, že sa nám v rámci neho podarí dostať do povedomia ďalšie vzácne slovenské architektúry aj pomocou súčasne dostupnej dronovej techniky, ktorej výučbu sa snažíme do predmetu integrovať. Preto ďalej naznačím vývoj tohto spôsobu zaznamenávania, ktorý má s klasickým mnoho spoločného.

Z VÝŠKY

Medzi prvé dochované fotografie z vtáčej perspektívy patrí fotografia Bostonu z bálóna z roku 1860 od *Jamesa Wallacea*, pôvodne slúžiaca na tvorbu geodetickej mapy. Po vynájdení celulózoového filmu v roku 1899 spoločnosťou Kodak, založenej *Georgom Eastmanom* (zakladateľom súčasného procesu fotografie na základe negatív- pozitív) sa doslovne využívala fotografia z vtáčej perspektívy pomocou holubov (1920), čo sa

58

až tak neosvedčilo, a preto sa pozornosť upriamila na leteckú fotografiu, ktorá sa dala ľahšie kontrolovať a najčastejšie bola využívaná z vojenských dôvodov. Dnes je táto metóda snímania povrchu známa ako fotogrametria a používa sa vo vede pri získavaní 3D modelov zemských povrchov, najčastejšie v archeológii.³⁶

Ďalším posunom v leteckej fotografii bolo snímání zemského povrchu z družíc a satelitov obežnej dráhy, nazývané tiež *dialkové snímání*. Na základe geo-snímkov týchto modelov vo vysokom rozlíšení od 90. rokov je možné pozorovať povrch zeme a porovnávať vizuálne rozdiely hlavne pre potreby vegetačných zmien, ale využíva sa aj z politických dôvodov či pre potreby špiónážnych služieb. Ortofotomapa je príkladom takej mapy (nie s veľkým rozlíšením) pre bežných používateľov, ktorú poznáme z www.maps.google.com, kedy pôsobí zemský povrch z výšky ako grafika, či už ide o zástavbu alebo krajinu, dokáže z neho pohľadu pôsobiť fascinujúco.

Jedným z prvých známych fotografov, ktorý sa venoval leteckej fotografii, je francúzsky fotograf *Yann Arthus-Bertrand*, ktorý si vytýčil za cieľ zachytiť našu planétu, vytvoril databanku leteckých snímok³⁷ (1991) a pracoval pre National Geographic. Od roku 1994 tvoril projekt sponzorovaný Unescom s názvom Zem zhora, ktorý vystavoval po celom svete a knižnú publikáciu z neho vydal v trojmiliónovom náklade. Prečo ho môžeme považovať za najznámejšieho predstaviteľa aerial fotografie.³⁸

Dnes sa dronové zariadenia so zabudovanou kamerou používajú na komerčné účely alebo hobby s ohľadom na ich cenovú dostupnosť.³⁹ Samozrejme ťažšie bezpilotné zariadenia, medzi ktoré drony patria, obsluhuje pilot, len zo zeme, umožňujú snímať video a fotografiu v kvalite na úrovni využiteľnej v reklamnom i filmovom priemysle.

Z technického hľadiska snímacie uhly pohľadu užívateľskej dronovej fotografie poznáme dva, priamy vertikálny pohľad zhora alebo pod uhlom, kedy možno vidieť i horizont oblohy. Súčasnou výhodou dronu oproti leteckej fotografii je jeho manévrovateľnosť v zastavaných oblastiach a dostupnosť polôh, miest, na ktoré sa nedá inak

dostať, ale aj rozsah letovej výšky (podľa platnej legislatívy), manipulácia s náklonom kamery, stabilizácia, veľký rozsah vzdialenosti od pilota a malá hlučnosť.⁴⁰ Prednosťou je tiež vnímanie architektúry v štruktúrach urbanizmu v dialógu s prostredím, ich výtvarnosť tvarovej konštrukcie a hmoty, ktorá vie byť najlepšie vnímaná práve priamo zhora. Možno to je dôvodom alebo následkom vzniku 3D modelov architektonických diel pred ich realizáciou a dronové „magické“ fotografie realizovaných stavieb v reálnom prostredí po dokončení stavieb.⁴¹ V čom sa nelíši od klasickej fotografie architektúry je využitie svetla, ktoré je najdôležitejším faktorom pri výrobe akejkoľvek fotografického snímku. Svetlo, ktoré treba vystriechnúť v správnom ročnom období a čase a nie je ho možné fyzicky ovplyvniť, iba vylepšovať v postprocesingu. Každopádne ide o dostupnú fotografickú technológiu so špecifickým využitím a veľkým potenciálom pre výtvarnú sféru fotografie, dokumentačnú ale i film.

Dronovej fotografii sa na profesionálnej úrovni venujú napr. nepočujúci bratia Kováčovci, ktorí pre publikáciu Bratislavský kraj⁴² vytvorili desiatky fotografií z dronu a Matej Hakár, ktorý ňou dokumentoval búranie bratislavského Istropolisu.

Je evidentné, že fotografia architektúry v sebe poníma mnohé oblasti, ktoré možno do budúcnosti rozvíjať, či už na poli profesionálnom alebo amatérskom. Verím, že vďaka nej si dokážeme uchovať či skúmať vlastnú architektonickú identitu ešte dlhé stáročia.

60

61

POZNÁMKY

- 1 Fotografa Imogen Cunninghamová (1883-1976)
- 2 Stacho L., Škandík T.: Architektúra Bratislava vo fotografii, Bratislava, autorský foto-výtlačok, 1976, nepagované
- 3 Stafáž (z nemeckého Staffage) sú najčastejšie vo výtvarnom umení postavy a objekty, ktoré dopĺňujú a oživujú dielco, prípadne mu dodávajú kontext a merítko, ale nie sú hlavnou témou alebo stredom pozornosti. Využívaná bola v barokových krajinomalbách a používa sa v architektonických návrhoch, napríklad ako postavy, drevíny, automobily, ktoré divákovi umožňujú si zreteľne predstaviť využitie budovy. V tomto zmysle ju prebrala aj architektúra vo fotografii.
- 4 Takto fotili vtedy architektúru za použitia filtra stredne žltého a červeného. In: Stacho L., Škandík T.: Architektúra Bratislava vo fotografii, Bratislava, autorský foto-výtlačok, 1976, nepagované
- 5 Ako v poslednej publikácii Česká a Slovenská architektúra vydanéj pri príležitosti rovnomennej výstavy k 30. výročiu vzniku Českej a Slovenskej republiky, 15.12.2023 - 31.5.2024, SNM – Bratislavský hrad, 10. 10. - 30. 11. 2023 Jízárna Pražského hradu. In: Dulla M., Šlapeta V.: Česká a Slovenská architektúra: Czech architecture week 2023, ISBN 978-80-908986-4-6
- 6 Moravčíková Henrieta, Szalay Peter, Stacho Ľubo, Hurnaas Hertha, Stefanovič Ojla Triáška, Hakár Matej: Istropolis, Čierne diery, Bratislava, 2022 ISBN 978-80-973550-6-7
- 7 Almášiiová L., Dlháňova V.: Svetlo na hrane, Moderna a neskorá moderna - Architektúra vo fotografii, Bratislava: SNG 2014, ISBN 978-80-8059-181-6, s.10. Od roku 2010 časopis Architektúra a urbanizmus vychádza v inej revidovanej forme dodnes: <https://www.architektura-urbanizmus.sk/>
- 8 Almášiiová L., Dlháňova V.: Svetlo na hrane, Moderna a neskorá moderna - Architektúra vo fotografii, Bratislava: SNG 2014, ISBN 978-80-8059-181-6, s.51
- 9 Ibidem, s.51
- 10 Ľubo Stacho sa nepretžite venuje fotografii architektúry bezmála 45 rokov, medzi jeho umelecké projekty, na ktorých som s ním spolupracovala, vychádzajúce z fotografie architektúry patria: O domoch 2000-10, Ruiny 2012, Dva domy jedného pána 2008-10, Sakrálné príbehy 2022
- 11 Napr: Dulla M., Moravčíková H.: Architektúra Slovenska v 20. storočí. Bratislava: Slovart 2002, ISBN 8071456845
Moravčíková H.: Nová slovenská architektúra, Bratislava: Slovart 2009, ISBN 978-80-8085-871-1
Stacho, Ľubo: Obchodná 1984-2014, vydavateľstvo O.K.O. so Slovart, Bratislava, ISBN 9788088805144
Bacová Andrea: Slovenský rodinný dom 2000-2015, Bratislava: Eurostav 2016, ISBN 9788089228461
Moravčíková Henrieta, Szalay Peter, Stacho Ľubo, Hurnaas Hertha, Stefanovič Ojla Triáška, Hakár Matej: Istropolis, Bratislava: Čierne diery 2022, ISBN 978-80-973550-6-7
Dulla M., Šlapeta V.: Česká a Slovenská architektúra, Czech architecture week 2023, ISBN 978-80-908986-4-6
- 12 Dulla M., Moravčíková H.: Architektúra Slovenska v 20. storočí. Bratislava: Slovart 2002, ISBN 8071456845, tiráž s.512
- 13 Sládek Anton: Medzičas, Slovart, O.K.O. 2015; Pasáž, Slovart, O.K.O. 2018; Priestor, FO ART, 2018; Pešíak, FO ART 2023
- 14 Šturdíková Jana: Châteaux po našom, Bratislava, 2021, ISBN 9788057021551
- 15 Korček Peter: Stanice, 82 Book and Design Shop, Bratislava, 2023, ISBN 9788069000025
- 16 Sarvaš Andrej, Lipták Martin, Tornyai Michal, Beňák Miroslav: Čierne diery Zabudnuté industriálne pamiatky Slovenska, Čierne diery, 2018, ISBN 9788057001706
- 17 <https://www.register-architektury.sk/>
- 18 Almášiiová L.: V zdravom tele zdravý duch! In: Fotonoviny 64/23, Bratislava: SEDF 2023, ISSN 1337-6454, s.19
- 19 Almášiiová L., Dlháňova V.: Svetlo na hrane, Moderna a neskorá moderna - Architektúra vo fotografii, Bratislava: SNG 2014, ISBN 978-80-8059-181-6, s.51
- 20 Výstava Ľubo Stacho: Architektúra Slovenska pred a po roku 1989, Stredoslovenská galéria, Banská Bystrica, Bethlenov dom, 23. 3. 2011 – 5. 5. 2011, <https://www.ssgbb.sk/vystava/architektura-slovenska-pred-a-po-roku-1989/>.
- 21 Contemporary Slovak Architecture in Photography, 5.11.2009 Embassy of the Slovak Republic, 25 Kensington Palace Gardens, London W8 4QY
- 22 Současná slovenská architektúra 1989–2011 / Monika a Ľubo Stacho 15.6.-14.8.2011, Galéria výtvarného umění Ostrava
- 23 Ľubo i Monika Stacho: Współczesna architektura Słowacji 1989-2013, 28. 2.– 2. 6. 2013, Muzeum Architektury we Wrocławiu
- 24 Dovtedy sa konali výstavy architektúry v SNG v rámci Zbierok architektúry (fungujúce od roku 1986) v rámci kategórie užitočných umení, na základe príslušnosti vystavovaných diel architektov. Medzi najvýznamnejšie výstavy, ktoré vznikli zo zbierky fotomédií, samostatne fungujúcej od roku 1990 sa fotografické diela v nich objavujú, bohužiaľ výstava Svetlo na hrane nepatrí podľa webu SNG medzi jej významnejšie.
- 25 Svetlo na hrane, 6.11.2014-15.2.2015, Nám. Ľudovíta Štúra 4, SNG – Esterházyho palác III. Poschodie, https://old.sng.sk/sk/vystavy/213_svetlo-na-hrane-moderna-a-neskora-moderna-architektura-vo-fotografii
- 26 Almášiiová L., Dlháňova V.: Svetlo na hrane, Moderna a neskorá moderna - Architektúra vo fotografii, Bratislava: SNG 2014, ISBN 978-80-8059-181-6, s.7
- 27 Ibidem, s.38
- 28 Napr. archív Umeleckých remesiel.
- 29 Vízie modernosti. Rudolf Sandalo (1899-1980) 17.4.2019-1.9.2019

- 30 Dni architektúry a dizajnu, 29.5.-4.6.2023, SNG, Bratislava, <https://www.daad.sk/>
- 31 <https://spojenaba.sk/dni-architektury-a-dizajnu-upriamili-pozornost-aj-na-fotografovanie-architektury/>
- 32 <https://www.citylife.sk/vystava/superdesignstudio-fotime-architekturu>
- 33 Almäšiová, Lucia, Dlháňova Viera: Svetlo na hrane, Moderna a neskorá moderna - Architektúra vo fotografii, Bratislava: SNG 2014, ISBN 978-80-8059-181-6, s.49
- 34 Dnes je pozostalosť Rajmunda Müllera nachádza v zbierkach architektúry v SNG, ktorá ju spracúva, <https://www.webumenia.sk/katalog?search=rajmund+muller>
- 35 Almäšiová, Lucia, Dlháňova Viera: Svetlo na hrane, Moderna a neskorá moderna - Architektúra vo fotografii, SNG, Bratislava, 2014, ISBN: 978-80-8059-181-6, s. 63
- 36 Boston, as the Eagle and the Wild Goose See it, James Wallace. In: Hakár Matej : Zobrazenie architektúry, urbánneho prostredia a krajiny prostredníctvom dronovej fotografie, bakalárska práca, VŠVU, Bratislava, 2022 , s.13-15
- 37 <https://thealtitude.agency/>
- 38 Letecká fotografia: https://en.wikipedia.org/wiki/Aerial_photography
- 39 Na zariadenia podľa Európskej legislatívy, ktorá je platná od januára 2024, je nutné zakúpiť poistenie a dron zaregistrovať na Dopravnom úrade, od hmotnosti 250g vykonať pilotnú skúšku a dodržiavať pravidlá ako 30m vzdialenosť od osôb a budov a lietať mimo letískových zón. <http://letectvo.nsat.sk/bezplotne-letectvo/>
- 40 Hakár Matej : Zobrazenie architektúry, urbánneho prostredia a krajiny prostredníctvom dronovej fotografie, bakalárska práca, VŠVU, Bratislava, 2022 , s. 21
- 41 Ibidem.
- 42 Kováč Adam a Matej: Bratislavský kraj, BSK, 2020, ISBN 978-80-99911-03-2

LITERATÚRA

- Almäšiová, Lucia, Dlháňova Viera: Svetlo na hrane, Moderna a neskorá moderna - Architektúra vo fotografii, SNG, Bratislava, 2014, ISBN 978-80-8059-181-6
- Almäšiová, Lucia: V zdravom tele zdravý duch! In: Fotonoviny 64/23, SEDF, Bratislava, 2023, ISSN 1337-6454, s. 19
- Bacová Andrea: Slovenský rodinný dom 2000-2015, Eurostav, 2016, ISBN 9788089228461
- Dulla, Matúš, Moravčíková Henrieta: Architektúra Slovenska v 20. storočí. Bratislava, Slovart 2002, ISBN 8071456845 s. 226, 223, 435, 446
- Dulla, Matúš; Šlapeta, Vladimír: Česká a Slovenská architektúra, Czech architecture week, 2023, ISBN 978-80-908986-4-6
- Dulla Matúš: Slávne kúpele Slovenska, Foibos books, Bratislava 2014, ISBN 978-8087073-80-3, s.50,54, 86, 90, 116, 122, 131, 160, 191, 200, 252, 262, 268, 278
- Dve krajiny, Obraz Slovenska: 19. storočie x súčasnosť, SNG, 2014, ISBN 978-80-8059-180-9
- Hakár Matej : Zobrazenie architektúry, urbánneho prostredia a krajiny prostredníctvom dronovej fotografie, bakalárska práca, VŠVU, Bratislava, 2022
- Korček Peter: Stanice, 82 Book and Design Shop, Bratislava, 2023, ISBN 9788069000025
- Kováč Adam a Matej: Bratislavský kraj, BSK, 2020, ISBN 978-80-99911-03-2
- Moravčíková Henrieta: Nová slovenská architektúra, Slovart 2009, ISBN 978-80-8085-871-1
- Moravčíková Henrieta a kol.(Ne)plánovaná Bratislava, Slovart 2020, ISBN 978-80-556-4696-1
- Moravčíková Henrieta, Szalay Peter, Stacho Lubo, Hurnaas Hertha, Stefanovič Ojla Triáška, Hakár Matej: Istropolis, Čierne diery, Bratislava, 2022 ISBN 978-80-973550-6-7
- Sarvaš Andrej, Lipták Martin, Tornyai Michal, Beňák Miroslav: Čierne diery Zabudnuté industriálne pamiatky Slovenska, Čierne diery, 2018, ISBN 9788057001706
- Stacho, Monika: Autentický fotografický dizajn, Spektrum STU, 2020 ISBN 978-80-227-5045-5
- Sudek, Josef: Praha panoramatická, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1959
- Šturdíková Jana: Châteaux po našom, Bratislava, 2021, ISBN 9788057021551
- Zaiček Martin, Kalinová Andrea, Hlaváčková Petra: Architektúra starostlivosti. Slovenské kúpele v druhej polovici 20. storočia, Archimera, 2019, ISBN 978-80-972341-5-7
- Architektúra a Urbanizmus, ročník XX., 1986, č.2, Veda, ISNN 004-8680, s.97-119
- Projekt 4/246/81, s.14-22
- Projekt 1972 č.10 s.42-44
- Projekt 1979 č. 5 s.12-13, 17-18, 22, 40-42

WWW ZDROJE

- www.architura.sk
- www.cs.wikipedia.org/wiki/Staf%C3%A11%C5%BE
- www.cs.wikipedia.org/wiki/Bernd_a_Hilla_Becherovi
- www.ensanahotels.com
- www.en.wikipedia.org/wiki/Yann_Arthus-Bertrand
- www.ephoto.sk/fotogaleria/inspiracie/svet-z-vtacej-perspektivy/
- www.insk.eu
- www.jardavala.blogspot.com
- www.kabinetarchitektury.cz/wspolczesna-architektura-slowacji-1989-2013-w-fotografiach-lubo-i-moniki-stacho-maw-vrat-slav-pl/
- www.matejhakar.com
- www.marinakovacova.sk/www.ruzbachy.sk
- www.old.sng.sk/sk/zbierky/architektura-uzitkove-umenie-a-dizajn/architektura
- www.old.sng.sk/sk/vystavy/213_svetlo-na-hrane-moderna-a-neskora-moderna.-architektura-vo-fotografii
- www.petrzalka.sk
- www.petrzalka.oma.sk/sport/detske-ihrisko
- www.ssgbb.sk/vystava/architektura-slovenska-pred-a-po-roku-1989/
- www.snm.sk
- www.snm.sk/Press/tlacove-spravy?clanok=vizie-modernosti-rudolf-sandalov-slovenskom-narodnom-muzeu
- www.spojenaba.sk/dni-architektury-a-dizajnu-upriamili-pozornost-aj-na-fotografovanie-architektury/
- www.yannarthusbertrand2.org/collection/indonesia/
- www.webumenia.sk
- www.webumenia.sk/katalog?search=rajmund+muller

VOJENSKÁ ZOTAVOVŇA ZEMPLÍNSKA ŠÍRAVA

Dušan Bálent
Eduard Horváth
Ivan Kočan

projekt design 1976–1977
realizácia built in years 1977–1979

Vojenská zotavovňa stojí na úzkom cípe, ktorý vybieha zo severu do vodnej nádrže Zemplínska Šírava. Architektúra stavby je založená na princípe priečných nosných stien (v module 6,6 metra). Asymetrické rozloženie sektorov objektu, ktoré takáto konštrukcia dovolila, viedlo k výraznej štrukturalistickej forme. Stvárnená je s kompozičnou vyváženosťou a v pôsobivom súzvuku s okolitou krajinou. V areáli zotavovne sú okrem hlavnej šesťpodlažnej ubytovacej časti hospodárske, stravovacie a spoločenské prevádzky, športové zariadenia, mólo a bungalovy pre hostí. Architektúra objektu je založená na pôsobení bieleho rastra presahujúcich nosných konštrukcií a výškovo rozčlenených objemov a na kontraste pravouhlej pravidelnosti objektu a prírodného okolia. | R-A.sk

Areál na území polostrova Medvedia hora je umiestnený v sedle dvoch vyvýšení nad vodnou hladinou, ktoré v nás nadobúdajú dojem akoby sme sa nachádzali na juhoslovanskom pobreží. V interiéri sa nachádzajú keramické reliéfy od Karla Velického, v exteriéri reliéfná stena od Josefa Sejka a fontána od Alexandra Bilkoviča, ktorý vytvoril aj fontánu pred Slovenským národným divadlom v Bratislave. | MS

MILITARY CONVALESCENT CENTRE IN ZEMPLÍNSKA ŠÍRAVA

Military nursing convalescent home is sited on a narrow peninsula extending from the north into Zemplínska Širava water reservoir. Architecture of the building is based on a system of transverse loadbearing walls with 6.6 metre (21'-8") spacing. Asymmetric distribution of respective functional segments of the building – which this type of structure has allowed – resulted in a strong structuralist form. It has been shaped into a ballanced composition having an impressive synergy with the surrounding landscape. Except for the main six-storey residential quarters, the complex of the nursing home also accomodated the building services, food services and common rooms, sports facilities, a wharf and bungalows for patrons. The architecture of the building relies on the grid of white protruding structural elements and varying height of its massing, contrasting its regular rectangular geometry with the natural surroundings. | R-A.sk
The complex on the Bear Mountain (Medvedia hora) peninsula is located in the saddle of two elevations above water surface, which give the impression of being on the Yugoslavian coast. In the interior, there are ceramic reliefs by Karel Velický and in the exterior, there is a relief wall by Josef Sejk and a fountain by Alexander Bilkovič, who also created the fountain in front of the Slovak National Theatre in Bratislava. | MS

Lubo Stacho

Adela Šalátová

Lubo Stacho

71

Adela Salátová

Lubo Stacho

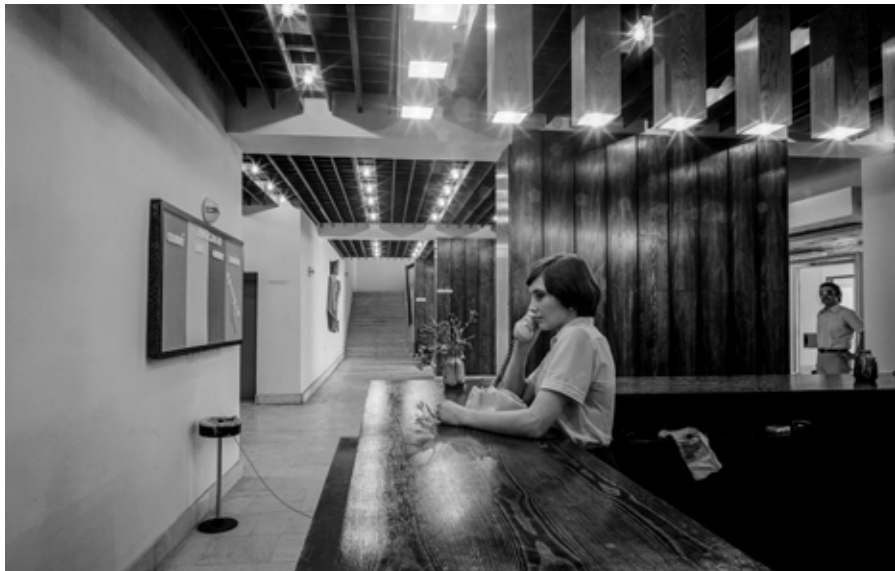

Lubo Stacho

Lubo Stacho

Adela Šalátová

KÚPEĽNÝ DOM BARDEJOVSKÉ KÚPELE

Viktor Uhliarik
Jozef Schuster

projekt design 1967
realizácia built in years 1969-1974

Bardejovské kúpele patria medzi najstaršie kúpele u nás. Už v roku 1247 toto územie s prameňmi daroval mestu Bardejov kráľ Béla IV., v 15. storočí tam vznikla osada. V roku 1777 tam postavili prvú murovanú budovu a kúpele sa stali luxusným kúpeľným miestom a najvyhľadávanejším v Uhorsku pre vtedajšiu šľachtu ale aj panovníkov. Nachádza sa tu sedem minerálnych prameňov na liečenie mnohých chorôb, kurty, letné kúpalisko s vyhrievanou vodou, Múzeum ľudovej architektúry s pravoslávnu cerkvou, kino aj obchodné centrum. Budovu Kúpeľného domu dokončili pri príležitosti 725. výročia založenia kúpeľov a slúži ako poliklinika a na balneoterapeutické a rôzne ďalšie procedúry. Jej priečelie je príznačné ustupujúcou fasádou obloženou bulharským travertínom s otvorenými terasami na slnečný kúpeľ. Vstupu do budovy dodnes dominuje súsošie rúk sochára Jozefa Jankoviča. | MS

SPA HOUSE IN BARDEJOVSKÉ KÚPELE

The Bardejov Spa is one of the oldest spas in Slovakia. As early as in 1247 was this area with springs donated to the town of Bardejov by King Béla IV and in the 15th century a settlement was established here. In 1777, the first brick building was built in the area, and it became a luxurious spa destination and the most sought-after spa in Hungary for the nobility and monarchs of the time. There are seven mineral springs for curing various diseases, tennis courts, a summer swimming pool with heated water, a Museum of Folk Architecture with an Orthodox church, a cinema, and a shopping centre. The building of the Spa House was completed on the occasion of the 725th anniversary of the spa's founding and is used as a clinic and for balneotherapy and various other treatments. Its frontage is characterised by a receding facade, clad in Bulgarian travertine and offering open terraces for sunbathing. The building's entrance is to this day dominated by a sculptural group of hands by Jozef Jankovič. | MS

Lubo Stačko

Lenka Gregová

Lubo Stacho

85

Lenka Gregová

KONCERTNÝ DOM

Lenka Gregová

Lenka Gregová

KÚPELNÝ DOM

LIEČEBNÝ DOM DRUŽBA BARDEJOVSKÉ KÚPELE

Jozef Schuster

projekt design 1974

realizácia built in years 1975-1978

Objekt Liečebného ústavu vznikol ako podniková liečebňa, pôvodne umiestnený na rozhraní medzi kúpeľmi a obytnou časťou, s kapacitou 120 postelí. Urbanisticky je objekt zakomponovaný do svahu tak, aby nedominoval, preto je stavba rozťahnutá na dĺžku, s predsunutou terasou. Dnes Kúpeľno-liečebný ústav patrí Ministerstvu vnútra Slovenskej republiky, ku ktorému pravdepodobne pri rekonštrukcii pribudla obytná nadstavba v podkroví. V roku 2020 počas pandémie Covid-19 slúžil repatriantom, ktorí prichádzali zo zahraničia a boli sem umiestňovaní z karanténnych dôvodov. | MS

MEDICAL HOUSE DRUŽBA IN BARDEJOVSKÉ KÚPELE

The building of the Medical House was built as a corporate sanatorium, originally located on the border between the spa and the residential area, with a capacity of 120 beds. Urbanistically, the building is incorporated into the hillside so as not to dominate, hence the building is stretched out in length, with a protruding terrace. Today, the Spa and Medical House belongs to the Ministry of the Interior of the Slovak Republic. A residential superstructure was probably built in the attic during a recent reconstruction. In 2020, during the COVID-19 pandemic, it served the repatriates who came from abroad and were placed here for quarantine reasons. | MS

Lubo Stačko

94

Lenka Gregová

Lubo Stačko

Lenka Gregová

Lubo Stracho

100

Lenka Gregová

LIEČEBNÝ DOM OZÓN BARDEJOVSKÉ KÚPELE

Jozef Schuster

projekt design 1969

realizácia built in years 1970-1976

Pôvodne Liečebný ústav Ozón, dnes Hotel Ozón vznikol na základe územného plánu Emila Belluša z prešovského Stavoprojektu pre 200 hostí. Je situovaný v strede kúpeľov a vytvára novú vertikálnu dominantu na základe princípov Wrightovej organickej architektúry prechádzajúcej do prírody. Budova je šesťpodlažná, obložená zvnútra i zvonku maďarským travertínom, ktorý dopĺňa betón s polyakrylom a sklenené okná. Stena v exteriéri je zdobené reliéfom Juraja Rusnáka pod názvom Vodný motív. V roku 2000 prešiel kompletnou rekonštrukciou, neskôr pristavali wellness zónu s bazénom, takže je dokonale vybavený spoločensky, kultúrne i zdravotne a je najväčším ubytovacím zariadením v Bardejovských Kúpeľoch. | MS

MEDICAL HOUSE OZÓN IN BARDEJOVSKÉ KÚPELE

Originally the Ozón Medical House, today the Ozón Hotel was built according to the zoning plan by Emil Belluš from the Prešov Stavoprojekt studio and was designed for 200 guests. It is situated in the centre of the spa resort and creates a new vertical landmark based on the principles of Wright's organic architecture flowing into nature. The building is six storeys high and clad both on the inside and the outside with Hungarian travertine, which is complemented by concrete and polyacrylic, as well as with glass windows. The exterior wall is decorated with a relief by Juraj Rusnák entitled the Water Motif (Vodný motív). In 2000 the building underwent a complete renovation. A bit later, a wellness centre with a swimming pool was added, making it perfectly equipped for social, cultural and health purposes, and at the same time the largest accommodation facility in the Bardejov Spa resort. | MS

Lenka Gregová

106

107

Ľubo Stačko

Lubo Stacho

108

Lenka Gregová

Lenka Gregová

112

Lenka Gregová

113

PANORAMATICKÉ KINO BARDEJOVSKÉ KÚPELE

Ján Fibinger

projekt design 1968-69

realizácia built in years 1972-1978

Dnes kino Žriedlo je situované v aglomerácii mesta pri vstupe do Bardejovských Kúpeľov s kapacitou 420 sedadiel. Konštrukčným systémom objektu je ocelový celomontovaný skelet, kinosála má akustický podhľad vytvorený z kovových tvarovaných prvkov a steny sú obložené perforovaným akulitom s koženkovým poťahom, ktoré sa zachovali dodnes. Vonkajšia fasáda je obložená travertínom, čím dopĺňa ostatné objekty kúpeľného územia z toho obdobia. Kino spravuje okresné mesto Bardejov, v ktorom sa ďalšie kino nenachádza. Od roku 2015 disponuje 3D technológiou na vysielanie stereoskopickej projekcie za použitia pasívnych okuliarov. Okrem projekcií sa v ňom konajú kongresy, semináre, lekárske dni a slúži tiež ako koncertná a divadelná sála. | MS

PANORAMATIC CINEMA IN BARDEJOVSKÉ KÚPELE

Nowadays called the Žriedlo Cinema, it is situated in the town's agglomeration at the entrance to the Bardejov Spa resort and boasts a capacity of 420 seats. The structural system of the building is a fully assembled steel skeleton. The cinema hall has an acoustic ceiling made of shaped metal elements. Its walls are clad with perforated AcuLite with a leatherette covering and have been preserved to this day. The outer facade is clad with travertine, thus complementing the other buildings of the spa area from that period. The cinema is maintained by the town of Bardejov, which has no other cinema. Since 2015, it has been equipped with 3D technology for broadcasting stereoscopic projections using passive glasses. In addition to projections, it hosts congresses, seminars, medical days and serves as a concert and theatre hall. | MS

Lubo Stacho

Lenka Gregová

KINO

Lenka Gregová

125

Lenka Gregová

Lenka Gregová

126

Lenka Gregová

LIEČEBNÝ DOM TRAVERTÍN VYŠNÉ RUŽBACHY

Ján Fibinger

projekt design 1973

realizácia built in years 1975-1980

Na mieste kúpeľov bola postavená prvá kúpeľná stavba s bazénom a príslušenstvom už v roku 1595, kedy sa stala spoločenským strediskom poľskej a slovenskej šľachty za majiteľa grófa Stanislava Lubomírskeho. Andrej Zamojský, manžel princeznej Caroline de Bourbon postavil na konci 19. storočia v Ružbachoch tri kúpeľné vily a letné kúpalisko. Svadobná hostina jeho dcéry sa konala za účasti španielskeho kráľa Alfonza XIII. a európskej elity v reštaurácii pri prírodnom travertínovom jazierku Kráter s celoročnou teplotou vody 23°C v kúpeľnom areály. Je unikátom svetových rozmerov, chránené od roku 1967, no nemožno sa v ňom kúpať. V roku 1931 vybudovali majitelia ďalšie kúpeľné budovy a zväčšili kúpalisko Izabela s americkým toboganom, obľúbenom v širokom okolí. Po vojne boli kúpele znárodnené a pribudli geotermálne vrty aj budova liečebného domu Travertín s ustupujúcimi podlažiami z južnej štítovej strany, na ktorých vznikli terasy s výhľadom na dolinu, kde strecha objektu je využitá ako solárium a na rekreačný pobyt. Dnes je interiér Travertínu prerobený a letné horské kúpalisko láka hostí vzácnou termálnou vodou a smrekmi na ostrovčeku uprostred bazéna. | MS

SPA HOUSE TRAVERTÍN IN VYŠNÉ RUŽBACHY

The first spa building with a swimming pool and its facilities was built on the site of the spa as early as 1595, when it became a social centre for Polish and Slovak nobility under the owner Count Stanislav Lubomirski. Andrzej Przemysław Zamoyski, husband of Princess Maria Carolina of Bourbon, built three spa villas and a summer swimming pool in Ružbachy at the end of the 19th century. His daughter's wedding reception was held in the presence of King Alfonso XIII of Spain and the European elite in a restaurant by the natural travertine lake Kráter in the spa area with a year-round water temperature of 23 °C (73 °F). It is a unique lake of world importance, protected since 1967, but it is not possible to bathe in it. In 1931, the owners built additional spa buildings and enlarged the Izabela Swimming Pool with an American water slide, popular in the surrounding area. After World War II, the spa was nationalised. Subsequently, geothermal wells were added as well as the building of the Travertín Spa House with receding storeys from the southern gable side, on which terraces overlooking the valley were built. The roof of the building is used as a solarium and for recreational stays. Today, the interior of the Travertín Spa House has been redesigned and the summer alpine swimming pool attracts guests with rare thermal water and spruce trees on a small island in the middle of the pool. | MS

130

Rajmund Müller

Lubomír Hajdučík

136

Lubomír Hajdučík

Lubomír Hajdučík

Lubomír Hajdučík

EUROCAMP FICC TATRANSKÁ LOMNICA

Alexander Valentovič a kol.

realizácia built in years 1972-1975

Ešte v nedostavanom areály prebehol zraz Medzinárodného zväzu campingu a autocampingu (XXXV. International FICC Rally 1974) so 7117 účastníkmi zo 60 štátov sveta. Na základe tejto udalosti dostal tento komplex meno. Kempingová plocha 62ha zahŕňala 116 špicatých bungalovov so 464 lôžkami, stanové miesta boli plne vybavené ako býva dnes, dokonca aj fínskou saunou a bazénom. Na jeho navrhovaní sa podieľali aj Arnošt Mitske, Eugen Kramár, Peter Csellágh a Mária Krukovská. Navštevovali ho campisti a konali sa tam aj školy v prírode. Eurocamp úplne zatvorili v roku 2009, odkedy chátrala a v roku 2011 vznikli plány na jeho obnovenie a rozšírenie, až kým nepohltil budovu recepcie požiar, po ktorom boli zdemolované všetky ostatné budovy eurocampu. Fotografie vtedajšieho stavu, ktorý tu vidíte ako súčasný, zhotovil fotograf Ján Viazanička. | MS

EUROCAMP FICC IN TATRANSKÁ LOMNICA

The then unfinished complex was the venue of the International Camping, Caravanning and Autocaravanning Federation Rally (XXXV. International FICC Rally 1974), hosting 7 117 participants from 60 countries. The complex was named in reference to this event. The camping area of 62 hectares (153 acres) included 116 pointed bungalows with 464 beds and the tent sites were fully equipped as is common for today, even including a Finnish sauna and a swimming pool. Arnošt Mitske, Eugen Kramár, Peter Csellágh, and Mária Krukovská all participated in designing the complex. It was frequented by campers and outdoor schools were held there as well. The Eurocamp shut down completely in 2009 and after that, it fell into disrepair. In 2011 plans were being made to rebuild and expand it, until a fire engulfed the reception building, subsequently leaving all the other Eurocamp buildings in ruins. The photographs of the then-current state you see here were taken by photographer Ján Viazanička. | MS

Ján Viazanička

142

Lubo Stacho

Lubo Stecho

146

Ján Viazanička

Lubo Stacho

Ján Viazanička

ZOTAVOVŇA MORAVA TATRANSKÁ LOMNICA

Bohuslav Fuchs

projekt design 1930-1933

realizácia built in years 1931-1933

Známou funkcionalistickú stavbu odborárskej zotavovne od vynikajúceho českého (moravského) architekta Bohuslava Fuchsa postavila Moravská životná poisťovňa. Leží na veľkej čistine nad Tatranskou Lomnicou. Architektúra objektu korešponduje s vysokohorskou scenériou rozčlenením dvoch hlavných funkčných častí a zazubením lôžkového bloku. Spoločenská časť budovy je nižšia než lôžková, ktorá má štyri poschodia a šikmo uložené izby orientované na južnú stranu. Takto rozčlenená fasáda vytvára výraznú hru svetla a tieňa. Na spoločenskú časť použil architekt výrazné a dlhé pásové okná. | R-A.sk

RECREATION CENTRE MORAVA IN TATRANSKÁ LOMNICA

This often-cited Functionalist structure, used for many years as a trade-union recreation centre, was designed by the renowned Czech (Moravian) architect Bohuslav Fuchs for the Moravian Life Insurance Company. It stands in a large clearing above Tatranská Lomnica, and the architecture echoes the scenery of high mountains by articulating the two main functional parts and the tooth-shaped outline of the accommodations block. The social area of the building is lower than the bedroom wing, which has four floors and rooms placed at an angle, facing southwards. This unusual facade treatment allows for an intriguing interplay of light and shadow. In the social area, the architect used long and emphasised ribbon windows. | R-A.sk

155

Nina Mihalekova

MORAVA

HOTEL MORAVA

Nina Mihalčíková

Nina Mihalčíková

Nina Mihalčíková

163

Nina Mihalčíková

SANATÓRIUM VYŠNÉ HÁGY

František Libra

Jiří Kan

projekt design 1933–1934

realizácia built in years 1934–1938

Najčastejšou príčinou úmrtia v Československu tridsiatych rokov bola tuberkulóza. Ústredná sociálna poisťovňa sa preto rozhodla postaviť vo Vyšných Hágoch veľké moderné sanatórium na liečbu TBC a respiračných chorôb. Sanatórium vybudovali v tridsiatych rokoch. Druhá svetová vojna znemožnila realizovať plánovaný hotel pre návštevy pacientov a veľkú ubytovňu pre zamestnancov. Komplex pozostáva z trinástich budov – tvorí ho hlavná liečebná budova, infekčný pavilón, prosektúra, centrálna kotolňa s elektrárňou, dielne, práčovňa, garáže, skleník, vrátnica a štyri ubytovacie budovy pre zamestnancov. Hlavná budova má kapacitu 500 pacientov a sú v nej liečebné a stravovacie priestory, ďalej obchody, pošta a divadelná sála pre 600 návštevníkov. Komplex je významným funkcionalistickým dielom s vyváženými proporciami, aj keď jeho rozmery, 270 m dĺžky, sú i dnes v meradle tatranských osád neobvyklé. Konštrukciu stavby sanatória tvorí železobetónový skelet so špeciálnym tehlovým murivom izolovaným korkom a obloženým keramickými obkladačkami.

| R-A.sk

SANATORIUM IN VYŠNÉ HÁGY

Since the most frequent cause of death in Czechoslovakia during the 1930s was tuberculosis, the Central Social Insurance Office decided to build a modern sanatorium for respiratory illnesses in the mountain resort of Vyšné Hágy. The actual sanatorium was completed during this decade; the outbreak of World War II stopped plans for a hotel for visiting friends and relations of the patients and a large residential block for sanatorium employees. Currently, the complex is composed of thirteen buildings – the main curative institute, the infectious pavilion, the offices, the central boiler room and generator, workshop, laundry, garage, greenhouse, porter's lodge and four employee residential blocks. The main building can accommodate 500 patients, including medical and dining spaces, as well as shops, a post office, and a theatre with 600 seats. An important Functionalist work, the complex has well-balanced proportions, though its scale, 270 m long, is unusual even today for a mountain village. Structurally, it uses a ferroconcrete skeleton with special brick masonry using cork insulation and covered with ceramic tiles. | R-A.sk

Sofia Straková

166

Sofia Straková

Lubo Stacho

169

Lubo Stacho

Lubo Stracho

170

Sofia Straková

Sofia Straková

175

Sofia Straková

Sofia Straková

179

Sofia Straková

ZOTAVOVŇA BANÍK ŠTRBSKÉ PLESO

Ferdinand Konček

Ilja Skoček

Ľubomír Titl

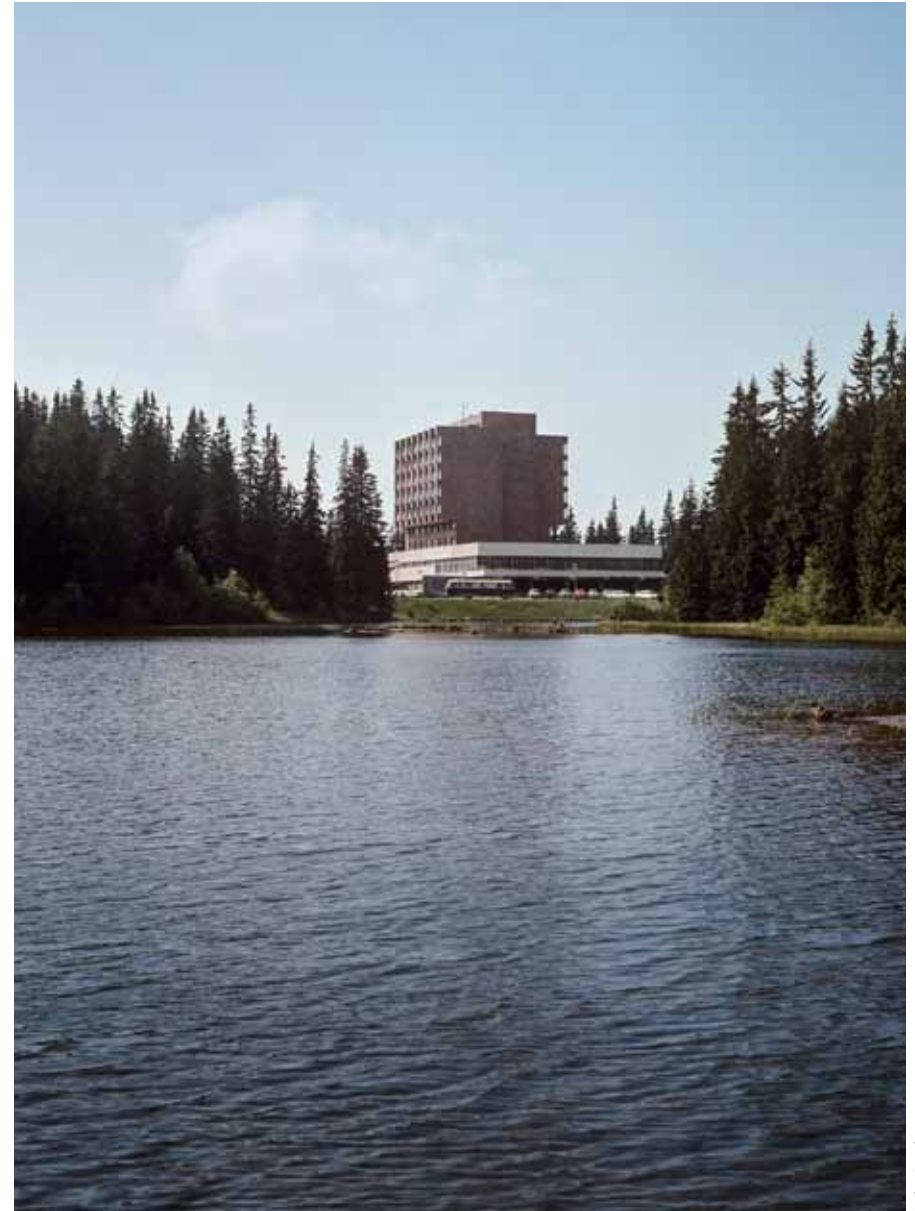
projekt design 1969

realizácia built in years 1970-1976

Hotel (pôvodne odborárska zotavovňa) na Štrbskom Plese sa skladá z dvojpodlažnej podnože so spoločenskými priestormi, nad ktorou je posadená sedempodlažná ubytovacia časť. Je päťtraktová, s komunikačnými a pomocnými priestormi v strede. Izby sú orientované na východ a na západ. Celková kapacita hotela je 200 postelí a 100 prísteliek. Izby na prvých dvoch ubytovacích podlažiach majú menšiu pôdorysnú plochu, čo sa v hmotovej skladbe objektu prejavilo výrazným zasunutím spomínaných podlaží. Čelné fasády majú v pôdoryse rybinovitý tvar. Priečelia pokrýval pred zateplením veľkorozmerový keramický obklad. | R-A.sk

RECREATION CENTRE BANÍK IN ŠTRBSKÉ PLESO

Originally a trade-union recreation centre, the hotel beside the lake in the mountain resort of Štrbske Pleso is composed of a two-storey plinth with the social areas, above which rises the eight-storey accommodations section. It is divided into five sections, with communication and service spaces at the centre, and rooms facing to the east and the west. The total capacity of the hotel is 200 beds and 100 additional cots. The rooms in the first two accommodations floors have a smaller floor area, reflected in the building's exterior massing through the marked set-back of the lower levels. The front facades have a dovetailed shape in the floor plan; the facade was covered, before making insulation, with large-format ceramic tiling. | R-A.sk

Lubo Staško

Štefánia Budzáková

Lubo Stačko

Štefánia Budzáková

Lubo Stecho

190

191

Stefánia Budázková

OKD PERMON PODBANSKÉ

Ján Sturmayer

projekt design 1974-1975

realizácia built in years 1974-1980

Ján Sturmayer pracoval v Stavoprojekte Bratislava a svoje tvorivé úsilie koncentroval na dve oblasti: Bratislavu a Vysoké Tatry. Tam naprojektoval rekreačné zariadenie Permon ako zotavovňu pre Ostravsko-karvinské doly pre jej baníkov, dnes ju poznáme ako Grand Hotel Permon. Názov Permon získal z nemeckého Bergmann, čo znamená baník. Objekt pozostáva z troch krídel a nachádza sa na terénnom zlome, jeho výškový rozdiel (20m) je využitý na rozvinutie dvanástich poschodí hlavného krídla. Je obložený hnedým eloxovaným hliníkom, ktorý vyrobili v žiarskej hliníkárni za pomoci elektriny, na ktorej výrobu musel prispieť uhlím samotný objednávateľ stavby, inak by také množstvo nik nebol schopný vyrobiť. Hotel je plne vybavený a okrem bazéna, sauny a spoločenských priestorov k nemu patrí jazierko, telocvičňa, kolkáreň a wellness. | MS

OSTRAVA-KARVINÁ MINES RECREATION CENTRE PERMON IN PODBANSKÉ

Ján Sturmayr worked in the Stavoprojekt Bratislava studio and concentrated his creative efforts on two locations: Bratislava and the High Tatras. In the latter location, he designed the Permon Recreation Centre as a convalescent home for the Ostrava-Karviná mines, or rather for its miners; today we know it as the Grand Hotel Permon. The name Permon was derived from the German word Bergmann, meaning miner. The building consists of three wings and is located on a terrain break. Its height difference (20 m/66 ft) is used to develop the twelve storeys of the main wing. It is clad in brown anodised aluminium, which was produced in the Žiar aluminium factory using electricity for the production of which the client himself had to contribute coal, because no one else was able to produce such quantities. The hotel is fully equipped and in addition to the swimming pool, sauna, and communal areas, it includes a pond, gym, bowling alley, as well as wellness facilities. | MS

Lubo Stacho

Marta Stachová

Lubo Srácho

196

Nina Mihalčíková

Tibor Škandík

199

Nina Mihaličková

Lubo Stacho

Lubo Stacho, 80. rok

203

Lubo Stacho, 2023

Lubo Stacho

204

Lubo Stacho

Nina Mihalčičová

205

Lubo Staško

206

Nina Mihalčková

207

ZOTAVOVŇA MÁJ LIPTOVSKÝ JÁN

Ferdinand Konček

Ilja Skoček

Ľubomír Titl

projekt design 1962-1964

realizácia built in years 1965-1979

Pôvodne odborárska zotavovňa stojí na mieste, kde vyviera prírodný termálny prameň. Autori v štúdiu citlivo rešpektovali konfiguráciu terénu – objekty osadili na nižšej terénnej vlně, bližšie k prameňom a prístupovej komunikácii a pri kompozícii hmôt ich inšpiroval reliéf krajiny. Komplex sa skladá z troch častí: ubytovacej, spoločenskej a z plavárne a stavali ho dlhých 15 rokov. Osempodlažná ubytovacia časť (300 lôžok) má trojuholníkový tvar s výraznou pultovou strechou. Kolmo k nej stojí spoločenská časť, ku ktorej je zaskleným krčkom pripojená nižšie položená plavárň prístupná aj osobitným vstupom. Farebné riešenie komplexu, ako i jeho tvarové členenie je striedme. Autori zvolili farbu terakoty a bielu v komplementárnom vzťahu so zeleňou prírodného prostredia. Interiéry dotvorili výtvarné diela popredných umelcov: veľkoplošná výšivka od Eleny Holéczyovej v klubovni na ôsmom poschodí, kinetický objekt vo vestibule od Milana Dobeša, v jedálni keramika od Juraja Martha; pre exteriérové priestory vytvoril drevené totemy Vladimír Môtovský. Koncom 90. rokov prešiel komplex rekonštrukciou. Pri zateplovaní priečelí hotelovej časti a krytej plavárne bol terakotový keramický obklad nahradený omietkou, keramikou obložené jednoliate biele čelá balkónov zamenené za zábradlie, bolo zmenené delenie niektorých okenných výplní aj celková farebnosť, čím bol narušený pôvodný výraz objektov. | R-A.sk

RECREATION CENTRE IN LIPTOVSKÝ JÁN

Built as a trade-union guesthouse, the building occupies the site of a natural thermal spring. In their design, the authors sensitively respected the terrain configuration: the buildings are set on a low rise close to the springs and the access road, and in the composition of massing were inspired by the outline of the landscape. The complex is composed of three sections: accommodations, social area, and swimming baths and they built it for 15 long years. The eight-storey accommodation section (300 beds) is of triangular shape with a striking shed roof. Perpendicular to it is the social area, linked by a glass passageway to the lower swimming bath, also reached by its separate entrance. The colour scheme, as well as the formal articulation, is restrained: the authors chose a terracotta-and-white scheme complementing the greenery of the natural backdrop. The interior is accentuated by the artworks of leading artists: a large tapestry by Elena Holéczyová in the clubroom on the eighth floor, a kinetic sculpture in the vestibule by Milan Dobeš, a ceramic object in the dining room by Juraj Marth; the exterior has wooden totem poles by Vladimír Môťovský. At the end of the 1990s, the hotel underwent reconstruction: insulation of the facades of the hotel and indoor swimming pool caused the terracotta ceramic tiles to be replaced by stucco, the ceramic-tiled white fronts of the balconies with metal railings, the window divisions changed and the overall colour scheme removed, greatly changing the building's appearance. | R-A.sk

Lubo Stacho

210

Karolína Kovárová

Lubo Stacho

213

Karolina Kovářová

Tibor Škandík

215

Karolína Kovářová

Lubo Stacho

219

Lubo Stacho

Lubo Stacho

223

Tibor Škandík

LIEČEBNÝ DOM PALACE SLIAČ

Rudolf Stockar

projekt design 1925-32

realizácia built in years 1931-1937

Autorom projektu najväčšieho objektu kúpeľov Sliač je pražský architekt Rudolf Stockar, od roku 1915 vedúci ARTEL-u, ktorý vyhral súťaž vypísanú v roku 1924 ministerstvom verejného zdravotníctva. Neskôr Stockar projektoval aj kúpeľné centrum a regulačný plán kúpeľov (1929). Projekt prvej etapy Palace sa musel v roku 1929 prepracovať. Vznikla požiadavka, rozšíriť pôvodne požadovanú reštauračnú a spoločenskú časť ešte o časť hotelovú. Tak vznikol dnešný 240 m dlhý objekt. Medzi spomínanými časťami sa nachádza charakteristické, do priečelí otvorené priečne schodisko, z ktorého sú prístupné kryté kolonády na oboch stranách budovy. Výškový rozdiel terénu je sedem metrov – kolonáda na západnej strane je poschodová, kým na východnej prízemná. V prvej časti, ktorej dominuje vežová nadstavba s nápisom Sliač, je reštaurácia, kaviareň s galériou, vináreň, divadelná a premietacia sála a administratívne priestory. V druhej časti je hotel s 249 izbami – má trojtraktovú dispozíciu a pozostáva zo štyroch krídel, ktoré obkolesujú uzavreté nádvorie. Vežu nad vstupom do hotela nepostavili v uvažovanej výške. Celkovo pôsobí budova ako výrazná horizontála uzatvárajúca komplex kúpeľov na najvyššom bode. Mierne šikmé strechy nie sú z nižších polôh viditeľné a objekt je exemplárnym príkladom modernej a elegantnej, hoci trochu chladnej architektúry. Rudolf Stockar navrhoval aj zariadenie interiéru a úžitkové predmety, napríklad príbory do reštaurácie. | R-A.sk

PALACE SPA HOUSE IN SLIAČ

The author of the biggest building in Sliač spa resort is the Prague architect Rudolf Stockar. Since 1915, he was the head of ARTEL which won the competition launched in 1924 by the Ministry of Public Health. Later on, Stockar also designed a spa centre and spa master plan (1929). The project of Palace's first phase had to be redesigned in 1929. A request came up to expand the original restaurant and common area in a hotel. That is how today's 240 m (260 yards) long building came about. Between these parts is a typical lateral staircase open toward the fronts, from which one can access covered colonnades on both sides of the building. The height difference of grading is seven metres (23 ft.) – hence the colonnade on the western side is double floor while the one on the east is just ground-level. In the first section with a prominent tower and a sign saying , Sliač, there is a restaurant, a cafe with a gallery, a winery, a theatre and a movie screen as well as office spaces. The second section consists of a 249-unit hotel with a three-aisle layout composed of four wings which enclose an inner courtyard. The tower over the entrance to the hotel has not been built to the intended height. Overall, the building is perceived as a strong horizontal line enclosing the spa complex at its highest point. Low-pitched roofs are not visible from lower angles and although a bit cold, the structure is a good example of modern and elegant architecture. Rudolf Stockar designed also the fitouts and utility items such as cutlery for the restaurant. | R-A.sk

Martina Kollová

226

Lubo Stacho

Lubo Stacho

229

Martina Kollová

Martina Kollová

232

Martina Kollová

233

Martina Kollová

235

Martina Kollová

LIEČEBNÝ ÚSTAV MARÍNA KOVÁČOVÁ

Viktor Uhliarik

projekt design 1966

realizácia built in years 1969–1976

Počas geologického prieskumu pri hľadaní uhlia bol náhodne na terajšom mieste kúpeľov objavený termálny prameň v roku 1898, kedy sa datuje založenie malých regionálnych kúpeľov. V roku 1967 bol ukončený vrt termálnej vody s teplotou 48,5 °C a následne sa začalo s výstavbou liečebného ústavu určeného pre detských pacientov, kde sa nachádzalo kompletne lekárske, sociálne, kúpeľné a edukačné vybavenie. Slúži pre rehabilitácie pohybového ústrojenstva z neurologických a ortopedických dôvodov, od roku 2004 bol zrekonštruovaný blok B pre rehabilitácie dospelých pacientov a pribudla kúpeľná liečba. Objekt disponuje polyfunkčnou kinosálou a v roku 2019 v ňom bola otvorená v bloku A3 Špecializovaná detská rehabilitačná nemocnica a od roku 2023 i hyperbarická komora. | MS

MEDICAL RESORT MARÍNA IN KOVÁČOVÁ

A thermal spring was accidentally discovered on the present-day site of the spa in 1898 during geological exploration in search of coal. This is also the year in which the small regional spa was founded. In 1967, a thermal water borehole with a temperature of 48,5 °C (119 °F) was completed and the construction of a medical resort for paediatric patients began. It housed extensive medical, social, spa, and educational facilities. The building is currently used for musculoskeletal rehabilitation of problems with neurological and orthopaedic origins. Since 2004, Block B has been reconstructed for rehabilitation of adult patients and spa treatment has been added as well. The building also has a multifunctional cinema hall. In 2019 a Specialised Children's Rehabilitation Hospital was opened in Block A3 and in 2023 a hyperbaric chamber was opened as well. | MS

Martina Kollová

Martina Kollová

242

Martina Kollová

243

Martina Kollová

247

Martina Kollová

LIEČEBNÝ DOM MACHNÁČ TRENČIANSKE TEPLICE

Jaromír Krejcar

projekt design 1930

realizácia built in years 1930-1932

Budova liečebného domu Nemocenskej poisťovne súkromných úradníkov patrí medzi vrcholné diela funkcionalistickej architektúry na Slovensku. Súčasne je jednou z najlepších stavieb pražského architekta Jaromíra Krejcara. Liečebný dom, konštrukčný oceľobetónový skelet, je rozdelený na dve prevádzkové časti – ubytovaciú a spoločensko-stravovaciú. Ubytovacia je komponovaná ako dispozičný dvojtrakt a má šesť podlaží. Na južnom priečelí sú balkóny, ktoré sa veľmi podobajú balkónom na internáte Bauhausu od Waltera Gropia. Zvláštnosťou sú nosné stĺpy v chodbovej časti, ktoré stoja voľne v dispozícii. Pred ne predstupuje západná obvodová stena s pásovými oknami. Nižšia (trojpodlažná) spoločensko-stravovacia časť má výrazne zaoblené nárožia a celosklenené steny. Riešenie jednotlivých ubytovacích buniek zodpovedá dobovej požiadavke účelnosti a hygienickosti. V tridsiatych rokoch bol liečebný dom najväčším objektom kúpeľov, ktorý oveľa prevyšoval susednú zástavbu. | R-A.sk
V súčasnosti objekt chátra a doterajšie pokusy o jeho záchranu zlyhali. | MS

MACHNÁČ CURATIVE HOUSE IN TRENČIANSKE TEPLICE

Built for the Health Insurance Company of Private Clerical Workers, the curative house is one of the crowning achievements of Functionalist architecture in Slovakia, as well as one of the great works in the oeuvre of the Prague architect Jaromír Krejcar. Constructed on a ferroconcrete skeleton, the building is divided into two functional sections – accommodations and a social-dining area. The accommodations are arranged in two tracts and have six floors, with balconies along the southern facade that closely recall the balconies on the student housing created for the Bauhaus by Walter Gropius. One unusual feature is the use of load-bearing columns in the corridor that stand freely within the floor area. In front of them is the western curtain wall with ribbon windows. The lower (three-storey) dining and social area has markedly rounded corners and all-glass walls. The design of the individual accommodation 'cells' corresponds to the Functionalists' principles of utility and hygiene. In the 1930s, the curative house was the largest building in the spa. | R-A.sk

Currently, the building is dilapidated and previous attempts to save it have failed. | MS

Martin Valábek

250

Lubo Stacho

Lubo Stacho

253

Martin Valdbeck

Martin Valábek

256

Martin Valábek

Martin Valábek

260

Martin Valábek

Lubo Srachno

262

Martin Valábek

HOTEL JALTA

TRENČIANSKE TEPLICE

Vladimír Fašang

projekt design 1969

realizácia built in years 1973-1979

Hotel Jalta, dnes hotel Slovakia stojí v centre Trenčianskych Teplíc na štvorcovom pôdoryse a jeho fasáda je horizontálne členená zábradlím krytých terás, orientovaných na všetky štyri svetové strany. Bol postavený pre 180 hostí a jeho architekt Vladimír Fašang, bol vtedy vo funkcii riaditeľa Stavoprojektu, túto funkciu zastávala skoro 30 rokov, do roku 1987. Podlažia, ktoré navrhol, reverzne pyramidálne ustupujú od objektu a tak komunikujú s budovou dominantnejšieho blízkeho hotela Krym. Terasy vystupujú z kubusu do priestoru na prefabrikovaných konzolách, ktoré po rekonštrukcii v roku 2021 už nemajú pôvodný vzhľad a pribudlo vtedy aj priame premostenie na hotel Krym a dostavba krytého bazéna vysunutá do pešej zóny. Rovnako prízemné podlažie pôvodne obložené bielym mramorom, rekonštrukciou získalo granitovú hliníkovú fasádu využitú aj v nadväzujúcej priestrannej letnej terase, ktorá komunikuje priamo s kúpeľnou promenádou. | MS

HOTEL JALTA IN TRENČIANSKE TEPLICE

Hotel Jalta, nowadays Hotel Slovakia, is situated in the centre of Trenčianske Teplice on a square ground plan. Its facade is horizontally divided by railings of covered terraces, oriented to all four cardinal points. It was built for 180 guests and its architect Vladimír Fašang was at that time the director of Stavoprojekt studio, a position he held for almost 30 years, until 1987. The storeys he designed reverse-pyramidally step back from the building and so interact with the more dominant nearby Krym Hotel. The terraces protrude from the cube into the space on prefabricated brackets, which no longer retain their original appearance after the renovation in 2021. Also added at that time was a direct bridging to the Krym Hotel and an extension of the indoor swimming pool protruding into the pedestrian zone. In the same way, the ground floor, originally clad in white marble, has been renovated and given a granite aluminium facade used also in the connecting spacious summer terrace, which communicates directly with the spa promenade. | MS

Lubo Stačko

266

Katarína Verešová

Ľubo Staško

270

Katarína Verešová

Lubo Stracho

Lubo Stracho

274

Katarína Verešová

Lubo Stacho

277

Katarína Verešová

Lubo Stracho

278

Katarina Verešová

279

Lubo Stracho

Katarina Verešová

KÚPALISKO ZELENÁ ŽABA TRENČIANSKE TEPLICE

Bohuslav Fuchs

projekt design 1935-1937

realizácia built in years 1936-1937

Komplex termálneho kúpaliska je organicky stvárnená zrelá funkcionalistická architektúra s citlivým vzťahom k okolitej prírode. Postavili ho v druhej polovici tridsiatych rokov, v čase rozmachu termálnych kúpeľov Trenčianske Teplice, na južnom svahu v brale bývalého kameňolomu, nad kúpeľným mestečkom. Termálna voda sa doň prečerpáva z údolia. Stavba bola rozdelená na tri etapy. Objekt obsahoval všetky hlavné prevádzkové priestory, vrátane bazéna 33,3 x 12 m, kolkárne a detského kruhového kúpaliska. Bohuslavovi Fuchsovi sa podarilo čistými a výtvarne ušľachtilými prostriedkami vytvoriť dielo funkcionálne prehľadné a pritom organicky tvarované v súlade s okolitou prírodou. Bohatá farebnosť a výber materiálov zdôrazňujú architektonickú bohatosť objektu kúpaliska. Konštrukcia stavieb je subtilná a pritom plne funkčná. Kúpalisko patrí medzi najlepšie diela neskorého funkcionalizmu vo vtedajšom Československu a pre samého architekta to bolo jedno z dvojice jeho najmilších diel. | R-A.sk

Spoločenské priestory na vrchnom podlaží umožňovali počas 65-ročného historického fungovania v nich i rekreáciu ducha. Aj keď kúpalisko Zelená žaba bolo za svojho vzniku jedným z prvých v Európe s nočným osvetlením, v novodobej histórii chátralo 15 rokov až kým v roku 2015 bolo po kompletnej rekonštrukcii opätovne otvorené pre účely moderného cestovného ruchu. | MS

SWIMMING BATHS (GREEN FROG) IN TRENČIANSKE TEPLICE

The complex of this thermal swimming area is an organically formed work of mature Functionalist architecture, with great sensitivity to the natural surroundings – one of the architect's best achievements. It was constructed in the late 1930s, during the greatest flourishing of the thermal spa of Trenčianske Teplice, on a south-facing slope above the spa area, with thermal water piped upwards from the valley. Construction was divided into three stages. Building I contained all of the main operational spaces, including a pool of 33.3 x 12 m, a bowling alley, and a children's area with a shallow circular pool. In the design, Fuchs devoted great attention to the enrichment of his previously highly austere Functionalist forms, and used pure, artistically refined means to create a work of functional clarity that fitted organically into the surroundings. The rich colours and range of materials emphasises the architectural richness of the baths; the structural framing is subtle yet also fully load-bearing. The 'Green Frog' is one of the great works of late Czechoslovak functionalism, and was regarded by the architect as one of his two personal favourites. | R-A.sk

The communal areas on the upper floor used to provide recreation also for the soul during its 65 years of operation. Although the Green Frog swimming pool was one of the first in Europe to have night lighting upon its completion, in modern history it languished for 15 years. It was reopened for modern tourism purposes in 2015, following a complete renovation. | MS

Lubo Stacho

Lubo Stacho

Radovan Stoklasa

285

Radovan Stoklasa

Radovan Stoklasa

289

Libo Stacho

Lubo Stacho

291

Radovan Stoklaca

Lubo Stacho

293

Radovan Stoklaca

295

Radovan Stoklasec

DETSKÉ MESTEČKO ZLATOVCE, TRENČÍN

Peter Brtko
Ľudovít Režucha
Peter Černo

projekt design 1965-1967
realizácia built in years 1967-1974

Pre veľký počet osirelých detí a nedostačujúca sieť detských domovov bez žiaducej vybavenosti, v roku 1965 prišiel Okresný národný výbor v Trenčíne s iniciatívou vybudovať Detské mesto. Cieľom projektu bolo dostať deti z klasických detských domov do domovov rodinného typu. Spolu s trenčianskym Detským mesto boli naprojektované ďalšie no po okupácii v 1968, sa už nerealizovali. Hlavným architektom sa stal Peter Brtko, ktorý vybudoval niečo, čo v šírrom okolí nemalo obdobu. Areál s 36-timi objektmi vo forme pavilónov s vlastnými rodinnými dvojpodlažnými bunkami, zdravotníckym strediskom, kultúrnou sálou s kapacitou 300 miest, krytým kúpaliskom, amfiteátrom v juhovýchodnej časti so školskými zariadeniami od jasli až po ZŠ, atletickým štadiónom a ihriskami. Toto zariadenie na ploche takmer dvanástich hektárov poskytlo prechodný domov až pre 416 opustených detí a ich pestúnskych opatrovníkov (profesionálnych náhradných rodičov) s vlastnými rodinami. Jednotiacim prvkom objektov je červený kabrinový obklad, drevo a kov, ktoré prechádzali aj do atypických interiérov objektov. Túto brutalistickú formu zjemňujú zelené terasy a átriá ako aj organická socha Karola Lacka. Za architektonické riešenie Detského mesta dostali architekti Peter Brtko a Ľudovít Režucha v roku 1974 Cenu Dušana Jurkoviča. Od roku 2017 je mesto zapísané na ústrednom zozname národných kultúrnych pamiatok Slovenskej republiky. Od roku 2019 funguje toto zariadenie pod menom Centrum pre deti a rodiny Zlatovce a zameriava sa naďalej na riešenia situácií detí s rodinnými problémami rôzneho typu. | MS

CHILDREN'S VILLAGE IN ZLATOVCE

Due to the large number of orphaned children and the inadequate network of children's homes without suitable facilities, in 1965 the District National Committee in Trenčín came up with the initiative to build the Children's Village. The aim of the project was to get children from traditional orphanages and into family-type homes. Other children's villages were designed along with the Trenčín one, but after the Soviet occupation in 1968 they were never built. The main architect was Peter Brtko, who built something unprecedented in the neighbouring area. It was a complex of 36 buildings in pavilion form with its own two-storey family units, a medical centre, a cultural hall with a capacity of 300 seats, an indoor swimming pool, an amphitheatre in the south-eastern part, school facilities ranging from a nursery to an elementary school, an athletic stadium, and playgrounds. This facility, on an area of almost 12 hectares (30 acres), provided a temporary home for up to 416 abandoned children and their foster caregivers (professional foster parents) with their own families. The unifying elements of the buildings are the red cabrinco cladding as well as wood and metal, all of which also flow into the atypical interiors. This brutalist form is softened by green terraces and atriums as well as an organic sculpture by Karol Lacko. Its architects Peter Brtko and Ľudovít Režucha were awarded the Dušan Jurkovič Prize in 1974 for the architectural design of the Children's Village. Since 2017, the village has been inscribed on the list of national cultural heritage of Slovakia. And since 2019, it has been operating under the name Zlatovce Centre for Children and Families and continues to focus on solving situations of children with family problems of various types. | MS

Lubo Stacho

Lubo Stacho

Jana Vlčková

Jana Vlčková

302

Jana Vlčková

Lubo Stacho

305

Jana Vlčková

Lubo Stacho

307

Jana Vlčková

Lubo Srachno

Jana Vlčková

Lubo Stacho

Lubo Stacho

Lubo Stacho

BALNEA ESPLANADE PIEŠŤANY

Viktor Uhliarik
Christo Tursunov

projekt design 1977
realizácia built in years 1979-1980

Liečivé pramene sa prvýkrát v Piešťanoch spomínajú v roku 1549, no využívali sa už v stredoveku a osídlenie tohto miesta je známe už približne pred 80 000 rokmi. Prvé kúpeľné domy boli postavené v roku 1778 a liečebné kúpele začali fungovať v roku 1830, od roku 1889 ich mala v prenájme rodina Winterovcov, ktorá im zabezpečila medzinárodnú slávu. Liečivá termálna voda s teplotou do 70 °C a liečivé sírne bahno slúži na liečbu reumatizmu, rehabilitácii pohybového aparátu a nervového systému. Pôvodne liečebný dom Balnea Esplanade stojí na kúpeľnom ostrove v komplexe budov postavených na konci 70. rokov. Pozostáva z dvoch spojených posunutých hmôt, s východno-západnou orientáciou. Nachádza sa v ňom vnútorný rekreačný bazén prepojený s vonkajším, ktorému prináležia rozvinuté exteriérové terasy na mierne zvýšenom prízemí. Naproti časti Grandu a Splendidu je časť Esplanade svojim vzhľadom robustnejšia. Izby s presklenými balkónmi, ktoré má každá izba ponúkajú hosťom liečebné a wellness pobyty na štvorhviezdčkovej úrovni. | MS

ESPLANADE SPA IN PIEŠŤANY

The healing springs were first mentioned in Piešťany in 1549, but they had already been used since the Middle Ages and this area is known to have been inhabited already about 80 000 years ago. The first spa houses were built in 1778 and the curative spas began to operate in 1830. From 1889 on, they were leased by the Winter family, who made the spa internationally famous. The healing thermal water with a temperature of up to 70 °C (158 °F) and the healing sulphur mud are used for treating rheumatism as well as for rehabilitation of the musculoskeletal and nervous system. Originally the Balnea Esplanade medical resort, it is located on the spa island in a complex of buildings constructed in the late 1970s. It consists of two connected shifted masses with an east-west orientation. There is an indoor leisure pool connected to the outdoor pool, which is accompanied by expansive outdoor terraces on the slightly elevated ground floor. Compared to the Grand and Splendid sections, the Esplanade section is more robust in appearance. Each room features a glass balcony and provides guests with a four-star level of curative and wellness stays. | MS

Rebecca Hringová

314

Tibor Škandík

Tibor Škandík

319

Tibor Škandík

ESPLANADE

ADE

Tibor Skovrdík

322

Branko Sedláč

Branko Sedláč

325

Tibor Skandák

Branko Sedláč

Branko Sedláč

327

Branko Sedláč

BALNEA GRAND A SPLENDID PIEŠŤANY

Viktor Uhliarik

Jozef Schuster

projekt design 1969

realizácia built in years 1970-1971

V rámci zmien po druhej svetovej vojne, komunistický režim nahradil vyvlastnenú kúpeľnú aristokratickú klientelu pracujúcou triedou, preto venoval výstavbe kúpeľov veľkú pozornosť, ktorú zabezpečoval od roku 1966 bratislavský ústav Zdravoprojektu. V Piešťanoch sa venoval celému kúpeľnému ostrovu, kde vzniklo niekoľko objektov, prepojených tak, aby návštevník nemusel prechádzať exteriérom. Je priestorovo skĺbený s rovinatou krajinou kúpeľného ostrova. Strieda sa tu noblesná architektúra sklenených slnečných terás s mohutnejšími formami 70. rokov. Celý komplex bol postavený pre 1280 lôžok a ukončený bol v roku 1981 Kongresovým centrom. V roku 1972 za stavbu pôvodne Balnea Grand a Balnea Splendid získali autori cenu Dušana Jurkoviča. Ústav je položený na dvojpodlažnom podnoží so spoločenskou funkciou, Grand má sedem podlaží, Splendid štyri. Ich konštrukciu tvorí monolitický železobetónový skelet, vyplnený tehlovým murivom a fasády sú obložené bielymi obkladačkami a je príkladom neofunkcionalistickej architektúry na Slovensku. | MS

GRAND AND SPLENDID SPA IN PIEŠŤANY

As part of the changes after World War II, the communist regime replaced the expropriated aristocratic spa clientele with the working class, and therefore paid great attention to building spas. Since 1966, the construction was being carried out by the Bratislava Zdravoprojekt institute. In Piešťany, it developed the entire spa island, where several buildings were constructed and connected so that the guests did not have to pass through the exterior. It is spatially combined with the flat landscape of the spa island, where the refined architecture of the glass sun terraces alternates with the more robust forms of the 1970s. The entire complex was built for 1 280 beds and was completed in 1981 with the Congress Centre. In 1972, the architects of the originally Balnea Grand and Balnea Splendid were awarded the Dušan Jurkovič Prize. The building is laid on a two-storey base that serves a communal function; the Grand has seven storeys, the Splendid four. Their structure consists of a monolithic reinforced concrete skeleton filled with brickwork and the facades are clad with white tiles. It is an example of neo-functional architecture in Slovakia. | MS

Lubo Stacho

Lubo Stacho

Lubo Stacho

333

Branko Sečlák

Lubo Stačko

334

Branko Sedlák

Branko Sedlák

339

Branko Sedlák

Branko Sedlák

Branko Sedlák

342

Branko Sedlák

KONGRESOVÉ CENTRUM PIEŠŤANY

Jozef Schuster

projekt design 1978-1979

realizácia built in years 1979-1983

Kongresové centrum, dnes Spoločenské centrum kúpeľov, postavili spoločne s kúpeľným domom Esplanade, na konci kúpeľného komplexu. Je to jedno-poschodový objekt napojený na ostatné časti komplexu zasklenou chodbou. V jeho strede je ústredná dvorana s obchodmi, službami, poštou a univerzálna sála s preklenutím nosníkmi v rozpätí 24 metrov pre 400 divákov. Objekt obsahuje ďalšiu menšiu sálu. Napriek vnútornému objemu, stavba pre svoje členenie hmôt pôsobí zámerne v exteriéri subtilne a nenápadne. | MS

CONGRESS CENTRE IN PIEŠŤANY

The Congress Centre, today the Social Centre of the spa, was built along with the Esplanade Spa House at the end of the spa complex. It is a single-storey building connected to the rest of the complex by a glazed corridor. At its heart, there is a central entrance hall with shops, services, a post office, and a multi-purpose hall for 400 spectators, spanned by beams stretching 24 metres (79 feet). The building also contains a second, smaller hall. Despite its internal volume, the building is deliberately subtle and unobtrusive on the exterior due to its subdivided massing. | MS

Rebecca Ihringová

346

Lubo Stacho

Lubo Sracno

350

Rebeca Ihringová

15.11

Rebeca Ihringová

Rebeca Ihringová

Rebeca Ihringová

358

Rebeca Ihringová

ZOTAVOVŇA ROH PIEŠŤANY

Ján Poničan

realizácia built in year 1979

Pôvodne zotavovňa ROH (Revolučného odborového hnutia) Františka Zupku, dnes Hotel Park, patrila do vyššieho štandardu zotavovní B*. Spolu so zotavovňou Baník na Štrbskom plese bola daná do užívania v rovnakom roku, podobne ako v jej blízkosti stojaci Dom umenia od architekta Milučkého. Odborárska rekreácia sa stala atribútom povojnového života a s plánovaním výstavby mnohých ďalších zotavovní v rekreačných zónach po celom Slovensku ich vyrástlo u nás dovtedy najviac. Kvalitatívna forma zotavovní začala mať v tom období i výchovnú úlohu, kládla si za cieľ pôsobiť na rekreatov i esteticko-architektonicky okrem regenerovania jeho duševných a telesných síl, čoho dôsledkom bola v tom období enormná výstavba zotavovní. Objekt tejto zotavovne je kompaktným samo-obslužným celkom, štruktúrovaný ustupujúcimi hmotami priechelia ako neďaleký liečebný dom Esplanade a horizontálnymi balkónmi. Estetická prednosť drobného fasádneho keramického obkladu, ktorá ozrejmila prítomnosť krbu na terase strechy pôvodného zariadenia, bola pri rekonštrukcii po celej fasáde zateplená. | MS

RECREATION CENTRE ROH IN PIEŠŤANY

Formerly the ROH (Revolučné odborové hnutie – Revolutionary Trade Union Movement) recreation centre by František Zupka, now the Park Hotel, it belonged to the higher standard of B* recreation centres. It opened the same year as the Baník recreation centre at Štrbské Pleso, along with the nearby House of Arts by the architect Milučký. Trade union recreation became an attribute of post-war life, and with plans for the construction of many more recovery facilities in recreation zones across Slovakia, we gradually took the lead in their number. The qualitative form of recreation centres began to have an educational role in that period – apart from regenerating mental and physical strength of the holidaymakers, it also aimed to have an aesthetic-architectural effect on them. As a result, the construction of recreation centres was immense in that period. The building itself is a compact self-serving unit, structured by receding facade masses similar to the nearby Esplanade medical centre, and horizontal balconies. The aesthetic merit of the small-scale ceramic tiling on the facade, which made clear the presence of a fireplace on the roof terrace of the original facility, was insulated along the entire facade during the renovation. | MS

Lubo Stacho

362

Lubo Stacho

363

Tibor Škandík

367

Karin Labašová

Tibor Škandek

368

Karin Labošová

369

Lúbo Stacho

370

Karin Labašová

KÚPALISKO EVA PIEŠŤANY

**Franz Wimmer
Endre Szőnyi
Václav Kolátor**

**projekt design 1933
realizácia built in years 1933-1934**

Kúpalisko Eva je spolu so Zelenou žabou v Trenčianskych Tepliciach a kúpaliskom v Rajeckých Tepliciach vynikajúcim predstaviteľom dobovej architektúry tohto funkčného druhu, napriek tomu, že výtvarný názor autorov bol bližší klasickým vzorom a tradícii, o čom svedčia aj ich ostatné stavby realizované v Piešťanoch. Leží na Kúpeľnom ostrove a bola to posledná stavba rodinz Winterovcov. Areál kúpaliska pôvodne pozostával z 25-metrového krytého bazéna s príslušenstvom a z dvoch nekrytých bazénov: 50-metrového plaveckého s pôsobivou figúrou skokanského mostíka a z detského bazéna. Neskôr k nim pribudol aj jeden vonkajší oddychový bazén. | R-A.SK

V exteriéri bol neskôr dobudovaný aj jeden oddychový bazén. V súčasnosti kúpalisko funguje v letnej prevádzke a užitková voda v ňom sa mieša s termálnou, čo umožňuje kúpanie v oddychovom bazéne pri teplote 34°C. Prevádzka krytého bazéna je kvôli praskline v ňom pozastavená na neurčito. | MS

SWIMMING BATH EVA IN PIEŠŤANY

The Eva swimming baths are, along with the “Zelená žaba” (Green Frog) baths in Trenčianske Teplice and the baths in Rajecké Teplice, an excellent example of this popular interwar typology – even though the aesthetic stance of the architects was closer to classicist models and traditions, as attested by their other work in Piešťany. The area of the baths consists of a 25-m indoor pool with attached facilities, and two open pools – one 50-m swimmers’ pool with the charming form of the diving board, and one children’s pool. An outdoor leisure pool was added later on. | R-A.SK
Later, one outdoor leisure pool was added. At present, the swimming baths only operate in summer season. They contain non-potable water mixed with thermal water, which allows bathing in the leisure pool at a water temperature of 34 °C (93 °F). Due to a crack in the indoor pool, its operation has been suspended indefinitely. | MS

Lubo Stacho

Rebeka Markovicsova

Lubo Staško

376

Rebeka Markovicsová

SVAKI OD NIBAM
DO NICEVA
ZARAZNE !

EV

Rebeka Markovicová

Rebeka Markovicová

382

Rebeka Markovicová

IHRISKO SÍDLISKO MEDZIJARKY

Štefan Svetko
Štefan Ďurkovič

projekt design 1973
realizácia built in years 1973-1979

Obytný súbor patrí vďaka svojej neobvyklej urbanistickej forme medzi najodvážnejšie realizácie svojho druhu. Základné bloky, ktorými sú štandardné sekciové panelové bytové domy typu ZT a ZTB-2, sú zoskupené do troch veľkých polygonálnych okrskov. Obkolesujú vnútorné priestory s rekreačnými plochami a ihriskami s výraznými krajinárskymi a výtvarnými úpravami, na ktorých architekti spolupracovali so sochárom Jurajom Hovorkom. Vybavenosť je sústredená pri automobilovej komunikácii prechádzajúcej sídliskom. Z architektonického hľadiska je pozoruhodný atypický objekt slobodárne, ktorý navrhli v pôdorysnom tvare rozvinutého päťuholníka so 450 bytmi. Táto forma dala objektu aj jeho pomenovanie, Pentagon. V obytnom súbore je celkovo 1570 bytov. | R-A.sk

Súčasťou ihriska v parku sídliska je železná socha Ufo, stojaca na betónovom podstavci, ktorú zhotovil sochár Juraj Hovorka, má priemer 8 m a v júli 2014 prešla rekonštrukciou, pri ktorej boli doplnené chýbajúce časti. | MS

PLAYGROUND IN THE MEDZIJARKY HOUSING ESTATE

The housing complex is due to its extraordinary urbanistic form among the most daring realizations of its kind. The main blocks, represented by standard sectional blocks of flats type ZT and ZTB-2, are arranged into three large polygonal units. The polygonal block formations surround internal courtyards with recreational areas and playgrounds with distinctive landscaping and artistic adaptations on which the architects collaborated with the sculptor Juraj Hovorka. Public facilities are concentrated on the road passing through the housing complex. Architecturally distinctive is, an atypical object of a lodging house with 450 flats, known today as Pentagon. There are a total of 1,570 flats in the whole complex. | R-A.sk

The playground in the housing estate's park includes an iron statue of a UFO that stands on a concrete pedestal. It was made by sculptor Juraj Hovorka and is 8 metres (26 feet) in diameter. The statue underwent renovation in July 2014, during which missing parts were supplemented. | MS

Lubo Stacho

389

Eva Polgárjová

Lubo Stacho

391

Eva Polgárová

Lilbo Stracho

392

Eva Polgáryová

393

Eva Polgáryová

Lubo Stačko

394

Eva Polgáryová

IHRISKÁ PETRŽALKA BRADÁČOVA–JAMA ROMANOVA–ÚČKO JANKOLOVA

Jozef Slíž

Eva Grébertová

realizácia built in years 1980–1986

S rozvojom sídliskovej výstavby, do exteriérového vybavenia obytných súborov, pribúdali ihriská. V Petržalke sa s ich realizáciou začalo v roku 1979 a venovali sa im architekti Stavoprojektu, ktorí projektovali samotnú Petržalku. Navrhovali ihriská pre deti, mládež a dospelých na základe konzultácií so psychológmi, športovcami a lekármi. Využívali inovatívne prvky: drevené bežiacie bubny (Bradáčova – Jama), obľúbenú lanovú zvesenú sieť a pyramidálne stavby (Romanova – Účko), ktoré sa nezachovali a oktogónové tvary pieskovísk (Jankolova), ktoré pripomínajú skladbu panelákov ďalšieho vtedy budovaného sídliska Medzijarky. Tieto nové hracie zostavy sa v Petržalke testovali formou užívateľského experimentu, pri najlepších sa uplatnila typizácia a od roku 1983 sa začali sériovo vyrábať a umiestňovať aj v ďalších mestách na Slovensku. Drvivá väčšina pôvodných Petržalských ihrísk už neexistuje, ostali v spomienkach pamätníkov, nahrádzajú ich nové, ktorých je v tomto obvode dokopy 184 a o 55 z nich sa stará mestská časť. | MS

PLAYGROUNDS IN PETRŽALKA HOUSING ESTATE

As the housing estates were being built, playgrounds were added to the exterior amenities of these residential complexes. In the Petržalka borough, their construction began in 1979 and was carried out by the same architects of Stavoprojekt who designed Petržalka itself. They designed playgrounds for children, youth, and adults based on consultations with psychologists, sportspeople, and doctors. Various innovative elements were used: wooden running drums (Bradáčova st. – Jama), the popular rope suspended net, and pyramidal structures (Romanova st. – Účko), which have not been preserved, and octagonal shapes of sandpits (Jankolova st.), which resemble the layout of the prefabricated blocks of flats in another then-under-construction housing estate, Medzijarky. These new play sets were tested in Petržalka by user experiments, the best sets were typified, and since 1983 they were mass-produced and used in other Slovak towns as well. The vast majority of the original Petržalka playgrounds no longer exist, although they remain in the memories of the original residents. The playgrounds have since been replaced by new ones – there are 184 in total in this district and 55 of them are maintained by the city borough. | MS

Bradáčová – Jama | Ľubo Stacho

398

Bradáčová – Jama | Miroslav Tóth

Bradáčová – Jama | Ľubo Staško

400

Bradáčová – Jama | Miroslav Tóth

Romanova – Účko | Lúbo Stacho

402

Romanova – Účko | Lúbo Stacho

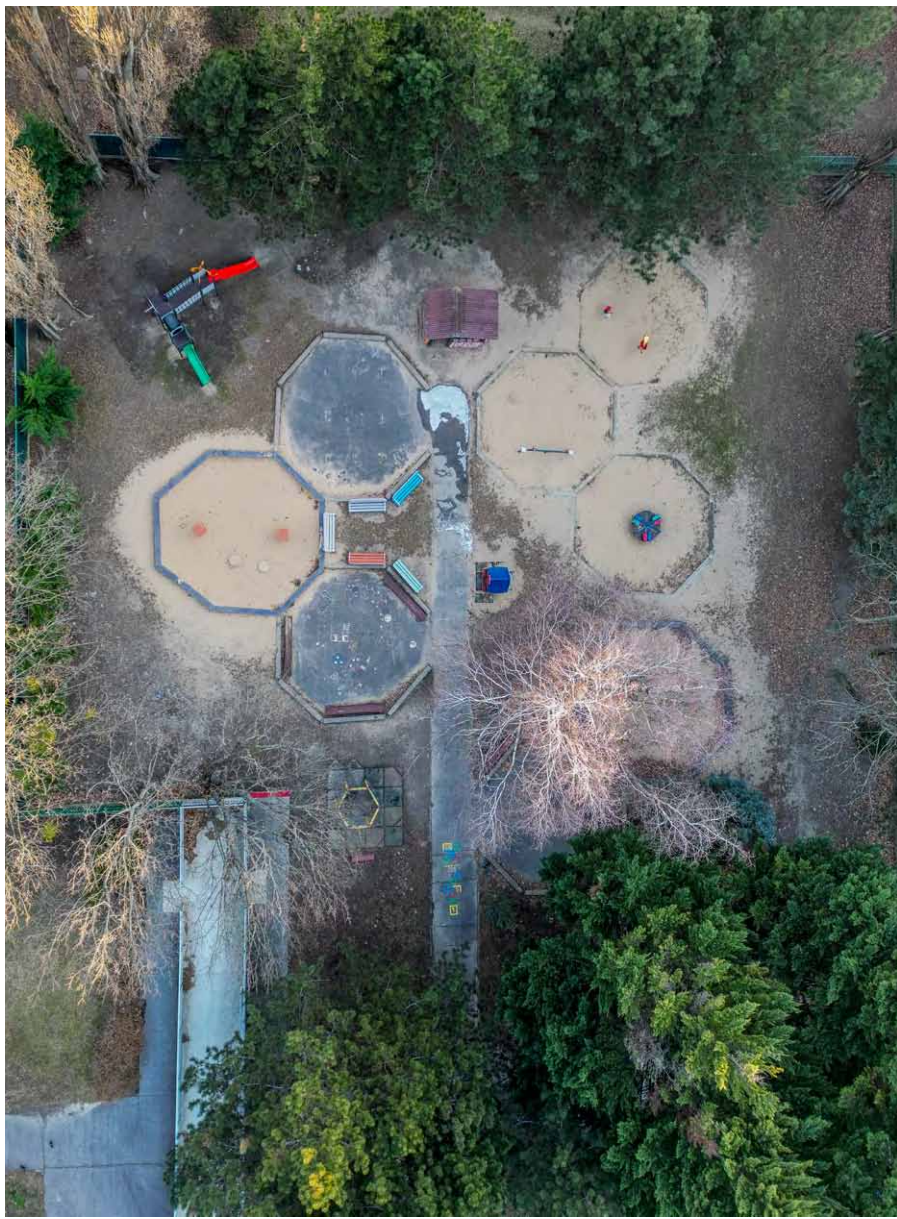
Jankolova | Ľubo Stačko

404

Jankolova | Martin Lev

Jankolova | Martin Lev

408

Jankolova | Martin Lev

Jankolova | Lubo Stacho

409

SUMMARY

MONIKA STACHO

Exploring our identity through the visuality of buildings from the past within a Central European context brings us benefits even for the future. Through architecture and design, together with the younger generation we reflect on who we really are and where we are going.

In its main visual section, the publication seeks to preserve the original state of the buildings (1980s) and their current condition (2023) for those who remember them and for future generations as well. It is preceded by a reflection on the architecture of care by Peter Szalay, as well as a short history of architecture by prof. Lubo Stacho written in the 1980s. It is complemented by a brief look at the development of architectural photography in Slovakia to date by Monika Stacho – a text that might be a good basis for those interested in the field.

Our natural wealth of thermal waters and mountain air, hand in hand with the curative buildings set in this environment, represent an untapped potential in their current state. I believe that the use of curative houses and hotels (formerly convalescent centres) with available curative services will not exceed the tolerable financial limit of their use by ordinary citizens, which was the main reason for planning and constructing them in the first place. I also believe that these important buildings will be preserved in as original a state as possible and if not, thanks to this research at least in their original digitised photographic visuals, which are important for further research and their much needed protection.

INDEX

Ivan Adamík 42
 Ansel Adams 38
 Leopoldo Alinari 16
 Lucia Almásiová 55
 Masao Arai 39
 Yann Arthus-Bertrand 58
 Eugene Atget 37
 Dušan Bálent 65
 Edouard-Denis Baldus 35
 Ludvík Baran 42
 Hippolyte Bayard 34
 Bernd a Hilla Becherovci 50
 Emil Belluš 40, 53
 Eva Benková, 53
 Alexander Bilkovič 65
 August Rossali a Louis Bissonovci 35
 Louis-Desiré Blanquart-Evrard 35
 Ladislav Borodáč 46
 Jaroslav Bouček 40
 Peter Brtko 297
 Alvin Langdon Coburn 36
 Imogen Cunninghamová 49
 Nora a Jakub Čaprkovci 56
 Peter Černo 297
 Čierne diery 54
 Peter Čitalan 56
 L. M. Daguerre 34
 Philip Henry Delamotte 36
 Viera Dlháňová 55
 Maxim Petrovič Dmitrijev 37
 Miloš Dohnányi 45
 Matúš Dulla 53
 Štefan Ďurkovič 385
 George Eastman 58
 Jindřich Eckert 39
 Josef Ehm 42
 Frederick Henry Evans 36
 Walker Evans 38
 Vladimír Fašang 23, 30, 265
 Andreas Feininger 38
 Roger Fenton 36
 Zdenko Feyfar 42
 Ján Fibinger 117, 129
 Fortier 35
 Jaroslava Fragnera 10
 František Fridrich 39
 Francis Frith 35
 Bohuslav Fuchs 40, 153, 281
 Jaromír Funke 41

Yukio Futagawa 39
 Moisej Jakovlevič Gizzburg 38
 Ilja Alexandrovič Golosov 37
 Eva Grébertová 397
 Miro Gregor 46
 Walter Gropius 37
 Gubčevský 40
 Matej Hakár 56, 57, 60
 Josef Havlíček 40
 Tibor Honty 40
 Karel Honzík 40
 Jozef Hoffer 44
 Emil Otto Hoppé 37
 Eduard Horváth 65
 Emanuel Hruška 40
 Jindřich Chatrný 55
 Štefan Chmulík 45
 Wiliam Henry Jackson 36
 Jozef Jankovič 81
 Alexander Jiroušek 53
 Dušan Jurkovič 45
 Peter Jurkovič 56
 Juvenalius 9
 Jiří Kan 165
 Vladimír Karfík 41
 Hiroshi Kobayasai 39
 Ivan Kočan 65
 Jindřich Koch 40
 Václav Kolátor 373
 Ferdinand Konček 181, 209
 Peter Korček 54
 Eugen Körper 44
 Karol Körper 44
 Matej a Adam Kováčovci 60
 Eduard Kozič 44
 František Kranzfelder 39
 Jaromír Krejcar 17, 24, 40, 249
 Ján Krcho 53
 Jiří Kroha 40
 Jan Kříženecký 39
 Hermann Krone 36
 Heinrich Kühn 37
 Karol Lacko 297
 Ján Lauschmann 40
 Gustave Le Gray 34
 František Libra 165
 Ján Lichner 46
 H. N. Lobethal 43
 Jan Maloch 39
 Tomáš Manina 53
 Jakub Marastoni 43

414

415

Eric De Maré 39
 Ilja J. Marko 45
 Charles Marville 35
 Mitsuo Matsuoka 39
 Matušík 53
 Pavel Meluš 53
 C. Mestral 35
 Hannes Meyer 37
 Albrecht Meydenbauer 36
 Milučký 53
 Ivan Michalec 22, 29
 László Moholy-Nagy 37
 Rajmund Müller 46, , 5357
 Carlo Naya 43
 Charles Nègre 35
 Boris Németh 53
 Richard J. Neutra 38
 Joseph Nicephore Niepce 34
 Taisuke Ogawa 39
 Tomio Ohasi 39
 Róbert Ondrejka 22, 29
 Timothy H. O'Sullivan 36
 Albert Renger Patzsch 37
 Alexander Paul 42
 Milan Pavlík 42
 Joseph Paxton 36
 Walter Peterhans 37
 Josip Plečnik 40
 Karel Plicka 20, 34, 40, 45
 Ester Plicková 46
 Eduard Podlipný 40
 Ján Poničan 361
 Carlo Ponti 36
 Emanuel Procházka 45
 Jaroslav Rajzík 43
 Zigmund Reach 39
 Ludovít Režucha 297
 Gottfried Riehm 36
 Alexander Rodčenko 38
 Miesa van der Rohe 37
 Otto Rothmayer 41
 Roger Rössing 39
 Jaroslav Rössler 42
 Drahomír Josef Ružička 40
 Paťo Safko 53
 Rudolf de Sandalo 40, 55
 Henri Le Secq 34
 Josef Sejko 65
 Charles Scheeler 38
 Julius Schulman 38
 Jozef Schuster 22, 81, 93, 105, 329, 345

Charles Scheeler 38
 Julius Schulman 38
 Jozef Schuster 21, 29, 81, 93, 105, 329, 345
 Ladislav Sitenský 42
 Anton Sládek 54
 Martin Slivka 44
 Pavol Sochňa 44
 Ilja Skoček 181, 209
 Jozef Slíž 397
 John Shaw Smith 35
 Ľubo Stacho 9, 11, 13, 15, 33, 49, 51, 52, 53, 54, 56, 413
 Monika Stacho 56, 413
 Olja Triška Stefanovič 56
 Edward Steichen 38
 Rudolf Stockar 225
 Ezra Stoller 39
 Paul Strand 38
 Ján Sturmayer 193
 Štefan Svetko 53, 385
 Josef Sudek 33, 40, 41, 45
 Peter Szalay 11, 15, 413
 Endre Szőnyi 373
 Milan Šavlík 22, 29
 Tibor Škandík 9, 13, 46, 49, 51, 53
 Lubomír Šlapeta 40
 Štefan Šlachta 46
 Alena Šourková 42
 Pavel Štecha 43
 Jana Šturdíková 54
 Karel Teige 18, 25
 Štefan Tamáš 45
 Lubomír Titl 181, 209
 Christo Tursunov 313
 Vladimír Uher 42
 Viktor Uhliarík 19, 21, 29, 51, 81, 237, 313, 329
 Vajdiš 42
 Alexander Valentovič 141
 Eugen Vasiliak 42
 Jaroslav Vebr 42
 Henry van de Velde 37
 Alexander Alexandrovič Vesmin 38
 Vilhan 53
 Ján Víško 40
 Zdeněk Voženílek 43
 James Wallace 58
 Carleton E. Watkins 36
 Josef Weninger 43
 Franz Wimmer 373
 Eugen Wiškovský 40
 Martin Zaiček 22, 29

V ZDRAVOM TELE, ZDRAVÝ DUCH !

V ZDRAVOM TELE, ZDRAVÝ DUCH!

KOLEKTÍVNY STAVBY

Projektovanie a realizácia kolektívnych stavieb je jednou z hlavných činností spoločnosti. Vďaka svojej dlhoročnej skúsenosti a odborným znalostiam dokážeme zabezpečiť celkový proces od konceptu až po dokončenie stavby. Naše služby zahŕňajú projektovanie, získanie súhlasov, riadenie stavby a dodávku kľúčom. Vďaka tomu sme schopní zabezpečiť vysokú kvalitu a dodržanie termínov pre našich klientov.

Naše kolektívne stavby zahŕňajú školské budovy, zdravotnícke zariadenia, administratívne budovy a bytové domy. Každý projekt je pre nás unikátny a vyžaduje si špecifické prístupové riešenia. Naše tím je schopný poskytnúť komplexnú podporu a riešenia pre každú situáciu. Vďaka našim skúsenostiam a odborným znalostiam dokážeme zabezpečiť vysokú kvalitu a dodržanie termínov pre našich klientov.

Naše kolektívne stavby zahŕňajú školské budovy, zdravotnícke zariadenia, administratívne budovy a bytové domy. Každý projekt je pre nás unikátny a vyžaduje si špecifické prístupové riešenia. Naše tím je schopný poskytnúť komplexnú podporu a riešenia pre každú situáciu. Vďaka našim skúsenostiam a odborným znalostiam dokážeme zabezpečiť vysokú kvalitu a dodržanie termínov pre našich klientov.

Naše kolektívne stavby zahŕňajú školské budovy, zdravotnícke zariadenia, administratívne budovy a bytové domy. Každý projekt je pre nás unikátny a vyžaduje si špecifické prístupové riešenia. Naše tím je schopný poskytnúť komplexnú podporu a riešenia pre každú situáciu. Vďaka našim skúsenostiam a odborným znalostiam dokážeme zabezpečiť vysokú kvalitu a dodržanie termínov pre našich klientov.

OBJEKTY

Naše objekty zahŕňajú školské budovy, zdravotnícke zariadenia, administratívne budovy a bytové domy. Každý projekt je pre nás unikátny a vyžaduje si špecifické prístupové riešenia. Naše tím je schopný poskytnúť komplexnú podporu a riešenia pre každú situáciu. Vďaka našim skúsenostiam a odborným znalostiam dokážeme zabezpečiť vysokú kvalitu a dodržanie termínov pre našich klientov.

OBJEKTY

Naše objekty zahŕňajú školské budovy, zdravotnícke zariadenia, administratívne budovy a bytové domy. Každý projekt je pre nás unikátny a vyžaduje si špecifické prístupové riešenia. Naše tím je schopný poskytnúť komplexnú podporu a riešenia pre každú situáciu. Vďaka našim skúsenostiam a odborným znalostiam dokážeme zabezpečiť vysokú kvalitu a dodržanie termínov pre našich klientov.

AUTORA KONCEPTU PROJEKTU A VYHODNENIA VÝSTAVY: MONIKA STACHO
TEXT A SPOLUPRÁCA PETER ČOLAK
VÝSTAVU Z NÁZVU: BOZENA ČADKA, ŠTEFKA ČADKA
KONCEPTY VÝSTAVY A PRŮBĚH: JANA NICHLOVSKÁ

AKTIVITY GRANTU

KEGA č. 015STU-4/2022

Integrovanie praxe a výskumu do novej koncepcie výučby fotografie v dizajne a architektúre

Research and practice integration into new concept of photographic education in design and architecture's studies

Výber aktivít, výstupov a ohlasov grantu /2022–2023/ zodpovedný riešiteľ Monika Stacho

3.–17.11.2023 výstava *Scenáre budúcnosti* na OFF Academy fotografických študentských prác a fotoknih OFF festivalu

16.10.2023 exkurzia vo tlačiarňu DIW

15.7.2023 recenzia výstavy, *Almášiová, Lucia: V zdravom tele zdravý duch!*, in: *Fotonoviny* 64/23, Fotofo, číslo 3, ročník 2023, str. 19, ISSN: 1337-6454

22.6.2023 školská galéria *Underground gallery* v priestoroch FAD STU

13.6.2023 prednáška *Jána Viazaničku FOTODEBATA#22* v detašovanom pracovisku v Banskej Štiavnici a exkurzia v kultúrno-turistickom centre *Hájovňa, Červená studňa*.

2023 cestovateľské fotografické kino počas letného semestra (28.2.2023 *Paríž*, 14.3.2023 *Dánsko*, 21.3.2023 *Švajčiarsko, Gdaňsk, Lanzarote*, 28.3.2023 *Fínsko, Izrael*, 18.4.2023 *Nórsko*, 23.5.2023 *Lisabon*)

24.4.–12.5.2023 pilotná výstava *V zdravom tele zdravý duch!* foyer FAD, Bratislava, kurátorka a autorka koncepcie: *Monika Stacho*, text a spolupráca: *Peter Szalay, SAV*, Fotografie: ©*Lubo Stacho*, ©*Tibor Škandík*, www.fad.stuba.sk/aktuality/vystava-v-zdravom-tele-zdravy-duch.html?page_id=11629, www.archinfo.sk/kalendarium/v-zdravom-tele-zdravy-duch.html

19.4.2023 prednáška *Mateja Hakára* fotografa architektúry *Architektúra* vo fotografii, v spolupráci s *Ústavom interiéru* a výstavníctva s projektom *Kega 002STU-4/2022*

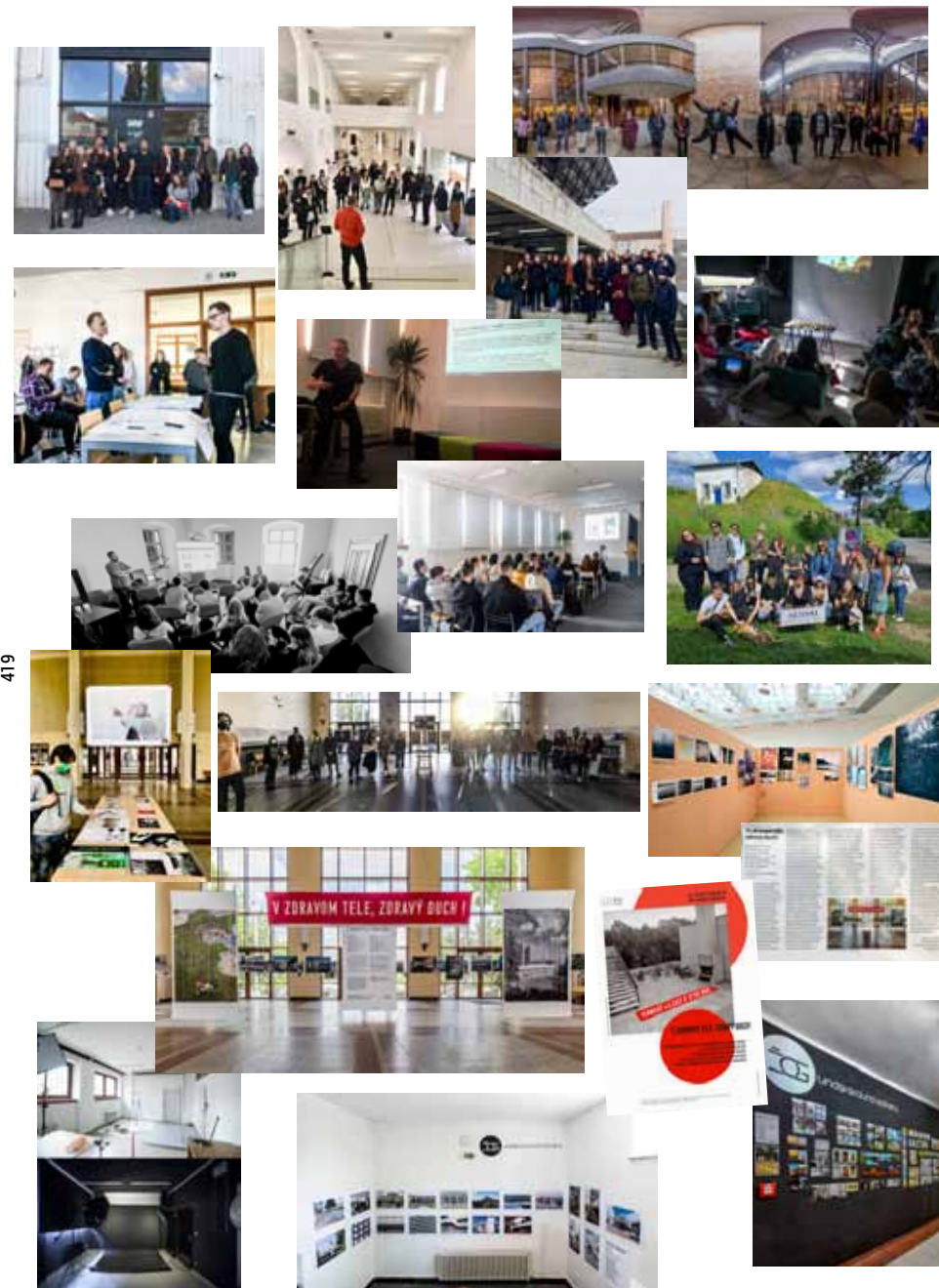
29.3.2023 exkurzia v *Slovenskej národnej galérii, Bratislava*. V spolupráci s *Kegou 031STU-4/2022* hlavného riešiteľa arch. *Vladimíra Haina* a využitia *360 stupňovej kamery* <https://view.ricoh360.com/7b9f7731-baa0-4bcd-aca9-a0247e1ba067>

23.3.2023 exkurzia vo *Viedni: Albertina, Nová Albertina* a interaktívna výstava *Monet Garten*

22.3.2023 prednáška *Denisa Haberlanda*, hlavného kurátora zbierok dizajnu a architektúry *SNG, Zbierka architektúry SNG, v premenách času*. V spolupráci s *Ústavom interiéru* a výstavníctva a s projektom *Kega 002STU-4/2022*, https://www.fad.stuba.sk/aktuality/prednaska-a-exkurzia-denis-haberland-a-zbierka-architektury-v-sng.html?page_id=11276

8.3.2023 exkurzia v *Slovenskom rozhlasu*, v spolupráci s *Kegou 031STU-4/2022* hlavného riešiteľa arch. *Vladimíra Haina* a využitia *360 stupňovej kamery*: <https://view.ricoh360.com/55224468-cb9d-4785-8ab2-b9157ac5f6d3>

15.12.2022 revitalizácia fotografického štúdia <https://view.ricoh360.com/2d7f6e30-6e64-4327-a5e6-1ae39ad909ca/fee00bc4-e8aa-4a99-a2a0-f642eb3b43eb>

418

419

14.11.2022 workshop Xella organizovaný VAteliérom Baláž v rámci súťaže: <https://xellasutaz.ytong.sk/>, v spolupráci s VAteliérom Kosnáč, Majcher, Selcová

4.–18.11.2022 výstava fotoknih študentov na OFF festivale v sekcii OFF libris študentov, v rámci predmetov Analógová fotografia, Fotografický dizajn a Základy layoutu

27.10.–11.11.2022 výstava PUN, foyer FAD, STU, výstupy z workshopov pre znevýhodnených, <https://p-un.sk/aktuality/vystava-pun/>

14.10.2022 Industrial tour v Bratislavskom Downtowne spojená s návštevou Nivy tower, v spolupráci s Kega projektom: Viacdimenzionálny model - edukačno-tvorivý nástroj vo forme zmiešanej reality pre architektov a urbanistov 031STU-4/2022 pod vedením arch. Vladimíra Haina

13.10.–25.10.2022 2. workshop so znevýhodnenými pre PUN za použitia techniky podporenej grantom Kega, v spolupráci s projektom PUN

12.10.2022 1. workshop so znevýhodnenými pre PUN v tmavej komore a za použitia štúdiovej techniky z grantu Kega, v spolupráci s projektom PUN

11.10.2022 exkurzia v tlačiarňi DIW a študentské výstupy z predmetu Základy layoutu <https://youtu.be/gt6HgenGyVo>

23.6.2022 výstava Povojnové kultúrne a športové stavby na Slovensku z predmetu Fotografia architektúry prezentovaná na Noci architektúry a dizajnu, FAD STU

12.4.2022 exkurzia v Slovenskom rozhlase pre študentov predmetu Fotografie architektúry

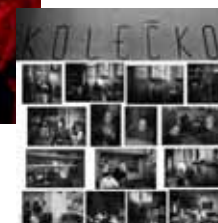
11.4.–21.4.2022 výstava Kedy ak nie teraz, foyer FAD STU, kurátorka: Monika Stacho, príhovor: Milan Lukáč, výstava študentských prác z predmetu Fotografický dizajn aj súčasných prác z predmetu Základy layoutu.

5.4.2022 exkurzia v Ortodoxnej synagóge na Heydukovej ulici v Bratislave, v rámci predmetu Fotografia architektúry, v spolupráci s ÚIV, FAD a VŠVU

29.3.2022 verejná pilotná prednáška prof. Ľubo Stacho fotografa architektúry a pedagóga VŠVU pod názvom Stretnutie s ikonami slovenskej architektúry

15.3.2022 exkurzia v Prahe so študentami predmetu Fotografia architektúry a Fotografický dizajn na fotografických výstavách Josef Sudek / Otto Rotmayer: Návšteva u pana kouzelníka, Uměleckoprůmyslové museum, Václav Podestát v Gočárovom Dome U Černé Matky Boží a ďalších dizajnerských výstavách v Uměleckoprůmyslovém museu.

https://www.fad.stuba.sk/sk/ustavy-a-pracoviska/ustav-dizajnu/vyskumne-projekty/kega015stu42022.html?page_id=11700

420

421

V ZDRAVOM TELE ZDRAVÝ DUCH

Slovenská ozdravujúca architektúra
v dobových a súčasných fotografiách

Autorka projektu Project Author
Mgr.art. Monika Stacho ArtD.
Ústav dizajnu Institute of Design
Fakulta architektúry a dizajnu
Faculty of Architecture and Design
www.fad.stuba.sk
Slovenská technická univerzita
Slovak University of Technology

Editor Monika Stacho

©Autor Author **Monika Stacho**

©Texty Texts **Peter Szalay, Lubo Stacho,**
Monika Stacho

©Texty k stavbám v oboch jazykoch sú prevzané
z Registra modernej architektúry oA HÚ SAV a ich
autormi sú výskumníčky a výskumníci z Oddelenia
architektúry Historického ústavu SAV uvedené v texte
skratkou | R-A.sk The texts on buildings are borrowed
in both languages from the Register of Modern
Architecture by the Department of Architecture of the
Institute of History, Slovak Academy of Sciences and
are authored by researchers from said Department
of Architecture of the Historical Institute of the SAS,
abbreviated in the text as follows | R-A.sk
www.register-architektury.sk

Ostatné texty k stavbám Other texts on buildings
Monika Stacho | MS

©Autori fotografií 80. roky

Authors of photographs from 80s

Lubo Stacho & Tibor Škandík

©Autori fotografií súčasneho stavu

Authors of photographs of the current state
Martin Lev, Radovan Stoklasa, Ján Viazanička

a študenti FAD, STU v Bratislave

and students of FAD, STU in Bratislava

Štefánia Budzáková, Lenka Gregová, Rebeca

Ihringová, Martina Kollová, Karolína Kovárová, Karin

Labašová, Rebeka Markovicsová, Nina Mihalčíková,

Eva Polgáryová, Branko Sedlák, Sofia Straková, Adela

Šalatová, Miroslav Tóth, Martin Valábek, Katarína

Verešová & Jana Vlčková

Layout Monika Stacho

Preklad English translation **Tatiana Chovancová**

Bratislava 2024

ISBN 978-80-227-5394-4

HEALTHY BODY HEALTHY MIND

Slovak curative architecture
in period and contemporary photographs

“MENS SANA IN CORPORE SANO”

Ďakujem fotografom Lubovi Stachovi a Tiborovi
Škandíkovi, ktorí bezostyšne poskytli svoje archívy na
výskum, študentom za nasadenie a Petrovi Szalayovi za
spoluprácu.

I would like to thank the photographers Lubo Stacho
and Tibor Škandík who unabashedly lent their archives
for research, the students for their dedication, and Peter
Szalay for his collaboration.

Všetky práva vyhradené. Publikácia slúži výlučne na
účely edukačného a informačného charakteru. Žiadna
jej časť nesmie byť reprodukováaná a rozširovaná, bez
súhlasu autorky a autorov fotografií.

All right reserved. This publication is for educational
and informational purposes only. No part of it may be
reproduced or distributed without the permission of the
author and the authors of the photographs.

ISBN 978-80-227-5394-4

•••• STU
•••• FAD
••••